

BAŞLANGIÇ

Herkesin insan haysiyetinden kaynaklanan evrensel hak ve hürriyetlere sahip olduğu inancıyla hareket eden, her türlü ayrımcılığı reddeden, farklılıklarımızı kültürel zenginliğimizin kaynağı olarak gören bir eşitlik anlayışına sahip biz Türk Milleti; insan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyetin kurum ve kurallarını düzenleyen bu Anayasayı, egemen irademizin ve Cumhuriyetimizin kurucusu Mustafa Kemâl Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefi ile ebedî barış idealine olan bağlılığımızın ifadesi olarak kabul ve teyid ederiz.

BİRİNCİ KISIM

Genel Esaslar

Devletin şekli

Madde 1- Türkiye Devleti bir Cumhuriyettir.

Cumhuriyetin nitelikleri

Madde 2- Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına dayanan, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devletidir.

Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti

Madde 3- (1) Türkiye Cumhuriyeti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür.

(2) Resmî dili Türkçedir.

(3) Bayrağı, şekli kanununda belirtilen, beyaz ay yıldızlı al bayraktır.

(4) Millî marşı "İstiklâl Marşı"dır.

(5) Başkenti Ankara'dır.

Devletin temel amaç ve görevleri

Madde 4- Devletin temel amaç ve görevi, insan haysiyetini korumak, kişilerin hak ve hürriyetlerini kullanmalarının önündeki bütün engelleri kaldırmak ve halkın huzur, güvenlik ve refahını sağlamak suretiyle insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaktır.

Egemenlik

Madde 5- (1) Egemenlik kayıtsız ve şartsız Milletindir.

(2) Türk Milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre, yasama, yürütme ve yargı organları eliyle kullanır.

(3) Egemenliğin kullanılması, hiçbir surette hiçbir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisi kullanamaz.

(4) Milletlerarası ve milletlerüstü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan sınırlamalar saklıdır.

Yasama yetkisi

Madde 6- Yasama yetkisi, Türk Milleti adına, Türkiye Büyük Millet Meclisinindir. Bu yetki devredilemez. Kanun hükmünde kararnamelere ilişkin hükümler saklıdır.

Yürütme yetkisi ve görevi

Madde 7- Yürütme yetkisi ve görevi, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun olarak kullanılır ve yerine getirilir.

Yargı yetkisi ve görevi

Madde 8- Yargı yetkisi ve görevi, Türk Milleti adına, bağımsız ve tarafsız mahkemelerce kullanılır ve yerine getirilir.

Eşitlik

Madde 9- (1) Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri

sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(2) Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

(3) Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren kesimler için alınan tedbirler, eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

(4) Devlet organları ve idare makamları, bütün eylem ve işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadır.

Anayasanın bağlayıcılığı ve üstünlüğü

Madde 10- (1) Anayasa hükümleri yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluşları ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.

(2) Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz.

İKİNCİ KISIM

Temel Haklar ve Hürriyetler

BİRİNCİ BÖLÜM

Genel Hükümler

Temel hak ve hürriyetlerin niteliği

Madde 11- Herkes, insan haysiyetinden kaynaklanan, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez ve vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir.

Temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması

Madde 12- (1) Temel hak ve hürriyetler, sadece Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplerle ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz. Kanun, temel hak ve hürriyetlerin özüne dokunamaz.

(2) Temel hak ve hürriyetler, yabancılar için, milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabilir.

Temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılmaması

Alternatif 1

Madde 13- Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesine veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasına imkân verecek şekilde yorumlanamaz.

Alternatif 2

Madde 13- (1) Anayasada yer alan temel hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmaya yönelik eylemler biçiminde kullanılamaz.

(2) Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesine veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasına imkân verecek şekilde yorumlanamaz.

Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

Madde 14- (1) Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, temel hak ve hürriyetlerin kullanılması, durumun gerektirdiği ölçüde sınırlandırılabilir veya durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

(2) Birinci fıkrada belirtilen durumlarda dahi, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen

ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddî ve manevî varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse dinî inançlarını, vicdanî kanaatlerini ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalara ilişkin hükümler geçmişe yürütülemez; suçluluğu kesinleşmiş mahkeme kararı ile sabit oluncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

İKİNCİ BÖLÜM

Kişinin Hakları ve Hürriyetleri

Yaşama hakkı

Madde 15- (1) Herkes yaşama hakkına sahiptir.

(2) Meşru müdafaa, yakalama veya tutuklama kararlarının yerine getirilmesi, tutuklu veya hükümlünün kaçmasının önlenmesi, ayaklanma veya isyanın bastırılması hallerinde silâh kullanmanın kanunen zorunluluk haline gelmesi sonucunda meydana gelen öldürme fiilleri, birinci fıkra hükmü dışındadır.

İşkence ve kötü muamele yasağı

Madde 16- (1) Kimseye işkence ve kötü muamele yapılamaz. Kimse insan haysiyetiyle bağdaşmayan bir cezaya veya muameleye tâbi tutulamaz.

(2) Tıbbî zorunluluklar ve kanunda yazılı haller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; kimse rızası olmadan bilimsel ve tıbbî deneylere tâbi tutulamaz.

Zorla çalıştırma yasağı

Madde 17- (1) Hiç kimse zorla çalıştırılmaz. Angarya yasaktır.

(2) Şekil ve şartları kanunla düzenlenen tutukluluk veya hükümlülük süreleri içindeki çalıştırmalar; olağanüstü hallerde vatandaşlardan istenecek hizmetler; ülke ihtiyaçlarının zorunlu kıldığı alanlarda öngörülen vatandaşlık ödevi niteliğindeki beden ve fikir çalışmaları, zorla çalıştırma sayılmaz.

Kişi hürriyeti ve güvenliği

Madde 18- (1) Herkes kişi hürriyeti ve güvenliğine sahiptir.

(2) Kişi hürriyeti, aşağıdaki durumlarda, kanunun öngördüğü esas ve usullere göre sınırlanabilir:

a) Mahkemelerce verilmiş hürriyeti kısıtlayıcı cezaların ve güvenlik tedbirlerinin yerine getirilmesi;

b) Mahkeme kararının veya kanunda öngörülen yükümlülüğün yerine getirilmesi;

c) Küçüğün gözetim altında ıslahı veya yetkili merci önüne çıkarılması için verilen kararın yerine getirilmesi;

ç) Toplum için tehlike teşkil eden akıl hastası, uyuşturucu madde veya âlkol tutkunu, serseri veya hastalık yayabilecek kişinin bir müessesede tedavi, eğitim veya ıslahı için alınan tedbirlerin yerine getirilmesi;

d) Usulüne aykırı şekilde ülkeye girmek isteyen veya giren kişinin ya da hakkında sınır dışı etme yahut geri verme kararı verilen kişinin sınır dışı edilmesi.

(3) Yakalama ve tutuklama hâkim kararı ile olur. Tutuklama kararı, suçluluğu hakkında kuvvetli belirti bulunan kişiler hakkında ancak kaçmalarını, delillerin yok edilmesini veya değiştirilmesini önlemek amacıyla verilebilir. Hâkim kararı olmadan yakalama, ancak suçüstü halinde veya gecikmesinde sakınca bulunan hallerde, suçluluğu hakkında kuvvetli belirtiler bulunan kişiyi mahkeme önüne çıkarmak amacıyla veya ikinci fıkranın (c), (ç) ve (d) bentlerinde belirtilen kişilerle ilgili olarak önleme amaçlı yapılabilir.

(4) Yakalama ve tutuklamanın usul ve esasları kanunla düzenlenir.

(5) Yakalanan veya tutuklanan kişiye, yakalama veya tutuklama sebepleri ve hakkındaki iddialar herhalde yazılı, bunun hemen mümkün olmaması halinde sözlü olarak derhâl; toplu suçlarda ise en geç hâkim huzuruna çıkarılıncaya kadar bildirilir. Kişinin yakalandığı veya tutuklandığı yakınlarına derhâl bildirilir.

(6) Yakalanan veya tutuklanan kişi, tutulma yerine en yakın mahkemeye gönderilmesi için gerekli süre hariç, en geç kırk sekiz saat, toplu olarak işlenen suçlarda ise en çok dört gün içinde hâkim önüne çıkarılır. Kimse, bu süreler geçtikten sonra hâkim kararı olmaksızın hürriyetinden mahrum bırakılamaz. Bu süreler olağanüstü hal, sıkıyönetim ve savaş hallerinde uzatılabilir.

(7) Tutuklanan kişilerin, makul süre içinde yargılanmayı ve soruşturma veya kovuşturma sırasında serbest bırakılmayı isteme hakları vardır. Serbest bırakılma, ilgilinin yargılama süresince duruşmada hazır bulunmasına veya hükmün infazını sağlamak için bir güvenceye veya başka yükümlülüklerin yerine getirilmesine bağlanabilir.

(8) Her ne sebeple olursa olsun, hürriyeti kısıtlanan kişi, kısa sürede durumu hakkında karar verilmesini ve bu kısıtlamanın kanuna aykırılığı halinde hemen serbest bırakılmasını sağlamak amacıyla yetkili bir yargı merciine başvurma hakkına sahiptir. Yargı merci kararını vermeden önce hürriyeti kısıtlanan kişiyi dinler.

(9) Bu esaslar dışında bir işleme tâbi tutulan kişilerin uğradıkları zarar, tazminat hukukunun genel prensiplerine göre Devletçe ödenir.

Özel hayatın ve aile hayatının gizliliği ve korunması

Madde 19- (1) Özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz.

(2) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi sebepleriyle usulüne uygun olarak verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça, kimsenin üstü, özel kâğıtları ve eşyası aranamaz ve bunlara el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde el koyma kendiliğinden kalkar.

Kişisel bilgilerin korunması

Madde 20- (1) Herkes, kendisiyle ilgili kişisel bilgi ve verilerin korunması hakkına sahiptir.

(2) Bu bilgiler, ancak kişinin açık rızasına veya kanunla öngörülen meşru bir sebebe dayalı olarak kullanılabilir. Herkes, kendisi hakkında toplanmış olan veya kayıtlarda yer alan bilgilere erişme, bunlarda düzeltme yaptırma ve bu bilgilerin amaçları doğrultusunda kullanılıp kullanılmadığını öğrenme hakkına sahiptir.

Konut dokunulmazlığı

Madde 21- (1) Kimsenin konutuna dokunulamaz.

(2) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi sebepleriyle usulüne uygun olarak verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça, kimsenin konutuna girilemez, arama yapılamaz ve buradaki eşyaya el konulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını el koymadan itibaren kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde el koyma kendiliğinden kalkar.

Haberleşme hürriyeti

Madde 22- (1) Herkes haberleşme hürriyetine sahiptir. Haberleşmenin gizliliği esastır.

(2) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi sebepleriyle usulüne uygun olarak verilmiş hâkim kararı olmadıkça; yine bu sebeplere bağlı olarak gecikmesinde sakınca bulunan hallerde kanunla yetkili kılınmış merciin yazılı emri bulunmadıkça, haberleşme engellenemez ve gizliliğine dokunulamaz. Yetkili merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde karar kendiliğinden kalkar.

Yerleşme ve seyahat hürriyeti

Madde 23- (1) Herkes yerleşme ve seyahat hürriyetine sahiptir.

(2) Yerleşme hürriyeti, suç işlenmesini önlemek, sağlıklı ve düzenli kentleşmeyi gerçekleştirmek, kamu mallarını korumak; seyahat hürriyeti ise suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle, genel sağlığı korumak yahut suç işlenmesini önlemek amaçlarıyla sınırlanabilir.

(3) Vatandaş sınır dışı edilemez ve yurda girme hakkından mahrum bırakılamaz.

(4) Vatandaşın yurt dışına çıkma hürriyeti, vatandaşlık ödevi ya da suç soruşturması veya kovuşturması sebepleriyle sınırlanabilir.

Din ve inanç hürriyeti

Madde 24- (1) Herkes din ve inanç hürriyetine sahiptir. Bu hak, tek başına veya topluca, alenen veya özel olarak ibadet, öğretim, uygulama ve ayin yapmak suretiyle dinini veya inancını açıklama ve bunları değiştirebilme hürriyetini de içerir.

(2) Kimse ibadete, dinî ayin ve törenlere katılmaya, dinî inanç ve düşüncelerini açıklamaya zorlanamaz; dinî inanç, düşünce ve kanaatlerinden ve bunları değiştirmekten dolayı kınanamaz, suçlanamaz ve farklı bir muameleye tâbi tutulamaz.

(3) İbadet ve dinî ayin ve törenler, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlarıyla sınırlanabilir.

Alternatif 1

(4) Devlet, eğitim ve öğretim alanındaki görevlerini yerine getirirken, eğitim ve öğretimin ana ve babanın dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını isteme hakkına riayet eder. Din eğitim ve öğretimi, kişinin kendisinin, küçüklerin ise kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır. Devlet bu taleplerin gereğini yerine getirmekle yükümlüdür.

Alternatif 2

(4) Devlet, eğitim ve öğretim alanındaki görevlerini yerine getirirken, eğitim ve öğretimin ana ve babanın dinî ve felsefî inançlarına göre yapılmasını isteme hakkına riayet eder. Din kültürü ve ahlâk öğretimi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bu dersten muafiyet, kişinin kendisinin, küçüklerin ise kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.

Alternatif 1

(5) Din ve inanç hürriyeti, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini din kurallarına dayandırmaya yönelik eylemler biçiminde kullanılamaz.

Alternatif 2

(5) Kimse, Devletin sosyal, ekonomik, siyasî veya hukukî temel düzenini kısmen de olsa, din kurallarına dayandırma veya siyasî veya şahsî çıkar yahut nüfuz sağlama amacıyla, her ne suretle olursa olsun dinî veya din duygularını yahut dince kutsal sayılan şeyleri istismar edemez ve kötüye kullanamaz.

Alternatif 3

(5) Din ve inanç hürriyeti, anayasal düzeni din kurallarına dayandırmaya yönelik eylemler biçiminde kullanılamaz.

Düşünce, vicdan ve kanaat hürriyeti

Madde 25- (1) Herkes düşünce, vicdan ve kanaat hürriyetine sahiptir.

(2) Her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce, vicdan ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.

İfade hürriyeti

Madde 26- (1) Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hürriyetine sahiptir. Bu hürriyet, resmî makamların müdahalesi

olmaksızın haber veya fikir alma ya da verme serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir.

(2) Herkes, bilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama, yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir.

(3) Bu hak ve hürriyetlerin kullanılması; millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın, başkalarının şöhret veya haklarının, özel veya aile hayatının korunması, suçların önlenmesi, devlet sırrı olarak usûlünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, yargının bağımsızlık ve tarafsızlığının sağlanması, savaş kışkırtıcılığının engellenmesi, her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Basın ve yayın hürriyeti

Madde 27- (1) Basın hürdür, sansür edilemez.

(2) Basın hürriyeti 26 ncı maddenin üçüncü fıkrasında belirtilen sebeplerle sınırlanabilir.

(3) Yargılamanın amacına uygun olarak yerine getirilmesi için kanunla belirtilecek sınırlar içinde hâkim tarafından verilen kararlar saklı kalmak üzere, olaylar hakkında yayın yasağı konulamaz.

(4) Süreli veya süresiz yayın yapmak ve bu amaçla basımevi kurmak, önceden izin alma ve malî teminat yatırma şartına bağlanamaz.

(5) Kanuna uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez veya işletilmekten alıkonulamaz. Süreli veya süresiz yayınların suç soruşturma veya kovuşturması sebebiyle zapt ve müsaderesinde genel hükümler uygulanır.

(6) Süreli yayınların çıkarılması, yayın şartları, malî kaynakları ve gazetecilik mesleği ile ilgili esaslar kanunla düzenlenir. Kanunla haber, düşünce ve kanaatlerin serbestçe yayınlanmasını engelleyici veya zorlaştıracı şartlar konulamaz.

(7) Süreli ve süresiz yayınlar hâkim kararıyla, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde ise kanunun yetkili kıldığı merciin emriyle toplatılabilir. Toplatma kararı veren yetkili merci, bu kararını en geç yirmidört saat içinde yetkili hâkime bildirir. Hâkim bu kararı en geç kırksekiz saat içinde onaylamazsa, toplatma kararı hükümsüz sayılır. Süreli yayınların durdurulması da aynı hükümlere tâbidir; ancak bu yayınların kapatılması sadece mahkeme kararıyla mümkündür. Toplatma, durdurma ve kapatmaya ilişkin şartlar ile usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

(8) Masumiyet karinesinin ihlâlüne yönelik yayın yapılamaz.

(9) Düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişinin haysiyet ve şerefine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır. Düzeltme ve cevap yayınlanmazsa, yayınlanmasının gerekip gerekmediğine, hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içinde karar verilir.

(10) Radyo ve televizyon istasyonları kurmak ve işletmek, kanunla düzenlenecek şartlar çerçevesinde serbesttir.

(11) Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan radyo ve televizyon kurumu ile kamu tüzelkişilerinden yardım gören haber ajanslarının ve radyo ve televizyon yayınlarını denetleyen kurumun özerkliği ve tarafsızlığı esastır.

Mülkiyet ve miras hakkı

Madde 28- (1) Herkes, mülkiyet ve miras haklarına sahiptir.

(2) Bu haklar, kamu yararı sebebiyle sınırlanabilir.

Çalışma, teşebbüs ve sözleşme hürriyeti

Madde 29- (1) Herkes, dilediği alanda çalışma, teşebbüs ve sözleşme hürriyetlerine sahiptir.

(2) Çalışma, teşebbüs ve sözleşme hürriyetleri, millî güvenliğin, genel sağlığın, genel ahlâkın veya başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması amaçlarıyla sınırlanabilir.

Dernek kurma hürriyeti

Madde 30- (1) Herkes, önceden izin almaksızın dernek kurma, bunlara üye olma ve üyelikten ayrılma hürriyetine sahiptir.

(2) Dernek kurma hürriyeti millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

(3) Dernekler, kanunun öngördüğü hallerde hâkim kararıyla kapatılabilir veya faaliyetten alıkonulabilir. Ancak, gecikmesinde sakınca varsa millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde, kanunla yetkili kılınan merci, derneği faaliyetten men edebilir. Bu merciin kararı yirmidört saat içinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

(4) Birinci fıkra hükmü, Türk Silâhlı Kuvvetleri ve genel kolluk mensuplarına, hâkim ve savcılar ile bu meslekten sayılanlara ve görevlerinin gerektirdiği ölçüde diğer kamu hizmeti görevlilerine sınırlamalar getirilmesine engel değildir.

(5) Bu madde hükümleri vakıflarla ilgili olarak da uygulanır.

Toplantı, gösteri ve yürüyüş düzenleme hürriyeti

Madde 31- (1) Herkes, önceden izin almadan, silâhsız ve saldırsız toplantı, gösteri ve yürüyüş düzenleme hürriyetine sahiptir.

(2) Toplantı, gösteri ve yürüyüş hürriyeti, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, genel ahlâkın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Hak arama hürriyeti ve adil yargılanma hakkı

Madde 32- (1) Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle, yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir.

(2) Hiç kimse, tabîi hâkiminden başka bir merci önüne çıkarılamaz ve bir kimseyi tabîi hâkiminden başka bir merci önüne çıkarma sonucunu doğuran yargı yetkisine sahip olağanüstü merciler kurulamaz.

(3) Hiçbir mahkeme, görev ve yetkisi içindeki davaya bakmaktan kaçınmaz.

(4) Davalar, kanunla kurulmuş bağımsız ve tarafsız mahkemeler tarafından makul bir süre içinde, hakkaniyete uygun ve alenî olarak görülür. Ancak, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel ahlâkın, küçüklerin korunmasının veya davaya taraf olanların özel hayatlarının gizliliğinin gerektirdiği veya davanın alenî olarak görülmesinin yargılamanın selâmetine zarar verebileceği özel durumlarda, mahkemenin zorunlu göreceği ölçüde, duruşmalar tamamen veya kısmen basına ve dinleyicilere kapalı olarak sürdürülebilir.

(5) Küçüklerin yargılanması hakkında özel hükümler konulabilir.

(6) Her sanık aşağıda belirtilen haklara sahiptir:

a) Kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve sebebi hakkında en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak bilgilendirilmek,

b) Savunmasını hazırlamak için gerekli zamana ve kolaylıklara sahip olmak,

c) Kendisini bizzat veya tayin edeceği bir müdafiiin yardımından yararlanarak savunmak; müdafii tayini için gereken malî imkânlardan mahrum bulunuyor ve yargılamanın selâmeti gerektiriyorsa, mahkemece görevlendirilecek bir müdafiiin yardımından bedelsiz yararlanabilmek,

ç) İddia tanıklarını sorguya çekmek veya çektirmek, savunma tanıklarının da iddia tanıklarıyla aynı şartlar altında dinlenmesini istemek,

d) Mahkemede kullanılan dili anlayamadığı veya konuşamadığı takdirde, bir tercümanın yardımından bedelsiz yararlanmak.

(7) Hukuka aykırı olarak elde edilmiş bulgular, delil olarak kabul edilemez.

(8) Mahkemelerin her türlü kararları gerekçeli olarak yazılır.

Suç ve cezalara ilişkin esaslar

Madde 33- (1) Suç ile ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri ancak kanunla konulur. Kimse, işlendiği zaman yürürlükte bulunan kanunun suç saymadığı bir fiili gerçekleştirmesinden dolayı cezalandırılmaz ve kimseye suçu işlediği zaman kanunda o suç için konulmuş olan cezadan daha ağır bir ceza verilemez.

(2) Suç ve ceza zamanasını ile ceza mahkûmiyetinin sonuçları konusunda da birinci fıkra uygulanır.

(3) Suçluluğu kesin mahkeme kararı ile hükmen sabit oluncaya kadar, kimse suçlu sayılmaz.

(4) Hiç kimse, kendisini ve kanunda gösterilen yakınlarını suçlayan bir beyanda bulunmaya veya bu yolda delil göstermeye zorlanamaz.

(5) Ceza sorumluluğu şahsîdir.

(6) Hiç kimse, yalnızca sözleşmeden doğan bir yükümlülüğü yerine getirememesinden dolayı hürriyetinden alıkonulamaz.

(7) Ölüm cezası ve genel müsadere cezası verilemez.

(8) Kamu İdaresi, kişi hürriyetinin kısıtlanması sonucunu doğuran bir müeyyide uygulayamaz. Türk Silâhlı Kuvvetlerinin iç düzeni bakımından bu hükme kanunla istisnalar getirilebilir.

(9) Uluslararası Ceza Divanına taraf olmanın gerektirdiği yükümlülükler hariç olmak üzere, vatandaş, suç sebebiyle yabancı bir ülkeye verilemez.

İspat hakkı

Madde 34- Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakaret davalarında, sanık, isnadın doğruluğunu ispat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde, ispat talebinin kabulü, ancak isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasında kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin ispata razı olmasına bağlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Siyasî Haklar ve Ödevler

Vatandaşlık

Madde 35-

Alternatif 1

(1) Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

Alternatif 2

(1) Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir.

Alternatif 3

(1) Vatandaşlık temel bir haktır. Kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak bu statüyü kazanan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

(2) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı babanın veya ananın çocuğu Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır.

(3) Vatandaşlık, kanunun gösterdiği şartlarla kazanılır ve ancak kanunda belirtilen hallerde kaybedilir.

(4) Hiçbir vatandaş, vatana bağlılıkla bağdaşmayan bir eylemde bulunmadıkça vatandaşlıktan çıkarılamaz.

Seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma hakları

Madde 36- (1) Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak seçme, seçilme ve siyasî faaliyette bulunma haklarına sahiptir.

(2) Seçimler ve halkoylaması serbest, eşit, gizli, tek dereceli, genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre, yargı organının yönetim ve denetimi altında yapılır. Yurt dışında bulunan Türkiye

- Cumhuriyeti vatandaşlarının oy hakkını kullanabilmelerini sağlayacak esaslar kanunla belirlenir.
- (3) Onsekiz yaşını dolduran her vatandaş seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir.
 - (4) Silâh altında bulunan er ve erbaşlar ile askerî öğrenciler ve taksirli suçlardan hüküm giyenler hariç ceza infaz kurumlarında bulunan hükümlüler oy kullanamazlar.
 - (5) Seçim kanunlarında seçim sistemine ilişkin olarak yapılan değişiklikler, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.

Siyasî parti kurma hürriyeti

Madde 37- (1) Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

- (2) Vatandaşlar, önceden izin almaksızın, siyasî parti kurma ve partilere üye olma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için onsekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir.
- (3) Hâkim ve savcılar, bu meslekten sayılanlar, kamu kurum ve kuruluşlarının memur ve sözleşmeli personel statüsündeki görevlileri, Türk Silâhlı Kuvvetleri mensupları ve ilk ve ortaöğretim öğrencileri siyasî partilere üye olamazlar.
- (4) Yükseköğretim elemanlarının ve öğrencilerinin siyasî partilere üye olmalarına dair esaslar kanunla düzenlenir.
- (5) Devlet, siyasî partilere, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, partilerin alacakları üye aidatının ve bağışların tâbi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.

Siyasî partilerin uyacakları esaslar

Madde 38- (1) Siyasî partilerin tüzük ve programları ile fiilleri, insan haklarına, Devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olamaz.

- (2) Partiler yabancı devletlerden, milletlerarası kuruluşlardan ve Türk tâbiyetinde olmayan gerçek ve tüzel kişilerden maddî yardım alamazlar.
- (3) Siyasî partiler ticarî faaliyette bulunamazlar.
- (4) Bir siyasî partinin tüzüğünün veya programının birinci fıkra hükümlerine aykırı görülmesi halinde, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının talebi üzerine, Anayasa Mahkemesince partiye ihtarda bulunulur. İhtarı izleyen iki ay içinde aykırılık giderilmediği takdirde, ilgili parti hakkında dava açılır.
- (5) Bir siyasî partiye birinci fıkra hükümlerine aykırı fiillerinden ötürü yaptırım uygulanmasına, ancak, onun bu nitelikteki fiillerin işlendiği bir odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesince tespit edilmesi halinde karar verilir. Bir siyasî parti, bu nitelikteki fiiller o partinin üyelerince yoğun, sürekli ve ciddi tehlike oluşturacak bir şekilde işlendiği ve bu durum o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim organları veya Türkiye Büyük Millet Meclisindeki grup genel kurulu veya grup yönetim kurulunca benimsendiği yahut bu fiiller aynı şekilde doğrudan doğruya anılan parti organlarıncaya kararlılık içinde işlendiği takdirde, söz konusu fiillerin odağı haline gelmiş sayılır.
- (6) Anayasa Mahkemesi, birinci ve ikinci fıkra hükümlerine aykırılık nedeniyle Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından açılan davalarda, dava konusu fiillerin ağırlığına göre ilgili siyasî partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen mahrum bırakılmasına ya da kapatılmasına karar verebilir.

Alternatif 1

- (7) Bir siyasî partinin kapatılmasına beyan veya fiilleriyle sebep olan kurucuları dahil üyeleri, Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kesin kararının Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayınlanmasından sonraki ilk milletvekilliği veya mahallî idareler seçimlerinde aday olamazlar.

Alternatif 2

- (7) Bu fıkranın tamamen çıkarılması.

- (8) Siyasî partilerin malî denetimi Sayıştay tarafından yapılır.

- (9) Siyasî partilerin kuruluş ve çalışmaları, hukukî ve malî denetimleri ile adayların seçim

harcamaları demokratik esaslara uygun olarak kanunla düzenlenir.

Kamu hizmetlerine girme hakkı

Madde 39- (1) Her vatandaş, kamu hizmetlerine girme hakkına sahiptir.

(2) Hizmete alınmada, görevin gerektirdiği niteliklerden başka hiçbir ayırım gözetilemez.

(3) Yasama, yürütme ve yargı organları dahil olmak üzere, kamu hizmetinde görev alanların mal bildiriminde bulunmaları ve bu bildirimlerin tekrarlanma süreleri kanunla düzenlenir.

Vatan hizmeti

Madde 40- Vatan hizmeti, her vatandaşın hakkı ve ödevidir. Bu hizmetin Türk Silâhlı Kuvvetlerinde veya kamu kesiminde ne şekilde yerine getirileceği veya getirilmiş sayılacağı kanunla düzenlenir.

Vergi ödevi

Madde 41- (1) Herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlüdür.

(2) Vergi yükünün adaletli ve dengeli dağılımı, maliye politikasının sosyal amacıdır.

(3) Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler kanunla konulur, değiştirilir veya kaldırılır.

(4) Vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisi Bakanlar Kuruluna; mahallî idareler tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edilenler için ise ilgili mahallî idarenin seçimle oluşan karar organına verilebilir.

Bilgi edinme, dilekçe ve başvuru hakları

Madde 42- (1) Herkes bilgi edinme, dilekçe ve başvuru haklarına sahiptir. Yabancılar için bilgi edinme hakkı karşılıklılık esasına düzenlenir.

(2) Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlâl edilen herkes, yetkili makama başvurma hakkına sahiptir. Devlet, işlemlerinde, ilgili kişilerin hangi kanun yollarına ve mercilere başvuracağını ve sürelerini belirtmek zorundadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Sosyal ve Ekonomik Haklar

Ailenin korunması

Madde 43- Aile, toplumun temelidir; eşler arasında eşitliğe dayanır ve her türlü hukukî, ekonomik ve sosyal korunmadan yararlanır.

Çocuk hakları

Madde 44- (1) Her çocuk, kendi iyiliği için gereken himaye ve bakımdan yararlanma hakkına sahiptir. Çocuklar görüşlerini serbestçe açıklayabilir ve bu görüşleri kendilerini ilgilendiren konularda, yaşlarına ve olgunluklarına göre dikkate alınır.

(2) Kamu veya özel kurum ve kuruluşlarca çocuklarla ilgili olarak yapılan eylem ve işlemlerde, çocuğun azamî iyiliği gözetilir.

(3) Her çocuk, kendi menfaatine açıkça ters düşmedikçe, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.

Eğitim ve öğrenim hakkı

Madde 45- (1) Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından mahrum bırakılamaz.

(2) Eğitim ve öğretim, demokratik, lâik, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz.

(3) Temel eğitim, bütün vatandaşlar için zorunludur ve Devlet okullarında parasızdır.

(4) Özel ilk ve ortaöğretim okullarının bağlı olduğu esaslar, Devlet okulları için öngörülenler dikkate alınarak kanunla düzenlenir.

(5) Eğitim ve öğretim dili Türkçedir. Türkçeden başka dillerde eğitim ve öğretim yapılması ile ilgili esaslar, demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun olarak kanunla düzenlenir.

Alternatif 1

(6) Kılık ve kıyafetinden dolayı hiç kimse yükseköğrenim hakkından mahrum bırakılamaz.

Alternatif 2

(6) Yükseköğretim kurumlarında kılık ve kıyafet serbesttir.

(7) Milletlerarası andlaşma hükümleri saklıdır.

Çalışma ile ilgili esaslar

Madde 46- (1) Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışanları ve işsizleri korumak, istihdamı artırmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır.

(2) Kimse, yaşına, cinsiyetine ve gücüne uymayan işlerde çalıştırılmaz.

(3) Küçükler ve kadınlar ile bedenî ve ruhî yetersizliği olanlar, çalışma şartları bakımından özel olarak korunurlar. Kadınlar ve erkekler arasında işe alınma, çalışma şartları ve ücretler bakımından ayrımcılık yapılamaz.

(4) Çalışanlar dinlenme, ücretli hafta ve bayram tatili ile yıllık izin haklarına sahiptir.

(5) Devlet, çalışanların yaptıkları işe uygun adaletli bir ücret elde etmeleri için gerekli tedbirleri alır.

(6) Asgarî ücretin tespitinde, çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu gözönünde bulundurulur.

Sendika kurma hakkı

Madde 47- (1) Çalışanlar ve işverenler, önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten çekilme haklarına sahiptir. Aynı zamanda ve aynı iş veya hizmet kolunda birden fazla sendikaya üye olunamaz.

(2) Sendikaların ve üst kuruluşlarının kuruluş, yönetim ve işleyişleri demokratik esaslara aykırı olamaz.

(3) Sendika kurma hakkı, millî güvenlik, kamu düzeni, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması ile suç işlenmesinin önlenmesi sebepleriyle sınırlanabilir.

Toplu iş sözleşmesi ve grev hakları

Madde 48- (1) İşçiler, işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını düzeltmek amacıyla toplu iş sözleşmesi ve grev haklarına sahiptir. Aynı işyerinde aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin toplu görüşme hakları kanunla düzenlenir.

(2) Grev hakkının kullanılması ve istisnaları ile işverenlerin hakları ve lokavt kanunla düzenlenir.

(3) Toplu iş sözleşmesi ve grev hakları, millî güvenliğin, kamu düzeninin, genel sağlığın, başkalarının hak ve hürriyetlerinin korunması veya suç işlenmesinin önlenmesi amaçlarıyla sınırlanabilir.

Sağlık ve sosyal güvenlik hakları ile sosyal yardım ve hizmet

Madde 49- (1) Herkes, sağlık ve sosyal güvenlik haklarına sahiptir.

(2) Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimlerini, malûl ve gazileri, engellileri, yaşlıları ve korunmaya muhtaç çocuklar gibi kesimleri özel olarak korur.

(3) Devlet, bu hakları sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilâtı kurar.

Devletin sosyal ve ekonomik ödevlerinin sınırları

Madde 50- Devlet, sosyal ve ekonomik alanlarda Anayasa ile belirlenen ödevlerini, bu ödevlerin amaçlarına uygun öncelikleri gözeterek, malî kaynaklarının yeterliliği ölçüsünde yerine getirir.

ÜÇÜNCÜ KISIM

Cumhuriyetin Temel Organları

BİRİNCİ BÖLÜM

Yasama

BİRİNCİ ALT BÖLÜM

Türkiye Büyük Millet Meclisi

Kuruluşu

Madde 51- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel oyla seçilen beşyüzelli milletvekilinden oluşur. (2) Milletvekillerinden dörtyüzellisi kanundaki esaslara göre belirlenen seçim çevrelerinden seçilir. Yüz milletvekili ise siyasî partilerin ülke seçim çevresi için düzenleyeceği listelerden nispî temsil esasına göre seçilir.

Seçim dönemi

Madde 52- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçimleri dört yılda bir yapılır. (2) Meclis, bu süre dolmadan seçimin yenilenmesine karar verebilir. Süresi biten milletvekili yeniden seçilebilir. (3) Yenilenmesine karar verilen Meclisin yetkileri, yeni Meclisin seçilmesine kadar sürer.

Seçimlerin ertelenmesi ve ara seçimler

Madde 53- (1) Savaş sebebiyle seçimlerin yapılmasına imkân görülmezse, Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçimlerin bir yıl ertelenmesine karar verebilir. Erteleme sebebi ortadan kalkmamışsa, aynı usule göre bu işlem tekrarlanabilir. (2) Milletvekilliklerinde boşalma olması halinde, ara seçime gidilir. Ara seçim, her seçim döneminde sadece bir defa yapılabilir. Boşalan milletvekilliği sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulduğu takdirde üç ay içinde ara seçim yapılır. Ancak, her halde, genel seçimden iki yıl geçmedikçe ve genel seçimlere bir yıl kala ara seçim yapılamaz.

Seçimlerin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi

Madde 54- (1) Yeni seçilen Türkiye Büyük Millet Meclisinde Başkanlık Divanının oluşmasından sonra veya Başbakanın istifası yahut Bakanlar Kurulunun güvensizlik oyu ile düşürülmesi hallerinde kırkbeş gün içinde yeni Bakanlar Kurulunun kurulamaması veya kurulduğu halde güvenoyu alamaması halinde Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanına danışarak seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. (2) Yenilenme kararı Resmî Gazetede yayınlanır ve seçime gidilir.

Seçimlerin genel yönetimi ve denetimi

Madde 55- (1) Seçimler, yargı organının genel yönetim ve denetimi altında yapılır. (2) Seçimlerin başlamasından bitimine kadar, seçimin düzen içinde yönetimi ve dürüstlüğü ile ilgili bütün işlemleri yapma ve yaptırma, seçim süresince ve seçimden sonra seçim konularıyla ilgili bütün şikâyet ve itirazları inceleme ve kesin karara bağlama ve milletvekillerinin seçim tutanakları

- ile Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi Yüksek Seçim Kurulundur.
- (3) Yüksek Seçim Kurulu, yedi asıl, dört yedek üyeden oluşur. Üyelerin altısı Yargıtay, beşi Danıştay Genel Kurullarınca kendi üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğunun gizli oyu ile dört yıllığına seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilir. Üyeler, salt çoğunluk ve gizli oyla aralarından bir başkan ve bir başkanvekili seçerler.
- (4) Yüksek Seçim Kuruluna Yargıtay ve Danıştaydan seçilmiş üyeler arasından ad çekme ile ikişer yedek üye ayrılır. Yüksek Seçim Kurulu Başkanı ve Başkanvekili ad çekmeye girmezler.
- (5) Yüksek Seçim Kurulunun kararları aleyhine başka bir mercie başvurulamaz.
- (6) Yüksek Seçim Kurulunun ve diğer seçim kurullarının teşkilâtı ile görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

İKİNCİ ALT BÖLÜM

Milletvekilliği ile İlgili Hükümler

Milletin temsili

Madde 56- Milletvekilleri sadece seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.

Milletvekili seçilme yeterliliği

Madde 57- (1) Yirmibeş yaşını dolduran her vatandaş milletvekili seçilebilir.

(2) Aşağıda sayılanlar milletvekili seçilemezler:

- En az ilköğretim diploması olmayanlar,
 - Kısıtlılar,
 - Yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar,
 - Taksirli suçlar hariç, toplam bir yıl veya daha fazla hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; affa uğramış olsalar bile zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflâs, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma, edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından birinden dolayı hüküm giymiş olanlar.
- (3) Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi kamu hizmeti görevlilerinin ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir. Hâkimler ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar, Türk Silâhlı Kuvvetleri ve genel kolluk mensupları, valiler, büyükelçiler ve rektörler görevlerinden çekilmedikçe aday olamazlar.

Andiçme

Madde 58- Milletvekilleri göreve başlarken aşağıdaki şekilde andiçerler:

“Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, demokratik ve lâik Cumhuriyete, Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma; Anayasaya sadakattan ayrılmayacağıma; Türk milleti önünde namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

Milletvekilliği ile bağdaşmayan işler

Madde 59- (1) Milletvekilleri, Devlet ve diğer kamu tüzelkişilerinde ve bunlara bağlı kuruluşlarda; Devletin veya diğer kamu tüzelkişilerinin doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığı teşebbüs ve ortaklıklarda; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs veya ortaklıkların yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar, herhangi bir taahhüt işini doğrudan veya dolaylı olarak kabul edemezler, temsilcilik ve hakemlik yapamazlar.

(2) Milletvekilleri yürütme organının teklif, inha, atama veya onamasına bağlı resmî veya özel herhangi bir işle görevlendirilemezler. Bir milletvekilinin belli konuda ve altı ayı aşmamak üzere Bakanlar Kurulunca verilecek geçici bir görevi kabul etmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin

kararına bağılıdır.

(3) Milletvekilliği ile bağıdaşmayan diğere görev ve işler kanunla düzenlenir.

Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı

Madde 60- (1) Milletvekilleri, Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Mecliste ileri sürdükleri düşüncelerden, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça bunları Meclis dışında tekrarlamak ve açığa vurmaktan sorumlu tutulamazlar.

(2) Seçimden önce veya sonra bir suç işlediği ileri sürülen bir milletvekili, Meclisin kararı olmadıkça tutulamaz, sorguya çekilemez, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Milletvekili hakkında seçiminden önce veya sonra verilmiş bir ceza hükmünün yerine getirilmesi, milletvekilliği sıfatının sona ermesine bırakılır ve milletvekilliği süresince zamanaşımı işlemez. Tekrar seçilen milletvekili hakkında soruşturma ve kovuşturma, Meclisin yeniden dokunulmazlığını kaldırmasına bağılıdır.

Alternatif 1

(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali dokunulmazlık kapsamı dışındadır. Ancak, bu halde yetkili makam durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir.

Alternatif 2

(3) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, hileli iflâs, kaçakçılık, ihaleye fesat karıştırma ve edimin ifasına fesat karıştırma suçlarından dolayı bir milletvekilinin sorguya çekilmesi ve yargılanması için Meclisin kararı aranmaz. Bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, durumu hemen Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirir.

(4) Hakkında suç isnadı bulunan milletvekili, Meclis Başkanlığına başvurmak suretiyle, isnad edilen suçla ilgili olarak dokunulmazlığından feragat edebilir.

(5) Dokunulmazlık kapsamında olmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin yargılanmaları, tutuksuz olarak ve yasama çalışmaları engellenmeyecek şekilde yürütülür.

(6) Türkiye Büyük Millet Meclisindeki siyasî parti gruplarınca, yasama dokunulmazlığı ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınamaz.

(7) Milletvekilleri hakkındaki ceza davaları Yargıtayda görülür. Bu davalarla ilgili hazırlık soruşturmasının yürütülmesi, kamu davasının açılması, hükmün temyizi ve diğere yargılama esasları kanunla düzenlenir.

Milletvekilliğinin düşmesi

Madde 61- (1) İstifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, istifanın geçerli olduğunun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesinden sonra, Genel Kurulca karar verilir.

(2) Milletvekilliğinin kesin hüküm giyme veya kısıtlanma halinde düşmesi, bu husustaki kesin mahkeme kararının Genel Kurula bildirilmesiyle gerçekleşir.

(3) 59 uncu maddeye göre milletvekilliğiyle bağıdaşmayan bir görev veya hizmeti sürdüren milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, yetkili komisyonun bu durumu tespit eden raporu üzerine Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla karar verilir.

(4) Meclis çalışmalarına özürsüz veya izinsiz olarak bir ay içinde toplam beş birleşim günü katılmayan milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine, durumun Meclis Başkanlık Divanınca tespit edilmesi üzerine, Genel Kurulca üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla karar verilir.

(5) Partisinin kapatılmasına beyan ve fiilleriyle sebep olduğu Anayasa Mahkemesinin kapatmaya ilişkin kararında belirtilen milletvekilinin milletvekilliği, bu kararın Resmî Gazetede gerekçeli olarak yayımlandığı tarihte sona erer. (NOT: Bu fıkra, ilgili madde olan 38/7'de benimsenen alternatifte göre kalabilir de çıkabilir de.)

İptal istemi

Madde 62- Yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya 61 inci maddenin üçüncü ve dördüncü fıkralarına göre milletvekilliğinin düşmesine karar verilmiş olması hallerinde, kararın alındığı tarihten itibaren yedi gün içinde, ilgili milletvekili, kararın Anayasaya veya İçtüzüğe aykırılığı iddiasıyla iptali için Anayasa Mahkemesine başvurabilir. Anayasa Mahkemesi, iptal talebini onbeş gün içinde karara bağlar.

Ödenek ve yolluklar

Madde 63- (1) Milletvekillerinin ödenek, yolluk ve emeklilik işlemleri kanunla düzenlenir. Ödenğin aylık tutarı en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluk da ödenek miktarının yarısını aşamaz.

(2) Milletvekillerine ödenecek ödenek ve yolluklar, kendilerine bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmesini gerektirmez.

ÜÇÜNCÜ ALT BÖLÜM

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Görev ve Yetkileri

Genel olarak

Madde 64- Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri şunlardır:

- Kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmak,
- Bakanlar Kurulunu ve bakanları denetlemek,
- Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermek,
- Bütçe ve kesin hesap kanun tasarılarını görüşmek ve kabul etmek,
- Para basılmasına ve savaş ilânına karar vermek,
- Milletlerarası andlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak,
- Üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilânına karar vermek,
- Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek.

Kanunların teklif edilmesi ve görüşülmesi

Madde 65- (1) Kanun teklif etmeye Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri yetkilidir.

(2) Kanun tasarı ve tekliflerinin Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülme usul ve esasları İçtüzükle düzenlenir. İçtüzük temel kanunların Genel Kurulda görüşülmesi bakımından özel usuller kabul edebilir.

Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması

Madde 66- (1) Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanunları onbeş gün içinde yayımlar.

(2) Cumhurbaşkanı yayınlanmasını uygun bulmadığı kanunları bir daha görüşülmek üzere, bu hususta gösterdiği gerekçe ile birlikte aynı süre içinde Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderir. Cumhurbaşkanınca kısmen uygun bulunmama durumunda, Türkiye Büyük Millet Meclisi sadece uygun bulunmayan maddeleri görüşebilir. Bütçe kanunları bu hükme tâbi değildir.

(3) Türkiye Büyük Millet Meclisi geri gönderilen kanunu aynen kabul ederse, kanun, Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayımlanır. Meclis, geri gönderilen kanunda değişiklik yaparsa, Cumhurbaşkanı değiştirilen kanunu ikinci fıkra hükümlerine göre tekrar Meclise geri gönderebilir.

(4) Cumhurbaşkanının onbeş gün içinde geri göndermediği veya yayınlamadığı kanunlar Meclis Başkanı tarafından yayımlanır.

Milletlerarası andlaşmaları uygun bulma

Madde 67- (1) Türkiye Cumhuriyeti adına yabancı devletlerle ve milletlerarası veya milletlerüstü kuruluşlarla yapılacak andlaşmaların onaylanması, Türkiye Büyük Millet Meclisinin onaylamayı bir

kanunla uygun bulmasına bağlıdır.

(2) Ekonomik, ticarî veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan andlaşmalar, Devlet maliyesi bakımından bir yüklenme getirmemek, kişi hallerine ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının yabancı ülkelerdeki mülkiyet haklarına dokunmamak şartıyla, yayınlanma ile yürürlüğe konabilir. Bu takdirde bu andlaşmalar, yayınlarından başlayarak iki ay içinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin bilgisine sunulur.

(3) Milletlerarası bir andlaşmaya dayanan uygulama andlaşmaları ile kanunun verdiği yetkiye dayanılarak yapılan ekonomik, ticarî, teknik veya idarî andlaşmaların Türkiye Büyük Millet Meclisince uygun bulunması zorunluğu yoktur. Ancak, bu fıkraya göre yapılan ekonomik, ticarî veya özel kişilerin haklarını ilgilendiren andlaşmalar, yayınlanmadan yürürlüğe konulamaz.

(4) Türkiye Cumhuriyeti kanunlarında değişiklik gerektiren her türlü andlaşmaların yapılmasında birinci fıkra hükmü uygulanır.

(5) Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz.

(6) Kanunlar, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalara aykırı olamaz.

Kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verme

Madde 68- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verebilir. Ancak, Anayasanın ikinci kısmının birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan hak ve hürriyetler kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenemez.

(2) Türkiye Büyük Millet Meclisi, yetki kanununun konusunu, geçerlilik süresini ve bu süre içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını gösterir.

(3) Kanun hükmünde kararnameler, kararnamede yayından sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazetede yayımlandıkları gün yürürlüğe girer ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur.

(4) Cumhurbaşkanı yayınlanmasını uygun görmediği kanun hükmünde kararnameleri Bakanlar Kuruluna gerekçeleri ile birlikte onbeş gün içinde geri gönderebilir. Bakanlar Kurulu, geri gönderilen kanun hükmünde kararnameyi aynen kabul ederse kararname Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayınlanır.

(5) Yetki kanunları ve bunlara dayanan kanun hükmünde kararnameler, Türkiye Büyük Millet Meclisi komisyonları ve Genel Kurulunda öncelikle ve ivedilikle görüşülür.

(6) Yayımlandıkları gün Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmayan kanun hükmünde kararnameler bu tarihte; Türkiye Büyük Millet Meclisince reddedilen kanun hükmünde kararnameler bu kararın Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Değiştirilerek kabul edilen kanun hükmünde kararnamelerin değiştirilmiş hükümleri, bu değişikliklerin Resmî Gazetede yayımlandığı gün yürürlüğe girer.

Savaş hali ilânı ve silâhlı kuvvet kullanılmasına izin verme

Madde 69- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi;

(a) Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilânına,

(b) Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası andlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silâhlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, izin verme yetkisine sahiptir.

(2) Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silâhlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silâhlı kuvvet kullanılmasına derhâl karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde, Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı da, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir.

DÖRDÜNCÜ ALT BÖLÜM

Türkiye Büyük Millet Meclisinin İç Düzeni ve Çalışma Esasları

Toplanma ve tatil

Madde 70- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, her yıl Ekim ayının birinci günü kendiliğinden toplanır.

(2) Meclis, bir yasama yılında en çok üç ay tatil yapabilir. Meclis, ara verme veya tatil sırasında Cumhurbaşkanı, Meclis Başkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından doğrudan doğruya; milletvekillerinin beşte birinin talebi üzerine de Meclis Başkanı tarafından toplantıya çağrılır.

Başkanlık Divanı

Madde 71- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı, milletvekilleri arasından seçilen Meclis Başkanı, başkanvekilleri, kâtip üyeler ve idare amirlerinden oluşur.

(2) Başkanlık Divanı, Meclisteki siyasî parti gruplarının milletvekili sayısı oranında katılmalarını sağlayacak şekilde kurulur. Siyasî parti grupları Meclis Başkanlığı için aday gösteremezler.

(3) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlık Divanı için bir yasama döneminde iki seçim yapılır. İlk seçilenlerin görev süresi iki yıl, ikinci devre için seçilenlerin görev süresi genel seçimlere kadardır.

(4) Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkan adayları, milletvekilleri arasından Meclisin toplandığı günden itibaren beş gün içinde Başkanlık Divanına bildirilir. Başkan seçimi gizli oyla yapılır. İlk iki oylamada üye tamsayısının üçte iki ve üçüncü oylamada üye tamsayısının salt çoğunluğu aranır.

Üçüncü oylamada salt çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamada en çok oy alan iki aday için dördüncü oylama yapılır. Dördüncü oylamada en fazla oy alan milletvekili Başkan seçilmiş olur. Başkan seçimi, aday gösterme süresinin bitiminden itibaren beş gün içinde tamamlanır.

(5) Başkanvekillerinin, kâtip üyelerin ve idare amirlerinin sayısı ve seçim usulleri Meclis İçtüzüğünde belirlenir.

(6) Başkan ve başkanvekilleri, üyesi buldukları siyasî partinin veya parti grubunun Meclis içinde veya dışındaki faaliyetleri ile görevlerinin gereği olan haller dışında, Meclis tartışmalarına katılamazlar. Başkan ve oturumu yöneten Başkanvekili oy kullanamaz.

İçtüzük ve siyasî parti grupları

Madde 72- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını, kendi yaptığı İçtüzük hükümlerine göre yürütür.

(2) İçtüzük hükümleri, siyasî parti gruplarının, Meclisin bütün faaliyetlerine milletvekili sayısı oranında katılmalarını sağlayacak şekilde düzenlenir.

(3) İçtüzük hükümleri, ödenetim yoluyla Anayasa Mahkemesine götürüldüğü takdirde Mahkeme kararından sonra Resmi Gazetede yayınlanır.

(4) Siyasî parti grupları, en az yirmi milletvekilinden meydana gelir.

Toplantı ve karar yeter sayısı

Madde 73- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dahil bütün birleşimlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Ancak karar yeter sayısı, hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.

(2) Bakanlar Kurulu üyeleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin katılmadıkları oturumlarında, kendileri yerine oy kullanmak üzere bir bakana yetki verebilirler. Ancak, bir bakan kendi oyu ile birlikte en çok iki oy kullanabilir.

Görüşmelerin açıklığı ve yayınlanması

Madde 74- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulundaki görüşmeler açıktır ve tutanak dergisinde tam olarak yayınlanır.

(2) Türkiye Büyük Millet Meclisi, İçtüzükte belirlenen hallerde kapalı oturumlar yapabilir. Bu oturumlardaki görüşmelerin yayını Meclisin kararına bağlıdır.

(3) Meclisteki açık görüşmelerin, o oturumdaki Başkanlık Divanının teklifi üzerine Meclisce aksine bir karar alınmadıkça, her türlü vasıta ile yayını serbesttir.

BEŞİNCİ ALT BÖLÜM

Türkiye Büyük Millet Meclisinin Bilgi Edinme ve Denetim Yolları

Genel olarak

Madde 75- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi denetim yetkisini soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması yollarıyla kullanır.

(2) Soru, sözlü veya yazılı olarak cevaplandırılmak üzere, Başbakan veya bakanlardan bilgi istemekten ibarettir.

(3) Meclis araştırması, belli bir konuda bilgi edinmek için yapılan incelemeden ibarettir.

(4) Genel görüşme, toplumu ve Devlet faaliyetlerini ilgilendiren belli bir konunun, Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda görüşülmesidir.

(5) Soru, meclis araştırması ve genel görüşme ile ilgili önergelerin verilme şekli, içeriği ve kapsamı ile cevaplandırılma, görüşme ve araştırma usûlleri İçtüzük ile düzenlenir.

Gensoru

Madde 76- (1) Gensoru önergesi, bir siyasî parti grubu adına veya en az yirmi milletvekilinin imzasıyla verilir.

(2) Gensoru önergesi, verilişinden sonraki üç gün içinde milletvekillerine dağıtılır ve dağıtılmasından itibaren on gün içinde gündeme alınıp alınmayacağı görüşülür. Bu görüşmede, ancak önerge sahiplerinden biri, siyasî parti grupları adına birer milletvekili ve Bakanlar Kurulu adına Başbakan veya bir bakan konuşabilir.

(3) Gündeme alınmasına karar verilmesiyle birlikte gensorunun görüşülme günü de belirlenir. Ancak gensorunun görüşülmesi, gündeme alma kararının verildiği tarihten başlayarak iki gün geçmedikçe yapılamaz ve yedi günden sonraya bırakılamaz.

(4) Gensoru görüşmeleri sırasında milletvekillerinin veya grupların verecekleri gerekçeli güvensizlik önergeleri veya Bakanlar Kurulunun güven isteği, bir tam gün geçtikten sonra oylanır.

(5) Bir bakanın düşürülmesi, üye tamsayısının salt çoğunluğuyla olur. Oylamada yalnız güvensizlik oyları sayılır. Bakanlar Kurulunun düşürülmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tamsayısının salt çoğunluğuyla yeni bir Başbakan seçmesine bağlıdır.

Meclis soruşturması

Madde 77- (1) Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda birinin vereceği önerge ile Başbakan veya bakanlar hakkında soruşturma açılması istenebilir. Meclis, bu istemi en geç bir ay içinde görüşür ve gizli oyla karara bağlar.

(2) Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasî parti gruplarının üye sayısı oranında komisyona verebilecekleri üye sayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından, her parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak onbeş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclise sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona iki aylık yeni ve kesin bir ek süre verilir. Bu süre içinde raporun Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına teslimi zorunludur.

(3) Rapor, Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımdan itibaren on gün içinde görüşülür ve üye tamsayısının salt çoğunluğunun gizli oyuyla ilgilinin Yüce Divana sevkine karar verilebilir.

(4) Meclisteki siyasî parti gruplarında, Meclis soruşturması ile ilgili görüşme yapılamaz ve karar alınmaz.

İKİNCİ BÖLÜM

Yürütme

BİRİNCİ ALT BÖLÜM

Cumhurbaşkanı

Nitelikleri ve tarafsızlığı

Birinci Alternatif: Referanduma sunulan metin

Madde 78- (1) Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yüksek öğrenim yapmış Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türk vatandaşları arasından, halk tarafından seçilir.

(2) Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir.

(3) Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi, yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir.

(4) Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer.

İkinci Alternatif: Komisyonun Önerisi

Madde 78- (1) Cumhurbaşkanı, halk tarafından, kırk yaşını doldurmuş, milletvekili seçilme yeterliğine sahip Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları arasından (beş) / (yedi) yıllık bir süre için seçilir.

(2) Bir kimse en fazla (iki) / (bir) defa Cumhurbaşkanı seçilebilir.

(3) Cumhurbaşkanlığına birinci fıkrada belirtilen niteliklere sahip kişilerin aday gösterilebilmesi, yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile veya ikiyüzbin seçmenin noter tasdikli dilekçesiyle mümkündür.

Seçimi

Madde 79- (1) Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır.

(2) Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur.

(3) Seçilen Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder.

(4) Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usûl ve esaslar kanunla düzenlenir.

Andiçmesi

Madde 80- Cumhurbaşkanı, görevine başlarken Türkiye Büyük Millet Meclisi huzurunda aşağıdaki şekilde andiçer:

“Cumhurbaşkanı sıfatıyla; Devletin bağımsızlığını, vatanın ve milletin bütünlüğünü, milletin kayıtsız ve şartsız egemenliğini koruyacağıma; insan haklarına, hukukun üstünlüğüne, Atatürk ilke ve inkılaplarına, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine bağlı kalacağıma; Türkiye Cumhuriyetinin şan ve şerefini korumak, yüceltmek ve üzerime aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma; Anayasaya sadakatten ayrılmayacağıma namusum ve şerefim üzerine andiçerim.”

Görev ve yetkileri

Madde 81- (1) Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eder.

(2) Bakanlar Kurulunun Genelkurmay Başkanı, vali ve büyükelçilerin atanmalarına ilişkin kararları Cumhurbaşkanınca imzalanır. Bunların dışında hangi kararların

Cumhurbaşkanınca imzalanacağı kanunla belirlenir.

(3) Cumhurbaşkanının tek başına kullanacağı yetkiler ve yerine getireceği görevler şunlardır:

- a) Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü, Türkiye Büyük Millet Meclisinde açılış konuşması yapmak,
- b) Türkiye Büyük Millet Meclisini gerektiğinde toplantıya çağırarak,
- c) Kanunları ve kanun hükmünde kararnameleri yayınlamak,
- ç) Kanunları, tekrar görüşölmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine; kanun hükmünde kararnameleri ise Bakanlar Kuruluna geri göndermek,
- d) Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak,
- e) 54 üncü maddeye göre Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermek,
- f) Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulunu atamak,
- g) Başbakanı atamak. 76 ncı maddenin beşinci fıkrasında öngörölen durumda Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisinin gösterdiği adayı Başbakan olarak atamak zorundadır.

Sorumluluk ve sorumsuzluk hali

Madde 82- (1) Cumhurbaşkanının Anayasada tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır. Bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur.

(2) Cumhurbaşkanı, ancak vatana ihanetten dolayı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararla suçlandırılır. Yüce Divana sevk edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Hangi fiillerin vatana ihanet suçu oluşturacağı kanunla belirlenir.

(3) Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından doğan sorumluluğu yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbidir.

Cumhurbaşkanına vekâlet

Madde 83- Cumhurbaşkanının hastalık ve yurt dışına çıkma gibi sebeplerle geçici olarak görevinden ayrılması hallerinde, görevine dönmesine kadar; ölüm, çekilme veya başka bir sebeple Cumhurbaşkanlığı makamının boşalması halinde ise yenisi seçilinceye kadar Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Cumhurbaşkanlığına vekâlet eder ve Cumhurbaşkanına ait yetkileri kullanır.

İKİNCİ ALT BÖLÜM

Bakanlar Kurulu

Kuruluş

Madde 84- (1) Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan kurulur.

(2) Başbakan, Cumhurbaşkanınca, milletvekilleri arasından atanır.

(3) Bakanlar, milletvekilleri veya milletvekili seçilme yeterliğine sahip olanlar arasından Başbakanca seçilir ve Cumhurbaşkanınca atanır; gerektiğinde Başbakanın önerisi üzerine Cumhurbaşkanınca görevlerine son verilir.

(4) Bakanlar Kurulu üyelerinden milletvekili olmayanlar Meclis Genel Kurulunda andiçerler ve milletvekilleri ile aynı hukukî statüye tâbi olurlar.

(5) Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile Yüce Divana sevk edilen bakan, bakanlıktan düşer. Başbakanın Yüce Divana sevki halinde hükümet istifa etmiş sayılır.

(6) Herhangi bir sebeple boşalan bakanlığa en geç onbeş gün içinde atama yapılır.

(7) Açık olan bakanlıklar ile izinli veya mazereti olan bir bakana, diğer bir bakan geçici olarak vekâlet eder.

Göreve başlama ve güvenoyu

Madde 85- (1) Bakanlar Kurulunun listesi Cumhurbaşkanınca onaylandıktan sonra Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise toplantıya çağrılır.

(2) Bakanlar Kurulunun programı, kuruluşundan en geç bir hafta içinde Başbakan veya bir bakan

tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunur ve güvenoyuna başvurulur. Güvenoyu için görüşmeler, programın okunmasından iki tam gün geçtikten sonra başlar ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçtikten sonra oylama yapılır.

Görev sırasında güvenoyu

Madde 86- (1) Başbakan, Bakanlar Kurulunda görüştüğünden sonra, gerekli görürse, Türkiye Büyük Millet Meclisinden güven isteyebilir.

(2) Güven istemi, Türkiye Büyük Millet Meclisine bildirilmesinden bir tam gün geçmedikçe görüşülemez ve görüşmelerin bitiminden bir tam gün geçmedikçe oya konulamaz.

(3) Güven istemi, ancak üye tamsayısının salt çoğunluğuyla reddedilebilir.

Görev ve siyasî sorumluluk

Madde 87- (1) Başbakan, Bakanlar Kurulunun başkanı olarak, bakanlıklar arasında işbirliğini sağlar ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesini gözetir. Bakanlar Kurulu, bu siyasetin yürütülmesinden birlikte sorumludur.

(2) Her bakan, Başbakana karşı sorumlu olup ayrıca kendi yetkisi içindeki işlerden ve emri altındakilerin eylem ve işlemlerinden de sorumludur.

(3) Başbakan, bakanların görevlerini Anayasa ve kanunlara uygun olarak yerine getirmelerini gözetmek ve düzeltici önlemleri almakla yükümlüdür.

Bakanlıkların kurulması ve bakanlar

Madde 88- Bakanlıkların kurulması ve kaldırılması ile görevleri ve yetkileri kanunla; teşkilât yapısı ise kanunun öngördüğü esaslara göre düzenlenir.

Seçimlerde geçici Bakanlar Kurulu

Madde 89- (1) 54 üncü madde gereğince seçimlerin yenilenmesine karar verildiğinde Bakanlar Kurulu çekilir ve Cumhurbaşkanı geçici Bakanlar Kurulunu kurmak üzere bir Başbakan atar.

(2) Geçici Bakanlar Kuruluna, siyasî parti gruplarından, oranlarına göre üye alınır.

(3) Siyasî parti gruplarından alınacak üye sayısını Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı tespit ederek Başbakana bildirir.

(4) Geçici Bakanlar Kurulu, yenilenme kararının Resmî Gazetede ilânından itibaren beş gün içinde kurulur.

(5) Geçici Bakanlar Kurulu için güvenoyuna başvurulmaz.

ÜÇÜNCÜ ALT BÖLÜM

Millî Savunma

Başkomutanlık ve Genelkurmay Başkanlığı

Madde 90- (1) Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevî varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur.

(2) Millî güvenliğin sağlanmasından ve Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur.

(3) Genelkurmay Başkanı Türk Silâhlı Kuvvetlerinin komutanıdır.

(4) Genelkurmay Başkanı, görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumludur. Genelkurmay Başkanının görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

(5) Millî Savunma Bakanlığının Genelkurmay Başkanlığı ve kuvvet komutanlıkları ile görev ilişkileri ve yetki alanı kanunla düzenlenir.

Millî Güvenlik Kurulu

Birinci Alternatif: Başbakanın Başkanlığı

Madde 91- (1) Millî Güvenlik Kurulu; Başbakanın başkanlığında, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri bakanları ile Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri

komutanlarından oluşur.

(2) Gündemin özelliğine göre, Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

(3) Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere görüşlerini Bakanlar Kuruluna sunar.

(4) Millî Güvenlik Kurulunun gündemi, Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Başbakanca belirlenir.

(5) Millî Güvenlik Kurulunun görevleri ve işleyişine dair hususlar kanunla düzenlenir.

İkinci Alternatif: Cumhurbaşkanının Başkanlığı

Madde 91- (1) Millî Güvenlik Kurulu; Cumhurbaşkanının başkanlığında, Başbakan, Genelkurmay Başkanı, Başbakan yardımcıları, Adalet, Millî Savunma, İçişleri, Dışişleri bakanları, Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri komutanlarından oluşur.

(2) Gündemin özelliğine göre, Kurul toplantılarına ilgili bakan ve kişiler çağrılıp görüşleri alınabilir.

(3) Millî Güvenlik Kurulu, millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere görüşlerini Bakanlar Kuruluna sunar.

(4) Millî Güvenlik Kurulunun gündemi; Başbakan ve Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Cumhurbaşkanınca belirlenir.

(5) Cumhurbaşkanı katılmadığı zamanlar Millî Güvenlik Kurulu Başbakanın başkanlığında toplanır.

(6) Millî Güvenlik Kurulunun görevleri ve işleyişine dair hususlar kanunla düzenlenir.

Üçüncü Alternatif:

Madde 91- (1) Bakanlar Kuruluna millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere Millî Güvenlik Kurulu kurulur.

(2) Millî Güvenlik Kurulunun yapısı, teşkilâtı, görevleri ve işleyişine dair hususlar kanunla düzenlenir.

DÖRDÜNCÜ ALT BÖLÜM

Kamu İdaresi

İdarenin bütünlüğü ve kamu tüzelkişiliği

Madde 92- (1) İdare, kuruluş ve görevleriyle bir bütündür ve kanunla düzenlenir.

(2) İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır.

(3) Kamu tüzelkişiliği, ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.

Yönetmelik

Madde 93- (1) Bakanlar Kurulu, Başbakanlık, bakanlıklar ve kamu tüzelkişileri, kendi görev alanlarını ilgilendiren kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Kanunla düzenlenmemiş konularda yönetmelik çıkarılamaz.

(2) Hangi yönetmeliklerin Resmî Gazetede yayınlanacağı kanunda belirtilir.

Yargı denetimi

Madde 94- (1) İdarenin hiç bir eylem ve işlemi yargı denetimi dışında bırakılamaz. Kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde bunlardan doğan uyuşmazlıkların millî veya milletlerarası tahkim yoluyla çözülmesi öngörülebilir. Milletlerarası tahkime, ancak yabancılik unsuru taşıyan uyuşmazlıklar için gidilebilir.

(2) İdarî işlemlere karşı açılacak davalarda süre, yazılı bildirim tarihini izleyen gün başlar.

(3) Yargı yetkisi, idarî eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlıdır. Yürütme görevinin kanunlarda gösterilen şekil ve esaslara uygun olarak yerine getirilmesini kısıtlayacak, idarî eylem ve işlem niteliğinde veya takdir yetkisini kaldırarak biçimde yargı kararı verilemez.

(4) İdarî işlemin uygulanması halinde telafisi güç veya imkânsız zararların doğması ve idarî işlemin hukuka aykırılığı konusunda kuvvetli belirtilerin bulunması şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda, gerekçe gösterilerek yürütmenin durdurulmasına karar verilebilir. Olağanüstü hallerde, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş halinde, ayrıca millî güvenlik, kamu düzeni, genel sağlık nedenleri ile yürütmenin durdurulması kararı verilmesi kanunla sınırlanabilir.

(5) İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür. Kamu hizmeti görevlilerinin şahsî kusurlarından doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir.

BEŞİNCİ ALT BÖLÜM

Kamu İdaresinin Kuruluşu

Merkezî idare

Madde 95- (1) Türkiye, merkezî idare kuruluşu bakımından, coğrafya durumuna, ekonomik şartlara ve kamu hizmetlerinin gereklerine göre, illere; iller de diğer kademeli bölümlere ayrılır.

(2) İllerin idaresi, yetki genişliği esasına dayanır.

(3) Kamu hizmetlerinin görülmesinde verim ve uyum sağlamak amacıyla, birden çok ili içine alan merkezî idare teşkilâtı kurulabilir. Bu teşkilâtın görev ve yetkileri kanunla düzenlenir.

Mahallî idareler

Madde 96- (1) Mahallî idareler; il, belediye veya köy halkının müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılamak üzere, kuruluş esasları kanunla belirlenen, karar organları seçimle oluşan kamu tüzelkişileridir.

(2) Mahallî idarelerin kuruluşu, görevleri, yetkileri; karar organlarının seçim usul ve esasları ile görev ve yetkileri, yerinden yönetim ilkesine uygun olarak kanunla düzenlenir. Kanun, büyük yerleşim merkezleri için özel yönetim biçimleri getirebilir.

(3) Mahallî idarelerin seçimleri, 36 ncı maddedeki esaslara göre dört yılda bir yapılır. Ancak, milletvekili genel veya ara seçiminden önceki veya sonraki bir yıl içinde yapılması gereken mahallî idareler genel veya ara seçimleri, milletvekili genel veya ara seçimleriyle birlikte yapılır.

(4) Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim, ancak yargı yolu ile olur.

(5) Merkezî idare, mahallî idareler üzerinde, kanunda belirtilen esas ve usuller dairesinde idarî vesayet yetkisine sahiptir.

(6) Mahallî idarelerin belirli kamu hizmetlerinin görülmesi amacı ile, kendi aralarında Bakanlar Kurulunun izni ile birlik kurmaları, görevleri, yetkileri, maliye ve kolluk işleri ve merkezî idare ile karşılıklı bağ ve ilgileri kanunla düzenlenir.

(7) Mahallî idarelere, görevleri ile orantılı gelir kaynakları sağlanır ve bu amaçla gerekli düzenlemeler yapılır.

ALTINCI ALT BÖLÜM

Kamu Hizmeti Görevlileri ile İlgili Hükümler

Genel ilkeler

Madde 97- (1) Devletin ve diğer kamu tüzelkişilerinin yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği görevler, memurlar, diğer kamu görevlileri, sözleşmeli personel ve işçiler eliyle görülür.

(2) Memurların ve diğer kamu görevlilerinin nitelikleri, atanmaları, görev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri, aylık ve ödenekleri ve diğer özlük işleri kanunla öngörülen esaslara göre düzenlenir.

Görev ve sorumlulukları

Madde 98- (1) Kamu hizmeti görevlileri Anayasaya ve kanunlara uygun olarak faaliyette

bulunmakla yükümlüdürler.

(2) Memurlar, diğer kamu görevlileri ve sözleşmeli personel ile kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve bunların üst kuruluşları mensuplarına, savunma hakkı tanınmadıkça disiplin cezası verilemez.

(3) Memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturması açılması, sadece kanunda belirlenen hallerde idarî merciin iznine bağlıdır.

Kanunsuz emir

Madde 99- (1) Kamu hizmetinde çalışmakta olan kişi, amirinden aldığı emri, kanuna aykırı görürse, yerine getirmeyebilir ve bu aykırılığı o emri verene bildirir. Ancak amir bu emrini yazılı olarak tekrarlarsa, emir yerine getirilir. Bu durumda, emir yerine getiren sorumlu olmaz.

(2) Konusu suç teşkil eden emir hiçbir suretle yerine getirilmez ve yerine getiren kimse sorumluluktan kurtulamaz.

(3) İvedi hallerde kamu düzeninin ve kamu güvenliğinin korunması amacıyla kanunla gösterilen istisnalar saklıdır.

YEDİNCİ ALT BÖLÜM

Yükseköğretim Kurumları

Genel ilkeler

Madde 100- (1) Üniversiteler ve yüksek teknoloji enstitüleri kamu tüzel kişiliğine ve bilimsel özerkliğe sahip olmak üzere kanunla; diğer yükseköğretim kurumları ise kanunla belirlenen esaslara göre kurulur. Üniversiteler ve diğer yüksek öğretim kurumları, kanunda gösterilen usul ve esaslara göre vakıflar tarafından da kurulabilir.

(2) Üniversiteler ve diğer yükseköğretim kurumları ile öğretim üyeleri ve yardımcıları, serbestçe her türlü bilimsel araştırma, yayın, açıklama ve öğretim faaliyetinde bulunabilirler.

(3) Rektörler, kanunun belirlediği usul ve esaslara göre öğretim üyeleri tarafından beş yıl için ve bir defaya mahsus olmak üzere seçilir. Vakıf üniversiteleri ile diğer yükseköğretim kurumlarına ilişkin düzenlemeler saklıdır.

(4) Üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanları, üniversitelerin ve diğer yükseköğretim kurumlarının yetkili organlarının dışında kalan makamlarca her ne suretle olursa olsun görevlerinden uzaklaştırılmazlar.

(5) Üniversitelerin ve yüksek teknoloji enstitülerinin hazırladığı bütçeler; Millî Eğitim Bakanlığına sunulur ve merkezî yönetim bütçesinin bağlı olduğu esaslara uygun olarak yürürlüğe konulur ve denetlenir.

(6) Yükseköğretim kurumlarının kuruluş ve işleyişleri, organları ve bunların seçimleri ile üniversite organlarınınca denetlenmesi, bilimsel özerklik esaslarına göre kanunla düzenlenir.

(7) Vakıflar tarafından kurulan üniversiteler ile diğer yükseköğretim kurumlarının, akademik çalışmaları ile öğretim elemanlarının akademik unvanları kazanmaları Devlet tarafından kurulan yükseköğretim kurumları için öngörülen hükümlere tâbidir.

(8) Türk Silâhlı Kuvvetleri ve emniyet teşkilâtına bağlı yükseköğretim kurumları özel kanunlarının hükümlerine tâbidir.

Yükseköğretim Kurulu

Madde 101- (1) Öğretim elemanı yetiştirilmesini planlamak, üniversitelerce önerilen öğrenci kontenjanlarını onaylamak ve üniversiteler arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla Yükseköğretim Kurulu kurulur.

(2) Yükseköğretim Kurulu onbir üyeden oluşur. En az dördü farklı üniversite ve yükseköğretim kurumlarında görevli profesörler arasından olmak üzere, üyelerden altısı Bakanlar Kurulu tarafından seçilir. Üyelerden beşi ise farklı üniversite ve yükseköğretim kurumlarında görevli profesörler arasından kanun tarafından belirlenen usullere göre üniversitelerce seçilir.

(3) Yükseköğretim Kurulu üyelerinin görev süresi üç yıldır. Kurul, kendi üyeleri arasından üç yıl

için bir Başkan seçer. Aynı kişi tekrar Başkan seçilemez.

(4) Yükseköğretim Kurulunun teşkilâtı, görev, yetki ve sorumluluğu ile çalışma esasları kanunla düzenlenir.

SEKİZİNCİ ALT BÖLÜM

Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları

Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları

Madde 102- (1) Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları, kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir.

(2) Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışanların meslek kuruluşlarına üye olma mecburiyeti aranmaz.

(3) Siyasî partiler, Meslek kuruluşları ile üst kuruluşlarının organlarının seçimlerinde aday gösteremezler.

(4) Devletin Meslek kuruluşları üzerindeki idarî ve malî denetimine ilişkin kurallar kanunla düzenlenir.

(5) Kanunlara aykırı faaliyet gösteren meslek kuruluşlarının sorumlu organlarının görevine, kanunun belirlediği merciin veya Cumhuriyet savcısının talebi üzerine mahkeme kararıyla son verilir ve yerlerine yenileri seçilir.

(6) Millî güvenliğin, kamu düzeninin, suç işlenmesini veya suçun devamını önlemenin yahut yakalamanın gerektirdiği hallerde gecikmede sakınca varsa, kanunla yetkili kılınmış bir merci, meslek kuruluşlarını veya üst kuruluşlarını faaliyetten men edebilir. Bu merciin kararı, yirmidört saat içerisinde görevli hâkimin onayına sunulur. Hâkim, kararını kırksekiz saat içinde açıklar; aksi halde bu karar kendiliğinden yürürlükten kalkar.

DOKUZUNCU ALT BÖLÜM

Diyanet İşleri Başkanlığı

Diyanet İşleri Başkanlığı

Madde 103- Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, lâiklik ve siyasî tarafsızlık ilkeleri doğrultusunda, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir.

ONUNCU ALT BÖLÜM

Olağanüstü Yönetim Usulleri

Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilânı sebepleri

Madde 104- (1) Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar veya ağır ekonomik bunalım hallerinde, Bakanlar Kurulu, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde süresi iki ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

(2) Anayasa ile kurulan hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması veya şiddet olayları sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması hallerinde, Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde, süresi iki ayı geçmemek üzere olağanüstü hal ilân edebilir.

(3) Anayasanın tanıdığı hür demokratik düzeni veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik ve olağanüstü hal ilânını gerektiren hallerden daha vahim şiddet hareketlerinin yaygınlaşması veya savaş hali, savaşı gerektirecek bir durumun başgöstermesi, ayaklanma olması veya ülkenin ve milletin bölünmezliğini içten veya dıştan tehlikeye düşüren şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebepleriyle, Bakanlar Kurulu, Millî Güvenlik Kurulunun da görüşünü aldıktan sonra, süresi dört ayı aşmamak üzere yurdun bir veya birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilân edebilir.

Olağanüstü hal ve sıkıyönetime ilişkin ortak hükümler

Madde 105- (1) Olağanüstü hal veya sıkıyönetim ilânına karar verilmesi durumunda, bu karar Resmî Gazetede yayınlanır ve hemen Türkiye Büyük Millet Meclisinin onayına sunulur. Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde ise derhâl toplantıya çağrılır. Meclis, olağanüstü hal veya sıkıyönetim sürelerini değiştirebilir, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine her defasında iki ayı geçmemek üzere süreyi uzatabilir veya olağanüstü hali veya sıkıyönetimi kaldırabilir.

(2) 104 üncü maddenin birinci fıkrası uyarınca ilân edilen olağanüstü hallerde vatandaşlar için getirilecek para, mal ve çalışma yükümlülükleri ile olağanüstü hallerin her türü ve sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hallerinde, 14 üncü maddedeki ilkeler doğrultusunda temel hak ve hürriyetlerin nasıl sınırlanacağı veya nasıl durdurulacağı, hangi hükümlerin uygulanacağı ve işlemlerin nasıl yürütüleceği kanunla düzenlenir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Yargı

BİRİNCİ ALT BÖLÜM

Genel Hükümler

Mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı

Madde 106- (1) Hâkimler, görevlerinde bağımsız ve tarafsızdırlar; hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler.

(2) Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.

(3) Görülmekte olan bir davayı etkilemek amacıyla yasama organında yargı yetkisinin kullanılması ile ilgili soru sorulamaz, görüşme yapılamaz veya herhangi bir beyanda bulunulamaz. Türkiye Büyük Millet Meclisindeki araştırma ve soruşturma komisyonlarının faaliyetleri bu hükmün dışındadır.

(4) Bütün Devlet organları mahkeme kararlarına uymak zorundadır. Bu organlar ve idare, mahkeme kararlarını hiçbir suretle değiştiremez ve bunların yerine getirilmesini geciktiremez.

(5) Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir.

Hâkimlik ve savcılık teminatı

Madde 107- (1) Hâkimler ve savcılar azlolunamaz, kendileri istemedikçe Anayasada gösterilen yaştan önce emekli edilemez; bir mahkemenin veya kadronun kaldırılması sebebiyle de olsa, aylık, ödenek ve diğer özlük haklarından mahrum bırakılamaz.

(2) Meslekten çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymiş olanlar, görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceği kesin olarak anlaşılanlar veya meslekte kalmalarının uygun olmadığına karar verilenler hakkında kanundaki istisnalar saklıdır.

Hâkimlik ve savcılık mesleği

Madde 108- (1) Hâkim ve savcılar, hâkimlik teminatı esaslarına göre görev yaparlar.

(2) Hâkim ve savcılarının nitelikleri, atanmaları, hakları ve ödevleri, aylık ve ödenekleri, meslekte ilerlemeleri, görevlerinin ve görev yerlerinin geçici veya sürekli olarak değiştirilmesi, haklarında disiplin kovuşturması açılması ve disiplin cezası verilmesi, görevleriyle ilgili veya görevleri sırasında işledikleri suçlarından dolayı soruşturma yapılması ve yargılanmalarına karar verilmesi, meslekten çıkarmayı gerektiren suçluluk veya yetersizlik halleri ve meslek içi eğitimleri ile diğer özlük işleri mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

(3) Hâkimler ve savcılar altmışbeş yaşını bitirinceye kadar hizmet görürler. Askerî hâkimlerin yaş haddi, yükselme ve emeklilikleri kanunda gösterilir.

(4) Hâkimler ve savcılar, kanunda belirtilenlerden başka, resmî ve özel hiçbir görev alamazlar.

(5) Hâkimler ve savcılar idarî görevleri yönünden Adalet Bakanlığına bağlıdır.

Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu

Madde 109- (1) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu onyedii asıl ve dört yedek üyeden oluşur. Adalet Bakanlığı Müsteşarı Kurulun tabii üyesidir. Türkiye Büyük Millet Meclisi, birinci sınıfa ayrılmış hâkim ve savcılar arasından üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oy ile beş asıl ve bir yedek üye seçer. Üç asıl ve bir yedek üye Yargıtay Genel Kurulunca, iki asıl ve bir yedek üye Danıştay Genel Kurulunca; dört asıl ve bir yedek üye birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve savcılarınca, iki asıl üye birinci sınıfa ayrılmış idari yargı hâkim ve savcılarınca kendi aralarından gizli oyla seçilir. Asıl ve yedek üyeler dört yıl için seçilir. Süresi biten üyeler bir daha seçilemez. Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca seçilecek üyelerin altmış yaşını tamamlamış olmaları şarttır. Kurul, asıl üyeleri arasından bir başkan ve bir başkanvekili seçer.

(2) Kurul onyedii üye ile toplanır ve salt çoğunlukla karar verir. Meslekten ihraç kararları toplantıya katılanların üçte ikisi ile alınır.

(3) Kurulun seçimle gelen asıl ve yedek üyeleri, görevlerinin devamı süresince başka görev alamazlar.

(4) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; adli ve idari yargı hâkim ve savcılarını mesleğe kabul etme, atama ve nakletme, geçici yetki verme, yükselme ve birinci sınıfa ayırma, kadro dağıtma, meslekte kalmaları uygun görülmeyenler hakkında karar verme, disiplin cezası verme, görevden uzaklaştırma işlemlerini yapar. Adalet Bakanlığının, bir mahkemenin veya bir hâkimin veya savcının kadrosunun kaldırılması veya bir mahkemenin yargı çevresinin değiştirilmesi konusundaki tekliflerini karara bağlar. Ayrıca Anayasa ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir.

(5) Adalet Bakanlığının merkez kuruluşunda geçici veya sürekli olarak çalıştırılacak hâkim ve savcılarının muvafakatlarını alarak atama yetkisi Adalet Bakanına aittir.

(6) Adalet Bakanı, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ilk toplantısında onaya sunulmak üzere, gecikmesinde sakınca bulunan hallerde hizmetin aksamaması için hâkim ve savcılarını geçici yetki ile görevlendirebilir.

(7) Kurulun görevlerini yerine getirmesi, seçim ve çalışma usûlleriyle itirazların Kurul bünyesinde incelenmesi esasları kanunla düzenlenir.

Hâkim ve savcılarının denetimi

Madde 110- Hâkim ve savcılarının görevlerini hukuka uygun olarak yapıp yapmadıklarını denetleme, görevlerinden dolayı ve görevleri sırasında suç işleyip işlemediklerine ilişkin inceleme ve soruşturma Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bağlı adalet müfettişleri tarafından yapılır.

Askerî yargı

Madde 111- (1) Askerî yargı, askerî mahkemeler ve disiplin mahkemeleri tarafından yürütülür. Bu mahkemeler, asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri askerî suçlara ait davalara bakmakla görevlidir.

(2) Askerî yargı organlarının kuruluşu, işleyişi, askerî hâkimlerin özlük işleri, askerî savcılık görevlerini yapan askerî hâkimlerin refakatinde buldukları komutanlarla ilişkileri, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

İKİNCİ ALT BÖLÜM

Yüksek Mahkemeler

Anayasa Mahkemesinin kuruluşu

Madde 112- (1) Anayasa Mahkemesi onyedii üyeden oluşur.

(2) Türkiye Büyük Millet Meclisi, en az üçü anayasa hukuku, kamu hukuku veya siyaset bilimi alanında çalışan profesörler arasından olmak üzere sekiz üyeyi üye tam sayısının beşte üç çoğunluğu ile seçer. Üyelerden dördü Yargıtay, dördü Danıştay, biri de Sayıştay genel kurullarınca kendi Başkan ve üyeleri arasından üye tamsayılarının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla seçilir.

(3) Öğretim üyeleri ile üst kademe yöneticileri ve avukatların Anayasa Mahkemesine üye seçilebilmeleri için, kırk yaşını doldurmuş, hukuk, siyasal bilimler, iktisadi ve idari bilimler

alanlarından mezun olmuş ve öğretim elemanlığında veya kamu hizmetinde en az onbeş yıl fiilen çalışmış veya en az onbeş yıl avukatlık yapmış olmaları şarttır.

(4) Anayasa Mahkemesi, üyeleri arasından, gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğu ile dört yıl için bir Başkan ve bir Başkanvekili seçer. Başkan ve başkanvekili en fazla iki kez seçilebilir.

(5) Anayasa Mahkemesi üyeleri, aslı görevleri dışında resmî veya özel hiçbir görev alamazlar.

(6) Yasama organınca yapılacak seçimin esas ve usulleri kanunla düzenlenir.

Üyelerin görev süresi ve üyeliğin sona ermesi

Madde 113- (1) Anayasa Mahkemesi üyeleri bir defaya mahsus olmak üzere ve dokuz yıl için seçilirler. Anayasa Mahkemesi üyeleri altmışbeş yaşını doldurunca emekliye ayrılırlar.

(2) Anayasa Mahkemesi üyeliği, bir üyenin hâkimlik mesleğinden çıkarılmayı gerektiren bir suçtan dolayı hüküm giymesi halinde kendiliğinden; görevini sağlık bakımından yerine getiremeyeceğinin kesin olarak anlaşılması halinde ise, Anayasa Mahkemesi üye tamsayısının salt çoğunluğunun kararı ile sona erer.

Görev ve yetkileri

Madde 114- (1) Anayasa Mahkemesi kanunların ve kanun hükmünde kararnamelerin şekil ve esas bakımlarından Anayasaya uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından denetler. Yetki kanunları ve kanun hükmünde kararnameler üzerindeki denetim 68 inci maddenin birinci ve ikinci fıkralarına uygunlukla sınırlıdır.

(2) Anayasa Mahkemesi Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün Anayasaya uygunluğunu öndenetim yoluyla denetler.

(3) Kanunların şekil bakımından denetlenmesi, son oylamanın öngörülen çoğunlukla yapıp yapılmadığı; Anayasa değişikliklerinde ise, teklif ve oylama çoğunluğu ile iki defa görüşülme şartına uyulup uyulmadığı hususları ile sınırlıdır.

Çalışma ve yargılama usulü

Madde 115- (1) Anayasa Mahkemesi en az onüç üye ile toplanır ve katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Anayasa değişikliklerinde iptale ve siyasî parti davalarında kapatmaya karar verilebilmesi için üye tamsayısının üçte iki oy çokluğu şarttır.

(2) Şekil sakatlığına dayalı iptal davaları ile İçtüzüğe ilişkin öndenetim başvuruları Anayasa Mahkemesince öncelikle karara bağlanır.

(3) Anayasa Mahkemesi, siyasî partilere ilişkin davalarda Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısından sonra ilgili siyasî partinin genel başkanının veya tayin edeceği bir vekilin savunmasını dinler.

(4) Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri kanunla; mahkemenin çalışma esasları ve üyeleri arasındaki işbölümü ise kendi yapacağı içtüzükle düzenlenir.

İptal davası

Madde 116- (1) Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi, Cumhurbaşkanına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda biri oranındaki milletvekillerine aittir. İptal davası açmaya yetkili olanlar ile Meclis Başkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün öndenetimini isteme yetkisine sahiptir.

(2) Anayasa Mahkemesinde iptal davası açma yetkisi, iptali istenen kanun veya kanun hükmünde kararnamenin Resmî Gazetede yayınlanmasından başlayarak altmış gün; şekil sakatlığına dayanan davalarda ise on gün sonra düşer. İçtüzüğü'nün öndenetimini isteme yetkisi, ödenetime konu olan hükmün Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunda kabul edilmesinden başlayarak on gün sonra düşer.

İtiraz yolu

Madde 117- (1) Bir davaya bakmakta olan mahkeme, uygulanacak bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin hükümlerini Anayasaya veya usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalara aykırı görürse veya taraflardan birinin ileri sürdüğü

aykırılık iddiasının ciddî olduğu kanısına varırsa, Anayasa Mahkemesinin bu konuda vereceği karara kadar davayı geri bırakır.

(2) Mahkeme, Anayasaya aykırılık iddiasını ciddî görmezse bu iddia, temyiz merciince esas hükümlerle birlikte karara bağlanır.

(3) Anayasa Mahkemesi, müracaatın kendisine gelişinden başlamak üzere beş ay içinde kararını açıklar. Bu süre içinde karar verilmezse, mahkeme davayı yürürlükteki hükümlere göre sonuçlandırır. Ancak, Anayasa Mahkemesinin kararı, esas hakkındaki karar kesinleşinceye kadar açıklanır, mahkeme buna uymak zorundadır.

(4) Şekil sakatlığı nedeniyle Anayasaya aykırılık itiraz yoluyla ileri sürülemez.

Kararları

Madde 118- (1) Anayasa Mahkemesinin kararları kesindir. Bu kararlar, gerekçesi yazılmadan hiçbir surette açıklanamaz.

(2) Anayasa Mahkemesi bir kanun veya kanun hükmünde kararnamenin tamamını veya bir hükmünü iptal ederken, kanun koyucu gibi hareketle, yeni bir uygulamaya yol açacak biçimde hüküm tesis edemez.

(3) Anayasa Mahkemesi, iptal davasına konu olan hükmün uygulanması halinde telafisi imkânsız bir zararın doğması ve Anayasaya açıkça aykırı görülmesi şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda talep üzerine gerekçeli olarak kuralın yürürlüğünü katılanların üçte ikisinin çoğunluğu ile durdurabilir. Anayasa Mahkemesinin yürürlüğünü durdurduğu kuralla ilgili nihaî kararı en geç altmış gün içinde Resmî Gazetede yayınlanır. Aksi takdirde, yürürlüğü durdurma kararı hükümsüz hale gelir.

(4) Anayasa Mahkemesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğüne ilişkin kararı en geç otuz gün içinde Resmî Gazetede yayınlanmadığı takdirde başvuru reddedilmiş sayılır.

(5) Anayasa Mahkemesinin iptal ettiği hükümler, gerekçeli kararın Resmî Gazetede yayınlandığı tarihte yürürlükten kalkar. Anayasa Mahkemesi iptal hükmünün yürürlüğe gireceği tarihi, gerekli durumlarda ayrıca kararlaştırabilir. Bu tarih, kararın Resmî Gazetede yayınlandığı günden başlayarak bir yılı geçemez.

(6) İptal kararının yürürlüğe girişinin ertelendiği durumlarda, Türkiye Büyük Millet Meclisi, iptal kararının ortaya çıkardığı hukukî boşluğu dolduracak kanun tasarı veya teklifini öncelikle görüşüp karara bağlar.

(7) İptal kararları geriye yürümez.

(8) Anayasa Mahkemesi kararları, Resmî Gazetede hemen yayınlanır.

(9) Anayasa Mahkemesinin iptal davası veya itiraz yoluyla işin esasına girerek verdiği red kararlarının Resmî Gazetede yayımından itibaren beş yıl geçmedikçe, aynı hükmün Anayasaya aykırılığı iddiasıyla tekrar başvuruda bulunulamaz.

Yüce Divan

Madde 119- (1) Yüce Divan, Yargıtay Ceza Genel Kurulu Başkanının başkanlığında, Yargıtay Ceza Genel Kurulu üyeleri arasından seçilecek beş üye ile Anayasa Mahkemesinin kendi üyeleri arasından seçeceği beş üye olmak üzere onbir üyeden oluşur.

(2) Yüce Divan, Cumhurbaşkanını, Meclis Başkanını, Bakanlar Kurulu üyelerini, Genelkurmay Başkanını, kuvvet komutanlarını, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, Danıştay, Askerî Yargıtay, Sayıştay Başkan ve üyeleri ile Başsavcılarını, Cumhuriyet Başsavcivekilini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Başkan ve üyelerini görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılar.

(3) Yüce Divanda, savcılık görevini Cumhuriyet Başsavcısı veya Cumhuriyet Başsavcivekili yapar.

(4) Yüce Divan kararlarına karşı Yargıtay Ceza Genel Kurulunun seçeceği Yüce Divan üyesi olarak görev yapmayan yedi Ceza Dairesi Başkanı ile Anayasa Mahkemesinin Yüce Divan üyeliği yapmayan üyeleri arasından seçilen yedi üyenin katılmasıyla oluşan Kurula itiraz edilebilir. Kurula Anayasa Mahkemesi Başkanı başkanlık eder. Bu Kurulun kararları kesindir.

Yargıtay

Madde 120- (1) Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

(2) Yargıtay üyeleri, birinci sınıfa ayrılmış adli yargı hâkim ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar arasından, özel kanunlarında öngörülen yöntemlerle ölçülen liyakat ve başarı gibi nitelikler dikkate alınarak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca, üye tamsayısının salt çoğunluğu ile ve gizli oyla dokuz yıl için seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilir.

(3) Yargıtay Başkanı, başkanvekilleri ve daire başkanları ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekili, kendi üyeleri arasından Yargıtay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilir.

(4) Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları ve üyeleri ile Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcivekilinin nitelikleri ve seçim usulleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Danıştay

Madde 121- (1) Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

(2) Danıştay, Başbakan tarafından gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, idarî uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla da görevlidir.

(3) Danıştay üyelerinin dörtte üçü, birinci sınıf idarî yargı hâkim ve savcılar ile bu meslekten sayılanlar arasından, özel kanunlarında öngörülen yöntemlerle ölçülen liyakat ve başarı gibi nitelikler dikkate alınarak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu; dörtte biri, nitelikleri kanunda belirtilen görevliler arasından Bakanlar Kurulu tarafından dokuz yıl için seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilir.

(4) Danıştay Başkanı, başkanvekilleri, daire başkanları ve Başsavcısı, kendi üyeleri arasından Danıştay Genel Kurulunca üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla dört yıl için seçilir. Süresi bitenler yeniden seçilebilir.

(5) Danıştayın, kuruluşu, işleyişi, Başkan, başkanvekilleri, daire başkanları, üyeler ile Başsavcının nitelikleri ve seçim usulleri, idarî yargının özelliği, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Askerî Yargıtay

Madde 122- (1) Askerî Yargıtay, askerî mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar.

(2) Askerî Yargıtay üyeleri, birinci sınıf askerî hâkimler ve savcılar arasından, Askerî Yargıtay Genel Kurulunun üye tamsayısının salt çoğunluğu ve gizli oyla seçilir.

(3) Askerî Yargıtay Başkanı, İkinci Başkanı, daire başkanları ve Başsavcısı, Askerî Yargıtay üyeleri arasından rütbe ve kıdem sırasına göre atanır.

(4) Askerî Yargıtayın kuruluşu, işleyişi, mensuplarının disiplin ve özlük işleri, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına göre kanunla düzenlenir.

Sayıştay

Madde 123- (1) Sayıştay, genel ve özel bütçeli idarelerin, düzenleyici ve denetleyici kurumların, sosyal güvenlik kurumlarının, mahallî idarelerin, kanunlarla anonim ortaklık şeklinde kurulmuş olanlar da dahil olmak üzere diğer kamu idarelerinin ve siyasî partilerin bütün gelir ve giderleri ile mallarını, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir. Sayıştayın kesin hükümleri hakkında ilgililer yazılı bildirim tarihinden itibaren onbeş gün içinde bir kereye mahsus olmak üzere karar düzeltilmesi isteminde bulunabilirler. Bu

kararlar dolayısıyla idarî yargı yoluna başvurulamaz.

(2) Sayıştayın kuruluşu, işleyişi, denetim usulleri, mensuplarının nitelikleri, atanmaları, ödev ve yetkileri, hakları ve yükümlülükleri ve diğer özlük işleri, Başkan ve üyelerinin teminatı kanunla düzenlenir.

Uyuşmazlık Mahkemesi

Madde 124- (1) Uyuşmazlık Mahkemesi adli, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümlemeye yetkilidir.

(2) Uyuşmazlık Mahkemesinin Başkanlığını, Anayasa Mahkemesi tarafından kendi üyeleri arasından görevlendirilen bir üye yapar. Uyuşmazlık Mahkemesinin kuruluşu, üyelerinin nitelikleri ve seçimleri ile işleyişi kanunla düzenlenir.

(3) Diğer mahkemelerle, Anayasa Mahkemesi arasındaki görev uyuşmazlıklarında, Anayasa Mahkemesinin kararı esas alınır.

DÖRDÜNCÜ KISIM

Malî ve Ekonomik Hükümler

Bütçe ve kesin hesap

Madde 125- (1) Devletin harcamaları ile kamu iktisadî teşebbüsleri dışındaki kamu tüzel kişilerinin harcamaları, kanunla belirlenen usul ve sürelerle uygun olarak bütçelerle yapılır. Bütçe kanununa, bütçe ile ilgili hükümler dışında hiçbir hüküm konulamaz.

(2) Bakanlar Kurulu, merkezî yönetim bütçe kanunu tasarısı ile millî bütçe tahminlerini içeren raporu, malî yıl başından en az yetmişbeş gün önce, Türkiye Büyük Millet Meclisine sunar. Türkiye Büyük Millet Meclisinde görüşülür ve malî yıl başına kadar karara bağlanır.

(3) Bütçe kanunu tasarılarının Genel Kurulda görüşülmesi sırasında, gider artırıcı veya gelirleri azaltıcı önerilerde bulunulamaz.

(4) Merkezî yönetim bütçesiyle verilen ödenek, harcanabilecek miktarın sınırını gösterir. Bakanlar Kurulu, kanun hükmünde kararname ile bütçede değişiklik yapamaz; harcanabilecek miktar sınırını aşmaya yönelik karar alamaz. Bütçe kanununa bu yönde yetki veren hükümler konamaz. Carî yıl bütçesindeki ödenek artışını öngören değişiklik tasarıları ile carî ve izleyen yılların bütçelerine malî yük getiren tasarı ve tekliflerde, öngörülen giderleri karşılayabilecek malî kaynak gösterilmesi zorunludur.

(5) Kesin hesap kanun tasarısının görüşülmesi ve kabulü ile ilgili usul ve esaslar kanunla düzenlenir.

Piyasaların geliştirilmesi

Madde 126- (1) Devlet, para, kredi, sermaye, mal ve hizmet piyasalarının sağlıklı ve düzenli işlemelerini sağlayıcı ve geliştirici ve tüketicileri koruyucu tedbirleri alır; piyasalarda fiilî veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler.

(2) Dış ticaretin ülke ekonomisinin yararına olmak üzere düzenlenmesi amacıyla ithalat, ihracat ve diğer dış ticaret işlemleri üzerine vergi ve benzeri yükümlülükler dışında ek malî yükümlülükler koymaya ve bunları kaldırmaya kanunla Bakanlar Kuruluna yetki verilebilir.

Kamulaştırma

Madde 127- Devlet ve kamu tüzel kişileri; kamu yararının gerektirdiği hallerde, gerçek değeri üzerinden ve bedeli ile kesin hükme bağlanan artırım miktarı nakden ve peşin olarak ödenmek şartıyla, özel mülkiyette bulunan taşınmaz malların tamamını veya bir kısmını, kanunla gösterilen esas ve usullere göre kamulaştırmaya ve bunlar üzerinde idarî irtifaklar kurmaya yetkilidir. Ancak, tarım reformunun uygulanması, büyük enerji ve sulama projeleri ile iskân projelerinin gerçekleştirilmesi, yeni ormanların yetiştirilmesi ve kıyıların korunması amaçlarıyla kamulaştırılan taşınmazların bedelleri eşit taksitler halinde beş yılı geçmemek üzere taksitle ödenebilir. Bu durumda ve herhangi bir sebeple ödenmemiş kamulaştırma bedellerinde kamu alacakları için

öngörülen en yüksek faiz uygulanır.

Devletleştirme ve özelleştirme

Madde 128- (1) Kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüsler, kamu yararının zorunlu kıldığı hallerde gerçek değeri üzerinden devletleştirilebilir.

(2) Devletin, kamu iktisadî teşebbüslerinin ve diğer kamu tüzelkişilerinin mülkiyetinde bulunan işletme ve varlıkların özelleştirilmesine ilişkin esas ve usuller kanunla düzenlenir.

(3) Devlet, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişileri tarafından yürütülen yatırım ve hizmetlerden hangilerinin özel hukuk sözleşmeleri ile gerçek veya tüzelkişilere yaptırılacağı veya devredilebileceği kanunla belirlenir.

BEŞİNCİ KISIM

Çevrenin Korunması ve Millî Servetlere İlişkin Hükümler

Çevrenin korunması

Madde 129- (1) Devlet herkesin, insanî gelişimini mümkün kılan sağlıklı bir çevrede yaşaması için gerekli tedbirleri alır.

(2) Çevrenin en üst düzeyde korunması ve çevre kalitesinin iyileştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma ilkesiyle uyumlu olarak, herkesin ve Devletin görevidir.

Tabii servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesi

Madde 130- Tabii servetler ve kaynaklar, Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır. Bunların aranması ve işletilmesi hakkı Devlete aittir. Arama ve işletmenin Devletin özel teşebbüsle ortaklık suretiyle veya doğrudan doğruya özel teşebbüs eliyle yapılması, kanunun açık iznine bağlıdır.

Ormanların korunması ve geliştirilmesi

Madde 131- (1) Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli tedbirleri alır. Bütün ormanların gözetimi Devlete aittir. Yanan ormanların yerinde ve orman içinden nakledilen köyler halkına ait arazilerde derhâl yeni orman yetiştirilir. Bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bu yerler imara açılmaz.

(2) Devlet ormanlarının mülkiyeti devrolunamaz ve kanuna göre buralar Devletçe yönetilir, işletilir ve işletilir. Bu ormanlar zamanaşımı ile mülk edinilemez ve kamu yararı dışında irtifak hakkına konu olamaz.

(3) Ormanlara zarar verebilecek hiçbir faaliyete müsaade edilemez. Münhasıran orman suçları için genel ve özel af çıkarılamaz.

(4) Aşağıda belirtilen durumlar ve yerler dışında orman sınırlarında daraltma yapılamaz:

a) Orman olarak muhafazasında bilim ve fen bakımından hiçbir yarar görülmeyen ve tarım alanlarına veya başka alanlara dönüştürülmesinde kesin yarar olduğu tespit edilen yerler.

b) 23/07/2007 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş olan tarla, bağ, meyvelik, zeytinlik gibi çeşitli tarım alanlarında veya hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler.

c) Şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerler.

(5) Dördüncü fıkranın (a), (b) ve (c) bentlerinde belirtilen yerlerin değerlendirilmesi veya gerçek ve tüzel kişilere satılması veya bedeli karşılığı kullanım hakkı verilmesi kanunla düzenlenir. Satış veya kullanım hakkı verilmesinde öncelik, fiilen bu arazileri kullananlar veya orman köylülerinindir.

Kıyıların korunması ve kıyılardan yararlanma

Madde 132- (1) Kıyılar Devletin hüküm ve tasarrufu altındadır.

(2) Deniz, göl ve akarsu kıyılarıyla, deniz ve göllerin kıyılarını çevreleyen sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararı gözetilir.

(3) Kıyılarla sahil şeritlerinin, kullanılış amaçlarına göre genişliği ve kişilerin bu yerlerden yararlanma imkân ve şartları kanunla düzenlenir.

Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması

Madde 133- (1) Devlet tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.

(2) Bu varlıklar ve değerlerden özel mülkiyet konusu olanlara getirilecek sınırlamalar ve bu nedenle hak sahiplerine yapılacak yardımlar ve tanınacak muafiyetler kanunla düzenlenir.

ALTINCI KISIM

Son Hükümler

Anayasanın değiştirilmesi

Madde 134- (1) Anayasanın değiştirilmesi Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri tarafından yazılı olarak teklif edilebilir. Ancak, Anayasanın 1 inci maddesindeki Devletin şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki hüküm ile 2 nci maddesindeki Cumhuriyetin nitelikleri ve 3 üncü maddesi hükümleri değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.

(2) Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki teklifler Genel Kurulda iki defa görüşülür.

(3) Anayasa değişikliği Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az beşte üç çoğunluğu ile kabul edilir. Üye tamsayısının beşte üçü ile üçte ikisi arasında bir çoğunlukla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanun, Meclisin kararıyla halkoyuna sunulup kabul edilmedikçe kesinleşmez.

(4) Meclisin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğunun oyuyla kabul edilen Anayasa değişikliği hakkındaki kanun yayınlanmak üzere Cumhurbaşkanına gönderilir. Meclis, gerekli görürse bu değişikliği üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğunun kararı ile halkoyuna sunabilir.

(5) Anayasa değişikliğinin halkoylamasına sunulacağı hallerde kanun Meclis Başkanınca Resmî Gazetede yayınlanır.

(6) Halkoyuna sunulan Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabul edilmesi için, halkoylamasında kullanılan geçerli oyların yarısından çoğunun kabul oyu olması gerekir.

(7) Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların kabulü sırasında, bu Kanunun halkoylamasına sunulması halinde, Anayasanın değiştirilen hükümlerinden hangilerinin birlikte hangilerinin ayrı ayrı oylanacağını da karara bağlar.

(8) Anayasanın değiştirilmesi hakkındaki tekliflerin görüşülmesi ve kabulü, bu maddedeki kayıtlar dışında, kanunların görüşülmesi ve kabulü hakkındaki hükümlere tâbidir.

İnkılâp kanunlarının korunması

Madde 135- Anayasanın hiçbir hükmü, Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacını güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının, Anayasanın kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerinin, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılabilir ve yorumlanamaz:

a) 3 Mart 1340 tarihli ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu;

b) 25 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 671 sayılı Şapka İktisası Hakkında Kanun;

c) 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun;

ç) 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanununun, 17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlendirme memuru önünde yapılacağına dair medenî nikâh esası ile aynı Kanunun 110 uncu maddesi hükmüne tekabül eden hükümleri;

d) 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Beynelmilel Erkamın Kabulü Hakkında Kanun;

e) 1 Teşrinisâni 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun;

f) 26 Teşrinisâni 1934 tarihli ve 2590 sayılı Efendi, Bey, Paşa gibi Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun;

g) 3 Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun.

Başlangıç ve madde başlıkları

Madde 136- Anayasanın Başlangıcı ve madde başlıkları Anayasa metnine dahil değildir.

YEDİNCİ KISIM Geçici Hükümler

Geçici Madde 1- Bu Anayasanın kabulünden önce yapılan son milletvekili ve mahallî idareler genel seçimleri, son seçim tarihlerini izleyen dördüncü yılın sonunda yapılır.

Geçici Madde 2- 1997-1998 ders yılından önce alınmış olan ilkokul diploması, milletvekili seçilme yeterliliği bakımından 57 nci maddenin ikinci fıkrasında belirtilen ilköğretim diploması olarak addedilir.

Geçici Madde 3- Mevcut Cumhurbaşkanının görev süresi, bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren beşinci yılın sonunda sona erer. Halen görevde bulunan Cumhurbaşkanı da beş yıl için bir kez daha seçilebilir.

Geçici Madde 4- Tüzükler, dayanak kanunlarında aksine düzenleme yapılmıncaya kadar yürürlükte kalmaya devam eder. Hâlen yürürlükte olan tüzüklerin yürürlükten kaldırılması için tüzük çıkarılabilir.

Geçici Madde 5- (1) Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Yükseköğretim Kurulu üyesi olanların bu sıfat ve görevleri, seçildikleri tarihten itibaren üçüncü yılın sonunda; üç yılını doldurmuş olanların bu sıfat ve görevleri ise derhâl sona erer.

(2) Bakanlar Kurulunca seçilen üye sayısı altının altına düşünceye kadar; diğer üyelerin toplamı ise beşin altına düşünceye kadar boşalan üyelikler için seçim yapılmaz. Bakanlar Kurulunca seçilen üye sayısı altının altına düştüğü takdirde Bakanlar Kurulunca; diğer üyelikler beşin altına düştüğü takdirde ise üniversitelerce 101 inci maddede öngörülen esaslara göre yeni üye seçilir.

Geçici Madde 6- (1) Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun asıl ve yedek üyesi olanların bu sıfat ve görevleri seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder.

(2) Adalet Bakanının Kurul Başkanı olarak görevi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun 109 uncu maddeye göre yeniden oluştuğu tarihte kendiliğinden sona erer.

(3) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna ilişkin hükümler gereğince yapılacak kanun değişikliğinin yürürlüğe girmesinden sonra otuz gün içinde 109 uncu maddede belirtilen şartları taşıyanlar arasından beş asıl üye Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca; dört asıl üye birinci sınıfa ayrılmış adlî yargı hâkim ve savcılarınca; iki asıl üye birinci sınıfa ayrılmış idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilir.

(4) Yargıtay ve Danıştay kontenjanlarından gelen üyelerin görevlerinin, dört yıllarını tamamlamaları veya altmışbeş yaşlarını doldurmaları sebebiyle sona ermesi halinde bunların yerine seçilecek üyeler doğrudan kendi Genel Kurullarınca seçilir.

(5) Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu yedek üyeliklerinden ilk boşalanların yerine Yargıtay ve Danıştaya ait birer kontenjan için sırasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu ve birinci sınıfa ayrılmış adlî yargı hâkim ve savcılar tarafından 109 uncu maddeye göre birer yedek üye seçilir.

Geçici Madde 7- (1) Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Anayasa Mahkemesi asıl ve yedek üyesi olanların bu sıfat ve görevleri devam eder. Bunlardan Anayasa Mahkemesince belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder.

(2) Üyeler için öngörülen dokuz yıllık süre, görevdeki üyeler için Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte başlar. Üyelerden altmışbeş yaşını dolduranlar dokuz yıllık görev süresini doldurmasalar da

emekliye ayrılırlar.

(3) Anayasa Mahkemesine ilişkin hükümler gereğince yapılacak kanun değişikliğinin yürürlüğe girmesinden itibaren otuz gün içinde dördü Türkiye Büyük Millet Meclisi, biri Yargıtay ve biri Danıştay Genel Kurullarınca olmak üzere altı yeni üye seçilir.

(4) Anayasa Mahkemesi asıl üyeliklerinde boşalma olması durumunda, boşalma Yargıtay, Danıştay ve Sayıştaya ait kontenjanlardan ise bunların Genel Kurullarınca; boşalma Askerî Yargıtay ve Askerî Yüksek İdare Mahkemesine ait kontenjanlardan ise sırasıyla Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca; boşalma Yükseköğretim Kuruluna ait kontenjanda ise Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca yeni üye seçilir. Cumhurbaşkanı tarafından üst kademe yöneticileri ve avukatlar arasından seçilen üyeliklerde meydana gelecek boşalmalar için de Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulunca yeni üyeler seçilir.

(5) Boşalan yedek üyelikler için seçim yapılmaz.

(6) Bu madde uyarınca görevlerine devam eden yedek üyeler, toplanma yeter sayısının sağlanmadığı hallerde kıdem esasına göre ve toplantıya katılacak üye sayısı onüçü aşmamak üzere toplantıya katılır.

Geçici Madde 8- (1) Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Yargıtay üyesi olanların bu sıfat ve görevleri devam eder. Bunlardan Yargıtayca belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder.

(2) Üyeler için öngörülen dokuz yıllık süre, görevdeki üyeler için Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte başlar. Üyelerden altmışbeş yaşını dolduranlar dokuz yıllık görev süresini doldurmasalar da emekliye ayrılırlar.

Geçici Madde 9- (1) Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte Danıştay üyesi olanların bu sıfat ve görevleri devam eder. Bunlardan Danıştayca belli görevlere seçilenlerin bu suretle kazanmış oldukları sıfatları seçilmiş oldukları sürenin sonuna kadar devam eder.

(2) Üyeler için öngörülen dokuz yıllık süre, görevdeki üyeler için Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihte başlar. Üyelerden altmışbeş yaşını dolduranlar dokuz yıllık görev süresini doldurmasalar da emekliye ayrılırlar.

SEKİZİNCİ KISIM

Yürürlük

Anayasanın yürürlüğe girmesi

Madde 137- Bu Anayasa, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilip Cumhurbaşkanınca Resmi Gazetede yayımlandığı ya da halkoylamasına sunulması halinde halkoylaması sonucu kabul edilip Resmî Gazetede yayımlandığı tarihte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası olarak yürürlüğe girer ve bu tarihte 18/10/1982 tarihli ve 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasası yürürlükten kalkmış olur.

GENEL GEREKÇE

Türkiye'nin siyasal gelişiminin kendisine özgü çizgisinin sonucu olarak, Türkiye Cumhuriyetinin hiçbir anayasası, milletin hür iradesiyle seçtiği gerçek temsilcilerinden oluşan meclisler tarafından, bir tartışma ve uzlaşma sürecinin ürünü olarak kabul edilmemiştir. Bu durum, anayasalar bakımından demokratik meşruluk sorunları yaratmış ve sonuçta gerek 1924, gerek 1961 Anayasaları uzun ömürlü olamamışlardır. Olağanüstü şartların ürünü olan ve olağandışı yöntemlerle yapılan 1982 Anayasası ise, yapıldığı günden beri ciddi eleştirilere ve değişiklik önerilerine konu olmuştur. Nitekim bu Anayasa, en kapsamlıları 1995, 2001 ve 2004 değişiklikleri olmak üzere, şu ana kadar onun üzerinde değişikliğe uğramıştır. Bu değişiklikler, demokratikleşme yönünde önemli ve olumlu adımlar oluşturmuş olmakla birlikte, 1982 Anayasasına hâkim olan otoriter ve devletçi felsefenin izlerinin tümüyle silinmiş olduğunu söylemek mümkün değildir.

1982 Anayasası bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bu Anayasanın bireyi devletin üstün otoritesi karşısında korumaktan çok, devleti birey ve onun anayasal hürriyetleri karşısında korumaya odaklandığı görülmektedir. Halbuki, 18 inci yüzyıldan bu yana anayasacılığın asıl amacı, devlet otoritesini sınırlamak, bireyi ve onun hürriyetlerini bu otorite karşısında korumaktır. Bu nedenle, birey odaklı liberal ve demokratik ruha sahip yeni bir anayasanın yapılması büyük bir önem taşımaktadır.

Gerçekten de, 1982 Anayasasının konjonktürel gereklerin sonucu olarak parça parça değiştirilmesi yerine, sivil, demokratik, insan haklarını evrensel standartlara ulaştıran, hukuk devleti üzerindeki kısıtlamaları kaldıran, tümüyle yeni bir anayasanın yapılmasının daha isabetli olacağı düşüncesi, birçok çevreler tarafından sık sık dile getirilmiştir. Yeni bir toplumsal sözleşme niteliği taşıyacak böyle bir anayasanın, tamamen demokratik yöntemlerle ve geniş bir toplumsal ve siyasal uzlaşma süreci yoluyla yapılması gerektiğinde kuşku yoktur.

Anayasa teklifimiz, bu temel felsefe ve ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Teklife hâkim olan temel yaklaşım, aynen korunmasında hiçbir kuşku olmayan Cumhuriyetin temel niteliklerinin daha demokratik bir öze kavuşturulmasıdır. Bu amaçla önerilen değişiklikler özetle şöyle gruplandırılabilir:

Demokratik anayasacılık geleneğinde, anayasaların yapılış sebepleri ile dayandıkları temel felsefeyi açıklayan başlangıç bölümleri, anayasanın diğer hükümleri gibi uygulanabilir hukuk normları içermezler. Bu nedenle Başlangıç Bölümü, bir kısmı zaten Anayasanın diğer maddelerinde somutlaşan, bir kısmı da hukuken tanımlanması mümkün olmayan ifadelerden arındırılarak; kısa, öz ve demokratik değerler üzerindeki vurgusu çok daha güçlü biçimde yeniden yazılmıştır.

Temel Hak ve Hürriyetler

1982 Anayasasının “Temel Haklar ve Ödevler” başlıklı ikinci kısmında özellikle 2001 ve 2004 yıllarında önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerde Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve bu Sözleşmenin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından yorumlanmasıyla ortaya çıkan içtihatlar esas alınmıştır. Ancak buna rağmen, bazı temel hak ve hürriyetler bakımından Sözleşmeyle bağdaşmayan hükümler varlığını devam ettirmektedir. Bu kısımda yapılan değişikliklerin amacı, Anayasanın temel felsefesine uygun olarak, bireyin temel hak ve hürriyetlerinin mümkün olan en geniş çerçevede korunmasını sağlamaktır. Temel hakların korunması kural, sınırlanması ise istisnadır. Bu prensipten hareketle, evvelâ kısım başlığında bulunan “ödevler” kelimesi çıkarılmıştır. Kişinin topluma ve başkalarına karşı ödev ve sorumlulukları, zaten birlikte yaşamının ve hukuk düzeninin beraberinde getirdiği bir zorunluluktur. Bunu haklara sahip olmanın adeta bir önşartı olarak göstermek, temel haklara yapılan vurguyu hafifletebilmektedir. Hak ve hürriyetlerin kullanılması, ilgili maddelerde de belirtildiği üzere, başkalarının haklarını korumak için sınırlandırılabilir. Bu, başkalarının haklarına saygı ödevinin varlığını göstermektedir.

Bunun dışında, temel haklar konusunda, ilgili maddelerin gerekçelerinde açıklanacak olan birçok iyileştirme yapılmıştır. Siyasî parti yasaklarıyla ilgili olarak 1961 Anayasasının 57 nci maddesindeki ifade esas alınarak partilerin kapatılması daha güçleştirilmiştir. 1982 Anayasasının 90 nci maddesinin son fıkrasından farklı olarak, temel haklara ilişkin milletlerarası anlaşmalarla iç hukukun çatışması halinde, birey haklarına daha etkili bir korunma ve güvence sağlayan bir sistem benimsenmiştir. Böylece, temel hak ve hürriyetler alanında bir kanunla bir milletlerarası anlaşmanın çatışması halinde, kanunun sadece ihmaline değil, Anayasa Mahkemesince iptaline imkân sağlanmış olmaktadır. Bunun sonucu olarak, iç hukukumuzun milletlerarası insan hakları sözleşmeleri ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile uyumlulaştırılması süreci hızlandırılmış olacaktır.

Sistematik bakımdan daha uygun olacağı düşüncesiyle, hak ve hürriyetler kişinin hakları ve hürriyetleri, siyasî haklar ve ödevler ve sosyal ve ekonomik haklar şeklinde sıralanmış, ayrıca sosyal ve ekonomik haklar bölümünde yer alan ancak mahiyeti itibarıyla kişi haklarından olan bazı hak ve hürriyetler bu bölüme alınmıştır. “Temel Haklar ve Hürriyetler” başlığı altındaki İkinci Kısımdan haklarla ilgili olmayan maddelerin bir bölümü kaldırılmış, bir bölümü de Anayasanın

ilgili kısımlarına aktarılmıştır. Örneğin, sosyal ve ekonomik haklar içinde yer verilen kamulaştırmaya, devletleştirmeye ve özelleştirmeye ilişkin hükümler malî ve ekonomik hükümler kısmına taşınmıştır. Aynı şekilde, normalde kanunla düzenlenebilecek bir çok hususun temel haklarla ilgili maddelerde yer alması, Anayasayı gerektiğinden daha uzun ve detaylı bir metin haline getirdiğinden, temel hak ve hürriyetlerin korunması bakımından sakınca oluşturmayacak hususlar maddelerden çıkarılarak kanuna bırakılmıştır.

Anayasanın temel haklar kısmına bilgi edinme ve kişisel bilgi ve verilerin korunması hakları ile çocuk hakları gibi bazı yeni haklar eklenmiştir.

Din ve inanç hürriyeti yeniden düzenlenmiş ve lâiklik ilkesinin anlam ve özüne uygun olarak, 1982 Anayasasında zorunlu olan din kültürü ve ahlâk dersleri, din eğitimi ve öğretimi olarak düzenlenmiş ve 1961 Anayasasında olduğu gibi, isteğe bağlı hale getirilmiştir.

Hukuk Devleti ve Yargı

Hukuk devleti ilkesini güçlendiren değişiklikler arasında, yargı denetimi üzerindeki kısıtlamaların, inkılâp kanunlarını koruyan 135 inci maddedeki istisna dışında tümünden kaldırılması önemli yer tutmaktadır. Bu cümleden olmak üzere, sıkıyönetim ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnemeleri kaldırılmış; Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler, Yüksek Askerî Şûra kararları, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararları, uyarma ve kınama cezaları yargı denetimine açılmıştır. Kanunî hâkim ilkesi yerine, 1961 Anayasasının ilk şekline uygun olarak, birey bakımından daha etkili güvence sağlayan tabî hâkim ilkesi benimsenmiştir. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine daha uygun şekilde, yeniden düzenlenmiştir. Yargı ile ilgili hükümlerde, yargının bağımsızlığı yanında, tarafsızlığı da vurgulanmıştır. Cumhurbaşkanının yüksek yargı organları ile ilgili atama yetkileri kaldırılmıştır. Anayasa Mahkemesi üyelerinin seçiminde, demokratik ilkelere ve anayasa yargısını benimseyen tüm Batı demokrasilerindeki uygulamaya paralel olarak, üyelerin bir bölümünün Türkiye Büyük Millet Meclisince seçilmesi benimsenmiş ve üyelik dokuz yıllık bir süre ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca, yıllardır tartışmaya neden olan “Yüce Divan” konusunda da yeni bir formül benimsenmiş, bu görevin Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu üyelerinden oluşan bir heyet tarafından ve iki kademeli yargılama esasına uygun şekilde yerine getirilmesi öngörülmüştür. 1961 Anayasasının ilk şeklinde yer almayan, demokratik ülkelerin hiçbirinde bulunmayan ve “idarenin bütünlüğü” ile “idarî yargının birliği” ilkeleriyle bağdaşmayan Askerî Yüksek İdare Mahkemesine yer verilmemiştir. İdarî nitelikteki askerî işlem, eylem ve kararların yargısal denetimi, idarî yargı mercilerine bırakılmıştır.

Parlâmenter rejim

Anayasanın temel amaçlarından biri de, parlâmenter rejimi bütün gerekleriyle tesis etmektir. 1982 Anayasasının hazırlanış ve kabulündeki olağandışı şartlar, bu rejimin bazı temel ilkelerinden sapan melez bir sistem ortaya çıkarmıştır. Bir yandan parlâmenter rejimin temel kuralı olan Bakanlar Kurulunun parlâmentoya karşı sorumluluğu muhafaza edilirken, siyasî ve cezaî bakımdan sorumsuz olan Cumhurbaşkanına yasama, yürütme ve yargı alanlarında geniş yetkiler tanınmıştır. Böylece, kamu hukukunun temel ilkelerinden olan yetki ve sorumluluğun paralelliği ilkesinden sapılmıştır. Bu durumun, zaman zaman çözümsüz kalan yetki çatışmalarına sebep olduğu da bilinmektedir. Teklif edilen Anayasa değişikliği ile, parlâmenter rejimin temel ilkelerine ve Avrupa parlâmenter cumhuriyetlerinin uygulamalarına paralel olarak, Cumhurbaşkanının yetkileri azaltılmış ve kendisinin tek başına yapabileceği işlemler, tahdidî olarak sayılmıştır. Cumhurbaşkanının yargısal atamalara ilişkin yetkileri, gerek parlâmenter rejim kurallarının, gerek yargının bağımsızlığı ilkesinin icabı olarak, kaldırılmıştır. Aynı şekilde, anayasa sistemimizde başka bir örneği bulunmayan ve idarenin kanunîliği ilkesine aykırılık oluşturan, atipik nitelikteki Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve parlâmenter rejim ilkeleri ile bağdaşmayan Devlet Denetleme Kurulu kaldırılmıştır. Bütün bu değişikliklerle, yetki ve sorumluluğun paralelliği ilkesinin tam anlamıyla hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Cumhurbaşkanının parlâmento tarafından seçilmesinde yaşanan sıkıntı ve tikanıklıklar dikkate alınarak, Cumhurbaşkanının, beşer yıllık azamî iki dönem için halk

tarafından seçilmesi yöntemi kabul edilmiştir.

Diğer yandan, rasyonelleştirilmiş parlâmenter rejim kuralları dahilinde, yapıcı güvensizlik oyu benimsenmiştir. Yıkılmakta birleşen parlâmento çoğunluğunun kurmakta da birleşmesi istenerek, hükümetlerin kurulamamasından kaynaklanabilecek siyasî krizlerin engellenmesi amaçlanmıştır. Bu Anayasanın hazırlanmasında, milletlerarası insan hakları belgelerinden, özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinden ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihatlarından, Avrupa Birliği Temel Haklar Şartından, Avrupa Sosyal Şartından, bellibaşlı Batı demokrasileri anayasalarından, Türkiye’de çeşitli sivil toplum kuruluşlarınca hazırlanmış anayasa taslakları ve raporlardan ve bilimsel çalışmalardan büyük ölçüde yararlanılmıştır.

MADDE GEREKÇELERİ

Madde 1- Bütün Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarında yer alan bu hüküm aynen muhafaza edilmiştir.

Madde 2- 1982 Anayasasının 4 üncü maddesinde değiştirilemezliği belirtilen Cumhuriyetin nitelikleri arasında olmayıp soyut ve sübjektif yorumlara elverişli bulunan ve insan hakları üzerindeki vurguyu zayıflattığı ileri sürülen “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” ibaresine maddede yer verilmemiş; insan hakları vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla, “saygılı” kelimesi yerine, 1961 Anayasasında olduğu gibi, “dayanan” kelimesi benimsenmiştir. İnsan haklarının korunması, devletin varlık nedenidir. “Toplum sözleşmesi” olarak görülen anayasaların temel hedefi, siyasî iktidarı etkili bir şekilde sınırlandırarak, bireyin doğuştan ve sadece insan olduğu için sahip olduğu hak ve hürriyetlerini teminat altına almaktır. Devlet iktidarını kullanan organların siyasî meşruiyetleri de büyük ölçüde bu hakları koruma işlevlerinden kaynaklanmaktadır.

İnsan hakları eksenli bu modern meşruiyet anlayışının diğer bir ayağı da demokrasidir. Devlet iktidarının kimler tarafından kullanılacağına kurallarını belirleyen demokrasi, en geniş ve yalın anlamıyla halkın halk için ve halk tarafından yönetilmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımdaki en önemli unsur halkı nesne olmaktan çıkarıp siyasî özne konumuna yükselten “halk tarafından yönetim”dir. Ancak, halkın özne olması modern demokrasilerde temsilî yolla ve çoğunluk ilkesi üzerinden gerçekleşmektedir. Demokrasi, adil ve serbest seçimler sonucu halkın onayını kazanan siyasî kadroların temel politikaları belirlediği ve uyguladığı yönetim biçimidir. Esasen demokrasinin bu anlamı, Antik Yunan’dan bu yana çok değişmemiştir. Ünlü Yunan tarihçi Tukidides “Anayasamıza...demokrasi adı verilir; çünkü iktidar azınlığın değil, çoğunluğun elindedir” demişti. Tukidides’in bu sözü Avrupa Birliği Anayasa Taslağının Başlangıç kısmının epigrafi olarak da kullanılmıştı.

Bununla birlikte, modern demokrasi aynı zamanda anayasal demokrasidir. Başka bir deyişle, çoğunluğun yönetme hakkına saygı göstermekle birlikte, çoğunluğun iktidarı karşısında azınlıkta kalanların hak ve hürriyetlerini korumak ve bunun için etkili mekanizmalar oluşturmak da demokrasinin bir gereğidir.

Gelişmiş istikrarlı demokrasilerin başlıca ilke ve kurumları arasında; serbest ve düzenli seçimlerin yapılması, siyasî çoğulculuk ve çok partili siyasî hayatın varlığı, temel hak ve hürriyetlerin tanınıp korunması, seçilmiş çoğunluğun yönetme hakkına saygı gösterilmesi ve seçilmişlerin yönetme yetkisi bakımından atanmışlar karşısında üstünlüğünün kabul edilmesi gelmektedir. Demokrasinin bu temel ilke ve kurumlarının yanısıra, çağdaş demokrasilerde yerel demokrasi, katılım, sivil toplum, açık toplum ve açık yönetim gibi ilke ve kurallar da yaygın bir şekilde benimsenmiştir. Diğer yandan, demokrasilerde halkın gerçekten siyasî özne olması, katılımcılığın sağlanmasını gerektirmektedir. Bireylerin ve grupların siyasî karar alma sürecine kendi kimlikleriyle katılmaları, katılımcı demokrasinin önşartıdır. Buradaki katılım, vatandaşların belli aralıklarla önlerine gelen seçim sandığında oy kullanmasının ötesinde bir faaliyeti ifade etmektedir. Bireylerin özellikle sivil toplum örgütleri aracılığıyla taleplerini siyasal sisteme yansıtmaları ve bunların siyasî çıktıya dönüşmesi için mücadele etmeleri katılımcı demokrasiyi güçlendirecektir. Bu anlamda, Devletin

Anayasada ifadesini bulan “demokratik” sıfatı, ona ülkedeki toplumsal, siyasal ve kültürel farklılıkları tanıyarak bireylerin farklı kimliklerle siyasal sürece katılımının önündeki engelleri kaldırma yükümlülüğü yüklemektedir. Kısacası, demokratik devlet kamu politikalarının belirlenmesi ve uygulanması aşamalarında mümkün olan en geniş ölçüde toplumsal ve siyasal katılımın sağlanması için negatif ve pozitif yükümlüklerini yerine getiren devlet olarak anlaşılmalıdır.

Cumhuriyetin “Atatürk milliyetçiliği” ve “lâiklik” ilkeleri de, diğer ilkelerle birlikte değerlendirilmelidir. 1961 Anayasasının Başlangıç kısmında yer verdiği “Türk milliyetçiliği” yerine 1982 Anayasasında “Atatürk milliyetçiliği”nin tercih edilmesi, bilimsel ve akademik açıdan eleştirilebilirse de, siyasî açıdan daha doğru bir tercih sayılabilir. “Türk milliyetçiliği”nin etnik köken çağrışımı karşısında, “Atatürk milliyetçiliği”nin ırkçı, şovenist, ve yayılmacı olmayan çok daha “kuşatıcı” ve “pozitif” bir milliyetçilik anlayışını yansıttığı söylenebilir.

Cumhuriyet’in temel niteliklerinden biri olan lâiklik, Türkiye’de siyaseten ve hukuken en çok tartışılan kavramlardan biridir. Kavramsal olarak, lâikliğin biri devlete, diğeri birey ve topluma hitap eden iki boyutu vardır. Devlete hitap eden yönüyle lâiklik, din kurallarının yönetimde gerek kanun koyarken gerekse uygularken belirleyici olmaması anlamına gelmektedir. Bunun nedeni, lâik düzenlerde siyasî iktidarın kaynağında halk veya millet iradesi gibi tamamen dünyevi kavramların bulunmasıdır. Diğer yandan lâiklik, devletin de din kurallarını değiştirmeye ve yorumlamaya kalkışmasını engelleyen bir ilkedir. Lâik bir sistemde, devletin resmî dinî bulunmaz ve devlet bütün dinlerin mensuplarına eşit davranır.

Lâikliğin bireye yönelik cephesinde ise din ve vicdan hürriyeti vardır. Ancak, burada da muhatap devlettir. Devletin, tüm dinî inanışlar karşısında eşit mesafede durarak, herkesin inançlarına uygun şekilde yaşaması için gerekli ortamı sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. 1982 Anayasasının 2 nci maddesinin gerekçesinde lâikliğin bu anlamına dikkat çekilmiştir. Buna göre, “Hiçbir zaman dinsizlik anlamına gelmeyen lâiklik ise, her ferdin istediği inanca, mezhebe sahip olabilmesi, ibadetini yapabilmesi ve dinî inançlarından dolayı diğer vatandaşlardan farklı bir muameleye tâbi kılınmaması anlamına gelir.” Bu anlamda lâiklik, farklı dinî inançlara sahip olanlar kadar hiçbir dinî inanca sahip olmayanların da hak ve hürriyetlerini koruyan bir ilkedir.

1961 Anayasası ile anayasal sistemimize giren “sosyal devlet” ilkesi, devletin sosyal dayanışma ve adaleti sağlamaya yönelik alması gereken tedbirlerin tümünü ifade etmektedir. Toplumsal sınıflar arasındaki gelir dağılımı dengesizliğinin yarattığı sorunları en aza indirmek devletin görevidir. Bu anlamda devletin “sosyal” niteliği, ona herkesin insanca yaşama şartlarına sahip olması için malî imkânlar ölçüsünde bir takım pozitif yükümlülükler yüklemektedir.

Bu maddenin lafzından hareketle, Cumhuriyet’in en temel niteliğinin “hukuk devleti” olduğu, diğerlerinin aslında hukuk devletini niteleyen sıfatlar olduğunu söyleyebiliriz. Diğer tüm niteliklerin hayata geçebilmesi hukukun üstünlüğünün tesis edilmesine bağlıdır. “Adalet mülkün temelidir” sözünde de ifade edildiği gibi, adil bir hukuk düzenine dayanmayan devletin ne bireylerin hak ve hürriyetlerini koruması, ne demokrasinin gereklerini yerine getirmesi ne de sosyal bir devlet olarak hizmet görebilmesi mümkündür. Bu anlamda hukuk devleti, yönetenlerin de yönetilenler gibi önceden belirlenen, soyut, genel ve adil hukuk kurallarına bağlı olduğu, her türlü idarî eylem ve işlem karşısında kişilerin bağımsız ve tarafsız mahkemelere başvurabildiği kurallar ve kurumlar bütünüdür.

Hukuk devletinde kişilerin kendilerini güvenlik içinde hissetmelerinin başlıca şartları arasında, temel hak ve hürriyetlerin güvence altında olması, hukuk kurallarının belirli ve makûl bir istikrara sahip bulunması, kazanılmış hakların korunması, ceza sorumluluğuna ilişkin güvencelerin kabul edilmiş olması ve hak arama yollarının açık olması gelmektedir.

Hukuk devletinde, yasama ve yürütme işlemlerinin yargı denetimine tâbi tutulması ve yargının güçler ayrılığı ilkesi gereğince yerindelik denetimi değil, hukukîlik denetimi yapan bağımsız ve tarafsız bir organ olarak işlev görmesi de şarttır.

Madde 3- 1982 Anayasasında yer alan “Dili Türkçedir” cümlesinin yerine, aynı anlamı daha iyi ifade etmek üzere, 1961 Anayasasına benzer şekilde “Resmî dili Türkçedir” cümlesi kabul

edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü düzenleyen birinci fıkra hükmü, Osmanlı Devletinin son dönemlerinden itibaren yaşanan siyasî gelişmelere doğal bir tepki olarak şekillenmiştir. 1876 Kanunu Esasîsinin ilk maddesi şu şekildeydi: “Devleti Osmaniye memalik ve kıtaati hazırayı ve eyalâtı mümtâzeyi muhtevi ve yekvücut olmakla hiç bir zamanda hiç bir sebeple tefrik kabul etmez.” Devletin ülkesiyle bölünmez bütünlüğünü ifade eden bu hüküm, Cumhuriyet döneminde ulus-devletin inşasıyla birlikte milletin bütünlüğünü de içine alacak şekilde genişletilmiştir. Ancak, bölünmez bütünlük ilkesinin anayasal boyut kazanması 1961 Anayasasının “Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür” hükmüne yer veren 3 üncü maddesiyle başlamıştır.

Benzer hükümler, bazı Avrupa ülkelerinin anayasalarında da bulunmaktadır. Örneğin Fransız Anayasasının 1 inci maddesine göre, “Fransa bölünmez, lâik, demokratik ve sosyal Cumhuriyet”tir. Aynı Anayasanın 5 inci maddesi, Fransa Başkanının görevlerinden birinin “toprak bütünlüğü”nü korumak olduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde, İspanya Anayasasının 2 nci maddesi, İspanyolların ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün anayasanın temelini teşkil ettiğini vurgulamaktadır. “Anayasa, İspanyol Milletinin çözülmaz birliği, bütün İspanyolların ortak ve bölünmez vatanı üzerine inşa edilmiştir; onu meydana getiren milliyetlerin ve bölgelerin özerklik hakkını ve aralarındaki dayanışmayı tanır ve güvence altına alır.” Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10 uncu maddesinde “toprak bütünlüğü” ifade hürriyetini sınırlama sebepleri arasında sayılmıştır. Bölünmez bütünlük ilkesinin, Anayasanın özellikle 2 nci ve 10 uncu maddelerinde korunan temel ilke ve değerlerle bütünlük içinde yorumlanması gerekmektedir. Bu anlamda, bölünmez bütünlük ilkesi, ülkenin tarihsel ve sosyolojik gerçekliğinden kaynaklanan farklılıkları dışlama ya da bastırmanın gerekçesi olarak kullanılmamalıdır. Bilhassa “milletin bütünlüğü” kavramı, farklı sosyo-kültürel ve siyasî özelliklere sahip kişi ve grupların birliği ve bir arada yaşama iradesi olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda, Avrupa Birliği anayasal düzeninin temel felsefesini belirleyen “çeşitlilikte birlik” anlayışı, bu maddenin yorumlanmasında yol gösterici olabilir. Şiddet ve baskıyı araçsallaştırarak ülkenin üniter yapısını bozmaya yönelmedikçe, her türlü siyasî görüş, program ve düşüncenin “çeşitlilikte birlik” çerçevesinde ifade edilebileceği açıktır. Bu durum, demokrasinin olmazsa olmaz şartı olan siyasî çoğulculuğun doğal sonucudur.

Madde 4- 1982 Anayasasının “Devletin temel amaç ve görevleri” başlıklı 5 inci maddesi, bu Anayasanın bireyi değil devleti esas alan otoriter ruhunu yansıtmaktadır. Oysa anayasal düzene hürriyetçi ve demokratik bir içerik kazandırmak için, devletin temel amacının bireyi ve onun haklarını korumak olduğu özellikle vurgulanmalıdır.

Çağdaş demokratik anayasaların ve milletlerarası insan hakları belgelerinin de yer verdiği “insan haysiyeti”, bireyin doğuştan insan olma sıfatıyla birtakım hak ve hürriyetlere sahip olmasının temelinde yatan bir değerdir. İnsanların bir araya gelerek oluşturdukları siyasal bir örgüt olan devletin aslî görevi, bu temel değeri ve ona yaslanan bireysel hak ve hürriyetleri korumaktır. Diğer yandan, devletin varlık nedenlerinden biri de bireylerin tek başına sağlayamayacakları güvenlik ve huzuru sağlamaktır. Güvenlik, huzur ve refahın sağlanması, bireyin temel hak ve hürriyetlerinin güvenceye alınacağı bir ortamın oluşturulması için ön şarttır. Anayasanın birey odaklı siyasî felsefesini de yansıtan bu madde, devlete hem temel hak ve hürriyetleri ihlâl etmeme anlamında negatif, hem de bunların kullanılmasını zorlaştıran engelleri kaldırma ve insanî gelişimin şartlarını hazırlama anlamında pozitif yükümlülük yüklemektedir.

Madde 5- 1961 Anayasasıyla birlikte egemenliğin kullanımı konusunda radikal bir kopuş yaşanmıştır. “Çoğunlukçu demokrasi”den uzaklaşmak için, egemenliğin sadece yasama organı tarafından değil, diğer “yetkili organlar” tarafından da kullanılacağı vurgulanmıştı. 1982 Anayasası da bu düzenlemeyi aynen korumuştur. Bu madde de, çoğulcu demokrasi anlayışına ve güçler ayrılığı doktrinine daha uygun olduğu için egemenliğin kullanımına ilişkin bu formülü, “yetkili organlar”ı tasrih etmek suretiyle, aynen benimsemiştir. Bazı bürokratik kurumların kendilerini millet adına egemenlik kullanan “yetkili organ” olarak görmeleri ve buradan hareketle yasama ve

yürütme erklerinin alanına giren konulara müdahale etmeleri bu tür bir sarahati zorunlu kılmıştır. Diğer yandan, milletlerarası hukukun gelişimi ve bu gelişim süreci içinde milletlerarası örgütlerin kurulması, millî hukuk düzenleri ile bunların kaynağında yer alan millî egemenlik yetkisi üzerinde sınırlayıcı bir role sahip olmuştur. Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler gibi milletlerarası örgütlere üye olan, bu örgütler çerçevesinde akdedilen andlaşmalara taraf olan Türkiye Cumhuriyetinin sahip olduğu egemenlik yetkisi de 1950'lerden bu yana tedricen sınırlandırılmış bulunmaktadır. Bu sınırlama, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının bağlayıcılığı kuralının benimsenmesiyle daha da belirginleşmiştir. Nihayet, 1982 Anayasasının milletlerarası andlaşmaların hukukî statüsünü düzenleyen 90 ıncı maddesinde 2004 yılında yapılan değişiklik, milletlerarası hukukun Türkiye Cumhuriyetinin iç hukuku üzerindeki etkisini daha da güçlendirmiştir. Bu nedenle, egemenlik yetkisini düzenleyen bu maddeye 4 üncü fıkradaki hükmün eklenmesi, hâlihazırda milletlerarası hukuk ile sınırlandırılmış olan egemenlik yetkisinin hukukî çerçevesini somutlaştıracaktır.

Bundan başka, Türkiye'nin Avrupa Birliğine üyelik statüsü elde etmesi halinde, Türkiye Cumhuriyetinin sahip olduğu bazı yetkilerin Birliğin yetkili organ ve makamlarına devri kaçınılmaz olacaktır. Nitekim, Birlik üyesi olan ülkeler, anayasalarında değişiklik yapmak suretiyle egemenlik yetkilerini kısmen Birliğin yetkili organlarına devretmişlerdir.

Madde 6- Türk pozitif hukukunda, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin tanındığı 1971'den bu yana, sözü geçen yetkinin yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle çeliştiği çeşitli çevrelerde ileri sürülmektedir. Anayasa Mahkemesi de özellikle 1982 Anayasası döneminde verdiği bazı kararlarında, kanun hükmünde kararname uygulamasını yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesi yönünden değerlendirmek suretiyle bu uygulamaya 1982 Anayasasının 91 inci maddesiyle bağdaşmayan sınırlar getirmiştir. Oysa, Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin tanınması, yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle çelişmemekte, bu temel ilkenin istisnası olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer taraftan, Türkiye'nin içinde bulunduğu demokratikleşme süreci, pek çok kanunî düzenlemenin, tekrar gözden geçirilmesini de gerektiren bir başka faktördür. Gene aynı çerçevede Avrupa Birliğine üyelik sürecinin gerektirdiği uyum kanunlarının süratle çıkarılması ihtiyacı da yoğun bir yasama faaliyetini gerektirmektedir. Bakanlar Kuruluna kıyasla çok daha yavaş bir çalışma temposuna sahip olan yasama organının, bu ihtiyaçları giderecek kanunları âdeta zamana karşı yarışarak kabul edebilmesi mümkün görünmemektedir. Bu nedenle, zaten 1982 Anayasasının 91 inci maddesi gereğince mevcut olan kanun hükmünde kararname uygulamasının, tereddüde yer bırakmayacak bir biçimde anayasal dayanağa kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Bu sebeplerle, Anayasanın yasama yetkisini düzenleyen maddesine "kanun hükmünde kararnamelere ilişkin hükümler saklıdır" cümlesi eklenmiştir.

Madde 7- 1961 Anayasasında dönemin siyasal gelişmelerine tepki olarak yürütmenin görev olarak düzenlenmesi sebebiyle yürütme bütün faaliyetlerinde yasama organına tâbi hâle gelmiş ve karar alamayan hükümetler görülmüştür. Bu duruma son vermek amacıyla, 1982 Anayasası ile yürütme gerekli yetkilere sahip bir kuvvet olarak düzenlenmiştir. Bu sebeple, 1982 Anayasasında yer alan esaslar aynen korunmuştur. Böylece, parlâmenter hükümet sisteminin ve güçler ayrılığının gereklerine uygun olarak, yürütme organı yasama organı ile eşitlik ve denklik içinde işbirliği yapacaktır.

Madde 8- Yargılama bir yetki olduğu kadar, "Türk milleti adına" yerine getirilmesi gereken bir görevdir. Mahkemeler, bu görevi yerine getirmekten imtina edemezler. Yargının yetki olduğu kadar, görev de olduğunun açıkça tasrih edilmesinin amacı, yargı organlarının uyuşmazlıkları çözerken Anayasa ve kanunların sınırları içinde hareket etmelerinin sağlanmasıdır. Diğer bir deyişle, bu değişikliğin amacı, hukuka uygunluk denetiminin yerindelik denetimine dönüşmesini önlemektir. Ayrıca, yargının bağımsızlığı yanında, tarafsızlığının da Anayasa ile garanti edilmesinde zaruret bulunmaktadır. Yargı organları, çözmeye yetkili oldukları uyuşmazlıkları, bu uyuşmazlıkların

tarafklarının kim veya kimler olduğuna bakmak ve onların ozelliklerini dikkate almak suretiyle değil, bizzat hukuk normlarının anlamını, hukuken gezerli yorum teknikleriyle tespit ederek cozmek, kararlarını buna gore inşa etmek durumundadırlar. Yargı bağımsızlığının bir anayasa kuralı haline getirilmesindeki asıl gaye, yargıya bu tarafsızlık huviyetini kazandırmaktır. Esasen, yargı bağımsızlığının amacı, adaletin tarafsız ve objektif bir şekilde tecelli etmesini sağlamaktır. Bu gerekçelerle, maddede yargının hem yetki hem de gorev olduğu ve mahkemelerin de hem bağımsız hem de tarafsız olmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Madde 9- Kanun onunde eşitlik ilkesini hayata gezermede devletin negatif ve pozitif yukumlulukleri vardır. Devlet organları ve idari makamlar, birinci fıkırada sayılan nedenlerle bireyler arasında ayrımcılık yapamayacağı gibi, bu yondeki ayrımcılık giriŝimlerini de onlemekle yukumludurler. Uçuncu fıkırada sayılan toplumun korunmaya muhtaç kesimleri için devletin özel tedbirler alması olarak ifade edilen pozitif ayrımcılık, kanun onunde eŝitliđi sağlamaya yönelik politikaların bir gereği olarak görulmektedir. 1982 Anayasasının eşitlik ilkesini duzenleyen 10 uncu maddesi 2004 yılında değiştirilerek maddeye kadınlar aısından pozitif ayrımcılığa imkân tanıyan bir ifade eklenmiştir. Bu değişiklik, Türk pozitif hukuku aısından önemli olmakla birlikte, yeterli değildir. İnsan hakları alanındaki geliŝmeler incelendiğinde eşitlik ilkesini guçlendirmek amacıyla sadece kadınlar lehine değil, aynı zamanda toplumun özel olarak korunması gereken başka kesimleri için de pozitif ayrımcılık kuralının benimsendiği görülecektir. Bu yüzden maddenin uçuncu fıkrasındaki hüküm, eşitlik ilkesinin pozitif ayrımcılık kuralıyla deđiŝmekte olan içeriğine ve bu yondeki çağdaş geliŝmeye uyum sağlayacaktır. Öte yandan, Avrupa Birliği Temel Haklar şartının 23 üncü maddesine göre, “Eşitlik ilkesi, eksik temsil edilen cinsiyet lehine olan tedbirlerin muhafazasını veya kabul edilmesini engellemez.” Benzer hükümler, yaşlılar, çocuklar ve engelliler gibi özel surette korunmayı gerektiren toplum kesimleri için de sözkonusudur. Bu sebeple, Anayasanın “Eşitlik” maddesinde yer alan bu hüküm, Avrupa Birliği hukukuyla uyumun sağlanması bakımından da önemlidir.

Dördüncü fıkırada eşitlik ilkesinin devlet organlarına ve idare makamlarına yuklediği sorumluluk ifade edilmiştir. Bu anlamda, devletin ülkede mevcut olan etnik, kültürel, dilsel ve dinsel çeŝitliliđe saygı yukumlülüğu, hem temel hak ve hürriyetleri koruma hem de insan haysiyetine saygı yukumlülüğünün kaçınılmaz sonucudur. Devlet, toplumu oluşturan bireylerin tüm farklılıklarıyla barıŝıl bir şekilde bir arada yaŝamasını sağlamaya yönelik her türlü tedbiri almak durumundadır. Bunun da yolu, öncelikle Devletin bu tür farklılıkları bir zenginlik kaynağı olarak görmesinden gezermektedir.

Madde 10- Anayasanın en üstün hukuk normunu oluŝturduđuna, dolayısıyla tüm kişi ve kurumları bağladığına dair bu ilke, 1924, 1961 ve 1982 Anayasalarında da yer almıştır. Bu nedenle, hüküm aynen korunmuştur.

Anayasa hükümlerinin, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve diğer kuruluş ve kişileri bağlayan temel hukuk kuralları olması, bütün bu organ ve kişilerin yapacakları işlemlerde Anayasaya aykırı davranamayacakları ve Anayasa hükümlerinin hukuk sistemi içinde temel hukuk kuralları olarak uygulanacağı anlamına gelmektedir. Bir başka deyişle, Anayasa hükümleri gerektiğinde kanunlar gibi uygulanabilecektir. Kanunların Anayasaya aykırı olamayacağı hükümü ise, anayasal demokrasilerin temel ilkelerinden olan “anayasanın üstünlüğünü” ifade etmektedir. Bu ilkeye göre de, kanunlar ve diğer duzenlemelerin Anayasaya uygun olması zorunludur.

Madde 11- Bu madde, 4 üncü maddeye paralel bir biçimde, insan haysiyetini temel hak ve hürriyetlerin kaynağı olarak vurgulamaktadır. Böylece insan haysiyetinin, insan haklarının temelini oluşturduğu yondeki çağdaş anlayıŝ Anayasaya yansıtılmıŝtır. Bunun dışında, temel hakların sahip olduğu, “dokunulmaz”, “devredilmez”, “vazgeçilmez” gibi evrensel nitelikler muhafaza edilmiştir.

Diğer yandan, 1982 Anayasasının 12 nci maddesindeki “Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder” fıkrasına yer verilmemiştir. Böyle bir hüküm, 1982 Anayasasından önce hiçbir anayasamızda bulunmamaktadır. Haklar ve

ödevler farklı kategorilerdir. Birincisinin kullanılması, her zaman ikincisinin yerine getirilmesine bağlanamaz. Bu nedenle, temel hakların kullanılmasını, kişinin ödev ve sorumluluklarını yerine getirmesi şartına bağlamış izlenimi veren böyle bir ifadenin hürriyetçi bir anayasada yer almaması gerekir.

Madde 12- 1982 Anayasasının 13 üncü maddesi, 2001 yılında yapılan değişiklikle, temel hak ve hürriyetler bakımından “genel sınırlama” maddesi olmaktan çıkmış ve büyük ölçüde “genel koruma maddesi”ne dönüşmüştür. Bu amaçla, Anayasadaki tüm haklar için geçerli olan genel sınırlama sebepleri çıkarılmış, “öze dokunma” yasağı ile “lâik Cumhuriyet gerekleri” kavramı da bu maddeye eklenmiştir. Böylece maddenin ilk cümlesi temel hak ve hürriyetleri sınırlamanın şartlarını, ikinci cümlesi ise sınırlamanın sınırlarını belirten bir sistematiğe kavuşmuştur. Bu sistematik aynen korunmuştur. Ancak, buradaki tek problem, Alman Anayasasından alınarak ilk kez 1961 Anayasasında yer verilen “öze dokunma” yasağının sınırlamanın şartı olarak sunulmuş olmasıdır. Gerçekte bu kavram, sınırlamanın sınırı olarak kullanılabilir nihaî kriter niteliği taşımaktadır. Bu sebeple, öze dokunma yasağı, yeni düzenlemede, 1961 Anayasasında olduğu gibi birinci fıkranın sonunda müstakil bir cümle olarak yer almıştır.

Sınırlamanın sınırı olarak kullanılan “lâik Cumhuriyetin gerekleri” ifadesi, demokratik ülkelerin anayasalarında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve en önemlisi bizim anayasa geleneğimizde bulunmayan bir kavramdır. Lâiklik veya “lâik Cumhuriyetin korunması” normalde temel hak ve hürriyetlerin sınırlanması nedenlerinden birisi olarak kullanılmaktadır. Sınırlama sebebi olarak kullanılan bir kavramın aynı zamanda sınırlamanın sınırı olarak kullanılması zordur. Ayrıca, bir sınırlamanın “Anayasanın sözüne ve ruhuna aykırı” olamaması demek, öncelikle “lâik Cumhuriyetin gerekleri”ne aykırı olamaması demektir. Anayasanın 2 nci maddesinde Cumhuriyetin değiştirilemez nitelikleri arasında yer alan lâiklik, Anayasanın hem sözünün hem de ruhunun parçasıdır. Buna ilâve olarak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin benimsediği kriter olan “demokratik toplum düzeninin gerekleri”, hürriyetçi bir yaklaşımla yorumlandığında temel hak ve hürriyetler için yeterince güvence sağlayacaktır. Bu gerekçelerle, 1982 Anayasasına 2001 yılında giren bu kavrama yer verilmemiştir.

Ayrıca, yabancıların temel hak ve hürriyetlerinin milletlerarası hukuka uygun olarak kanunla sınırlanabileceğine dair hüküm de müstakil bir madde yerine bu maddenin ikinci fıkrası olarak düzenlenmiştir.

Madde 13-

Alternatif 1

1982 Anayasasının 14 üncü maddesi, ihtiva ettiği soyut ve belirsiz kavramlarla kötüye kullanma yasağından ziyade, temel hak ve hürriyetlere ilâve sınırlamalar getiren bir madde olarak kullanılagelmıştır. Dolayısıyla, bu maddede kötüye kullanma yasağı Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 30 uncu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddelerine uygun olarak formüle edilmiştir.

Alternatif 2

1982 Anayasasının 14 üncü maddesinde 2001 yılında yapılan değişikliklerle kötüye kullanma yasağı, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesinin 30 uncu ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 17 nci maddelerindeki düzenlemelere yaklaştı.

Bu madde önemli ölçüde korunmakla birlikte, kötüye kullanma yasağının ifade hürriyetini keyfi şekilde sınırlandırmada kullanılmasını önlemek amacıyla, birinci fıkradaki “... bozmayı ve ... kaldırmayı amaçlayan faaliyetler” ifadesi, “... bozmaya ve ... kaldırmaya yönelik eylemler” olarak değiştirilmiştir.

Diğer yandan, kötüye kullanma yasağına aykırı davranışlara yönelik müeyyideler zaten kanunla düzenleneceği için, bunun ayrıca ifadesi gereksiz tekrar olarak görülmüştür.

Madde 14- Millet hayatı ve ülke için ağır tehlike ve tehditlerin ortaya çıktığı savaş, seferberlik,

sıkıyönetim ve olağanüstü hallerde, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının kısmen veya tamamen durdurulabileceğini hükme bağlayan 1982 Anayasasının 15 inci maddesi hükmü, bazı değişikliklerle tekrarlanmaktadır.

Yapılan düzenlemede “kısmen veya tamamen” ibaresine, ölçülülük ilkesi içinde mündemiç olduğundan dolayı yer verilmemekte, bunun yerine “sınırlandırılabilir veya durdurulabilir” ibaresi kullanılmakta; sınırlama veya durdurmanın milletlerarası hukuktan doğan yükümlülüklerin ihlâl edilmemesi ve durumun gerektirdiği ölçüde olması yönündeki ilkeler ise korunmaktadır. Böylece, birinci fıkrada öngörülen ağır tedbirlerin, temel hak ve hürriyetler için sınırsız ve dayanaksız bir tehdit oluşturmalarının önlenmesi amaçlanmaktadır.

İkinci fıkrada ise, önemleri sebebiyle hiçbir halde, hiçbir sebeple ve surette sınırlanamayacak ve durdurulamayacak olan temel hak ve hürriyetler sayılmaktadır.

Madde 15- Bütün hak ve hürriyetlerin varlık şartı olan yaşama hakkı, müstakil bir maddede düzenlenmiştir. 1982 Anayasasının 17 nci maddesi, sistematik olmaktan uzak bir şekilde, hem yaşama hakkını, hem işkence yasağını, hem de vücut bütünlüğünün dokunulmazlığını düzenlemekteydi. Bu nedenle, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi esas alınarak madde yeniden düzenlenmiş ve Sözleşmede yaşama hakkının sınırları arasında sayılmayan “sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması” durumu istisnalar arasından çıkarılmıştır. Buna göre, sıkıyönetim veya olağanüstü halde bile olsa yaşama hakkına bu maddenin ikinci fıkrasında tadadî olarak belirtilen durumların ve şartların dışında müdahale edilemeyecektir.

Madde 16- Bu madde, 1876 Kanunu Esasîsinden beri anayasalarımızın hepsinin yer verdiği işkence ve eziyet yasağını düzenlemektedir. Kanunu Esasînin 26 ncı maddesinde yer alan “İşkence ve sair her nevi eziyet katiyen ve külliye memnudur” hükmüyle işkence ve kötü muamelenin mutlak bir yasak olduğu ifade edilmişti. Bu hüküm değişik ifadelerle de olsa 1961 ve 1982 Anayasalarında korunmuştur. 1982 Anayasasının 17 nci maddesinde düzenlenen işkence ve eziyet yasağı ile kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamayacağına ilişkin hükümler, burada müstakil bir maddede toplanmıştır. Ayrıca, “eziyet”ten daha geniş kapsamlı olan “kötü muamele” kavramı tercih edilmiştir.

İşkence ve kötü muamele yasağı, savaş ve seferberlik dahil olağanüstü şartlarda bile sınırlandırılmayacak mutlak bir yasaktır. Hiçbir şart altında, hiç kimseye, hiçbir şekilde işkence ya da kötü muamele yapılamaz.

Madde 17- 1982 Anayasasının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 4 üncü maddesine paralel olarak düzenlediği 18 inci maddesi aynen korunmuştur. Madde, “zorla çalıştırma” ve “angarya” yasağı ile zorla çalıştırma sayılmayacak olan istisnaları düzenlemektedir. Serbest iradeyi gerektiren çalışmanın kişiye zorla kabul ettirilmesi hem kişi hürriyetleriyle bağdaşmaz, hem de kötü muamele oluşturur. Kişinin emeğinin karşılığını almadan zorla çalıştırılması anlamına gelen angarya da aynı sebeple yasaklanmaktadır.

Buna karşılık, maddenin ikinci fıkrasında zorla çalıştırma sayılmayacak haller sınırlayıcı bir şekilde sıralanmaktadır.

Madde 18- 1982 Anayasasının 19 uncu maddesinde 2001 yılında bir dizi değişiklik yapılmıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin kararları ışığında yapılan bu değişikliklerle, hürriyetinden mahrum bırakılan kişilerin haklarında önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Bu nedenle, 19 uncu madde hükümleri önemli ölçüde korunmuştur. Ancak, madde, daha kolay anlaşılabilmesi amacıyla, yeniden sistematize edilmiştir.

Ayrıca, hâkim kararı olmadan yapılabilecek yakalamalara önleme amaçlı yakalamalar da ilâve edilmiştir. Buna göre, maddenin birinci fıkrasının (c), (ç) ve (d) bendlerinde belirtilen kişilerin topluma zarar vermelerini veya bizatihi zarar görmelerini engellemek amacıyla, hâkim kararı olmadan hürriyetlerinden mahrum bırakılmalarının mümkün olduğu belirtilmiştir.

Madde 19- 1982 Anayasasının 20 nci maddesinde 2001 yılında gerçekleştirilen değişikliklerle “özel hayatın ve aile hayatının gizliliği” konusunda önemli iyileştirmeler yapılmıştır. Bu nedenle madde hemen hemen aynen korunmuştur. Maddenin birinci fıkrasındaki “Herkes, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahiptir” şeklindeki cümle, zaten ikinci cümlede mündemiç olduğu için çıkarılmıştır. Nitekim, 1961 Anayasasının 15 inci maddesinin ilk fıkrasında bu yasak “Özel hayatın gizliliğine dokunulamaz” şeklinde ifade edilmişti.

İkinci fıkrada bu hakka yönelik sınırlama sebepleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin aynı hakkı koruyan 8 inci maddesinin ikinci fıkrasındakilere paraleldir. Bu nedenle sınırlama sebepleri değiştirilmeksizin yeniden ifade edilmiştir.

Bu ve devam eden maddelerde korunan hakları sınırlandırmada kullanılan “millî güvenlik”, “kamu düzeni” ve “genel ahlâk” gibi kavramların dar yorumlanması gerekmektedir. Aksi takdirde, temel hak ve hürriyetlerin keyfî bir şekilde sınırlandırılmasının önü açılabilir. Kanun koyucunun, bu konuda sınırlama getirirken bu maddelerdeki sınırlama sebeplerini tek başına değerlendirmeyip, konuyu sınırlandırmanın şartlarını ve sınırlarını belirten 12 nci maddeyle birlikte ele alması gerekmektedir.

Madde 20- Uluslararası insan hakları metinlerinde yer almakla birlikte önceki anayasalarımızda olmayan kişisel bilgi ve verilerin korunması hükmü, Devlet organları ve özel kuruluşlar elindeki kişisel bilgilerin daha etkin korunmasını sağlamak amacıyla Anayasaya konulmaktadır.

Madde 21- 1982 Anayasasının 2001 Anayasa değişikliğiyle iyileştirilen 21 inci maddesi, sınırlama sebepleri yeniden ifade edilerek aynen korunmuştur.

1982 Anayasasının 21 inci maddesinin gerekçesinde de belirtildiği üzere, konut dokunulmazlığı da özel hayatın korunmasına ilişkin bir unsurdur ve konut her türlü ihlâlden masun tutulmadıkça kişinin özel hayatı korunmuş olmayacaktır.

Madde 22- 1982 Anayasasının 22 nci maddesinde 2001 yılında gerçekleştirilen değişikliklerle haberleşme hürriyetinin daha iyi korunmasına yönelik iyileştirmeler yapılmıştır. Bu nedenle, sözkonusu madde sınırlama sebepleri yeniden ifade edilmek suretiyle aynen korunmuştur. Burada yapılan en önemli değişiklik, 1982 Anayasasının 22 nci maddesinin son fıkrasındaki “İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir” hükmüne yer verilmemesidir. Haberleşme hürriyetine yönelik sınırlama sebepleri, zaten maddenin ikinci fıkrasında sayılmıştır ve bunların muhatabı kamu kurum ve kuruluşlarıdır. Bu sebeplerin dışında “istisnalar” yaratmak, haberleşme hürriyetinin korunmasını zorlaştıracaktır.

Madde 23- 1982 Anayasasında 2001 yılında yapılan değişiklikler sonucunda genel sınırlama sebepleri kaldırıldığı için seyahat hürriyetinin “sağlık” nedeniyle sınırlandırılmayacağı gibi bir izlenim ortaya çıkmıştır. Gerçekten de 1961 Anayasasının 18 inci maddesi “salgın hastalıkları önleme” amacını, yerleşme ve seyahat hürriyetini sınırlama sebepleri arasında saymıştı. Bu eksikliği gidermek amacıyla seyahat hürriyetini sınırlama sebebi olarak “genel sağlığı korumak” amacı ilâve edilmek suretiyle madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 24- Din hürriyeti, inanç ve ibadet hürriyetinden oluşur. İnanç hürriyetinin muhtevasında ise, birincisi, herkesin dilediği inanç ve kanaate sahip olabilmesi şeklinde olumlu, ikincisi de, dilerse hiçbir inanca sahip olmama şeklinde olumsuz, birbirinden farklı ve birbirini tamamlayan iki yön bulunmaktadır. İnanç hürriyeti sadece bireylere herhangi bir dine inanma hürriyetini tanımakla kalmaz, onlara inançlarının içeriğini ve niteliğini tamamen kendi kanaatlerine göre belirleme ve dilediği takdirde bunları değiştirebilme hakkını da verir. Devletin din kurallarının anlam ve içeriklerinin belirlenmesi ve yorumlanması konusunda hiçbir müdahalesi söz konusu olamaz. İbadet hürriyetine gelince, bu da kişinin inandığı dinin gerektirdiği bütün ibadetleri, âyin ve törenleri serbestçe yapabilmesi ve başkaları üzerinde cebir ve şiddet kullanmamak, genel ahlâka ve kamu düzenine aykırılık oluşturmamak şartıyla inancına göre yaşayabilmesini ifade eder.

Bu düşünceler temelinde, din hürriyeti ile ilgili olarak 1982 Anayasasının 24 üncü maddesinin ikinci fıkrasında yer alan “14 üncü madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla ibadet, dinî âyin ve törenler serbesttir” hükmüne, gereksiz bir tekrar olduğu için yer verilmemiştir. 14 üncü maddede düzenlenen kötüye kullanma yasağı, tüm hakları kapsayan genel bir hüküm olduğu için, temel hak ve hürriyetleri düzenleyen maddelerde ayrıca belirtilmesine gerek yoktur. Kaldı ki, bu maddenin son fıkrası din hürriyeti için özel bir kötüye kullanma yasağı da içermektedir.

Bu maddenin ikinci fıkrası din hürriyetinin mutlak, üçüncü fıkrası ise sınırlı boyutunu ifade etmektedir. “İbadet, dinî âyin ve törenler”, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde bu hak için öngörülen sınırlamalara tâbi kılınmıştır.

Maddede yer verilen en önemli hükümlerden biri, Devlete çocukların eğitimi alanında ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü getiren düzenlemedir. Bu hüküm, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 1 Nolu Protokolün 2 nci maddesine paralel olarak düzenlenmiştir.

Alternatif 1

Dördüncü fıkrada din kültürü ve ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasından çıkarılarak, 1961 Anayasasında olduğu gibi din eğitimi ve öğretimi isteğe bırakılmıştır. Ancak, 1961 Anayasasından farklı olarak, devlete kişilerin ya da küçüklerin kanunî temsilcilerinin din eğitimi ve öğretimi konusundaki taleplerinin gereğini yerine getirme yükümlülüğü yüklenmiştir. Bu düzenleme, bir yandan 1982 Anayasasının 24 üncü maddesinde yer alan zorunluluğu ortadan kaldırması, diğer yandan da sadece bu eğitimden yararlanmak isteyenlerin talepte bulunmalarını gerektirmesi sebebiyle hem lâik düşünceyle, hem de hürriyetçi bir zihniyetle bağdaşmaktadır.

Alternatif 2

Dördüncü fıkrada, din kültürü ve ahlâk bilgisi öğretiminin, ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında bulunmasına yönelik düzenleme korunmakla birlikte, isteyenlerin bu derslerden muaf tutulacakları belirtilmiştir. Bu şekliyle, fıkra Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesiyle de uyumlu hâle getirilmiştir. Zira Strasbourg organları, muaf tutulma yollarının açık olması ve derslerde “Devletin, ebeveynin dinî ve felsefî inançlarına saygı gösterilmediği değerlendirilmesine fırsat verecek şekilde bir aşılama (endoktrinasyon) amacı gütmemesi” durumunda zorunlu din dersleri uygulamasını Sözleşmeye aykırı bulmamaktadırlar.

(5) numaralı fıkranın her üç alternatifi için geçerli olmak üzere

Maddenin son fıkrasındaki istismar yasağı yeniden düzenlenerek, bu hürriyetin demokratik ve lâik anayasal düzeni dinî esaslara dayandırmaya yönelik eylemler şeklinde kullanılması yasaklanmıştır. Böylece, neyin “siyasî veya kişisel çıkar yahut nüfuz sağlama” sayılabacağı gibi son derece belirsiz ve kişiye göre değişen ve uygulamada keyfiliğe yol açabilecek bir sınırlama sebebi kaldırılmıştır.

Madde 25- Bu madde hiç kimsenin düşünce, vicdan ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamayacağını, bunlardan dolayı hiçbir surette kınanamayacağını ve suçlanamayacağını belirtmektedir. Bu hürriyet, ifade hürriyetinden farklı olarak, kişilere olağanüstü durumlarda dahi sınırlanamayan mutlak bir koruma getirmektedir.

Madde 26- 1982 Anayasasının “Bilim ve sanat hürriyeti” başlıklı 27 nci maddesi, önemli ölçüde ifade hürriyetinin bir parçasını düzenlediği için bu maddeye dahil edilmiştir. Madde başlığı da düşünceyi açıklama, yayma, bilimsel ve sanatsal faaliyette bulunma, bu alanlarda araştırma yapma hürriyetlerinin tamamını kapsayan bir kavram olan “ifade hürriyeti” şeklinde belirlenmiştir. Böylece, madde biçimsel olarak da Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10 uncu maddesiyle paralel hâle getirilmiştir.

Üçüncü fıkrada sayılan sınırlama sebepleri bireyleri koruyucu yönde genişletilmiştir. Bu bağlamda, daha önceki anayasalarımızda yer alan sınırlama sebeplerinden ayrı olarak, “savaş kışkırtıcılığının engellenmesi” ile “ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi” de ifade

hürriyetini sınırlama amaçları arasında sayılmıştır.

1982 Anayasasının 26 ncı maddesinin son iki fıkrasına bu düzenlemede yer verilmemiştir. “Haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler”in ifade hürriyetinin sınırı sayılmayacağına dair hüküm iki nedenle gereksizdir. Birincisi, bu hüküm zaten kısmen maddenin birinci fıkrasının son cümlesinde mevcuttur. İkincisi, bu tür düzenleyici işlemler ifade hürriyetinin sınırlanmasına ilişkindir ve maddenin üçüncü fıkrası hükümleri tarafından zaten düzenlenmektedir. Bu hükümlere ve Anayasanın 12 nci maddesinde belirtilen kriterlere uygun olarak yapılan sınırlamalar ifade hürriyetinin ihlâli olarak kabul edilmemektedir.

Aynı gerekçelerle, “Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunla düzenlenir” şeklindeki son fıkra da gereksizdir. Ayrıca, bu fıkra ifade hürriyetine yeni sınırlamalar konabileceği izlenimi verdiği için sakıncalı görülmüştür.

Madde 27- 1982 Anayasasının basın ve yayımla ilgili toplam beş maddesinde yer alan esaslar, bu konudaki dağınıklığı ve muhtemel karışıklığı gidermek amacıyla tek bir maddede toplanmıştır. Ayrıca, insan hakları sözleşmelerinde de, demokratik ülkelerin anayasalarında da basınla ilgili hükümler bizdeki gibi uzun değildir.

Basın hürriyetinin, esasen ifade hürriyetinin özel bir şekli olması sebebiyle, 26 ncı maddedeki sınırlama sebeplerinin bu hürriyet için de kullanılması yeterlidir. Bundan dolayı, 1982 Anayasasının 28 inci maddesinin beşinci fıkrasında sayılan sınırlama sebeplerine burada yer verilmemiştir. Ayrıca, aynı fıkroda bulunan tedbir yoluyla dağıtımın önlenmesi de basının sansür edilemeyeceğine dair hükümle bağdaşmayacağı için maddeden çıkarılmıştır. Diğer yandan, yayınların durdurulması, toplatılması ve kapatılmasına ilişkin genel prensip belirtildikten sonra, bu konudaki düzenlemeler kanuna bırakılmıştır.

Masumiyet karinesini ihlâl eden yayın yapılamayacağını hükme bağlayan düzenleme ise, özellikle soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kişilerin kimliklerinin açıklanarak haksız yere mağdur edilmelerini önlemeye yöneliktir.

1982 Anayasasının 133 üncü maddesiyle düzenlenen radyo ve televizyon istasyonlarının kurulmasına dair hüküm ile Devletçe kamu tüzelkişiliği olarak kurulan radyo ve televizyon kurumunun özerkliğini ve yayınlarının tarafsızlığını öngören hüküm de bu maddede düzenlenmiştir.

Madde 28- Önceki anayasalarımızda ve uluslararası insan hakları sözleşmelerinde teminat altına alınan mülkiyet hakkı muhafaza edilmiştir.

1982 Anayasasının 35 inci maddesindeki düzenleme esas olarak korunmakla birlikte, maddenin başlığında da muhtevasına paralel olarak miras hakkına yer verilmekte ve mülkiyet hakkının kullanılmasının toplum yararına aykırı olamayacağı yönündeki ilke Anayasadan çıkarılmaktadır. İkinci fıkroda, “kamu yararı” mülkiyet ve miras haklarının sınırlama kriteri olarak kabul edilmektedir.

Madde 29- Madde, herkesin dilediği alanda çalışma, teşebbüs ve sözleşme hürriyetlerini düzenlemektedir. Bu ekonomik hürriyetlerin korunması, ikinci fıkroda belirtilen sebepler dışında devletin müdahalesizliğini gerektirmektedir. Bu sebeple, 1982 Anayasasında “Sosyal ve Ekonomik Haklar” bölümünde yer alan bu hürriyetler, “Kişinin Hakları ve Hürriyetleri” bölümünde düzenlenmiştir.

Öncelikle madde başlığında da maddenin muhtevasına uygun olarak teşebbüs hürriyetine yer verilmiştir. Birinci fıkroda 1982 Anayasasında öngörülen düzenleme sadeleştirilerek korunmuştur. Genel sınırlama sistemi benimsenmediğinden, maddeye bu hürriyetlerin sınırlama sebepleri eklenmiştir. Buna karşılık, Devletin, özel teşebbüslerin millî ekonominin gereklerine ve sosyal amaçlara uygun yürümesini, güvenlik ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirleri almasını öngören hükme, hem sınırlama sebeplerini düzenleyen ikinci fıkranın yeterli olması, hem de 126 inci maddede öngörülen ilkeler sebebiyle bu maddede yer verilmemiştir.

Madde 30- 1982 Anayasasının 33 üncü maddesi, 1995 ve 2001 yıllarında dernek hürriyetini

genişletici yönde önemli değişikliklere uğramıştır. Bu nedenle, madde sınırlama sebepleri yeniden ifade edilmek suretiyle aynen korunmuştur. Ancak, “Dernek kurma hürriyetinin kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir” şeklindeki cümle gereksiz olduğu için çıkarılmıştır.

Madde 31- 1982 Anayasasının 34 üncü maddesi 2001 değişiklikleriyle toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkını daha iyi koruyan bir hüküm haline gelmiştir. Burada gösteri ve yürüyüş ayrı ayrı zikredilmek suretiyle korunan hakkın kullanım alanı genişletilmiştir. Ayrıca, ikinci fıkradaki sınırlama sebepleri de diğer maddelerle uyum sağlamak amacıyla yeniden formüle edilmiştir. Bu maddede de, dernek kurma hürriyetinde olduğu gibi, bu hakkın kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usullerin kanunda gösterileceğine dair hükme, gereksiz olduğu gerekçesiyle yer verilmemiştir.

Madde 32- 1982 Anayasasında “Hak arama hürriyeti”, “Duruşmaların açık ve kararların gerekçeli olması” ve “Kanunî hâkim güvencesi” şeklinde ayrı maddelerde yer alan hükümler birbiriyle ilgili olması nedeniyle tek madde halinde ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “Adil yargılanma hakkı”na ilişkin 6 ncı maddesi de dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir.

Maddede kanunî hâkim ilkesi yerine, 1961 Anayasasının 32 nci maddesinin ilk şekline uygun olarak, birey bakımından daha etkili bir güvence sağlayan tabii hâkim ilkesi benimsenmiştir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin “Adil yargılanma hakkı”na ilişkin hükümlerinin ülkemizde de hayata geçirilmesini sağlayacak ayrıntılı ilkelere yer verilmiştir.

1982 Anayasasında “Suç ve cezalara ilişkin esaslar” başlığı altında yer verilen kanuna aykırı olarak elde edilmiş bulguların delil olarak kullanılmayacağına dair hüküm, adil yargılamanın bir parçası olduğu için bu maddenin yedinci fıkrasına taşınmıştır. Ayrıca, hukuka aykırı olarak elde edilen bulguların ceza davalarında olduğu gibi hukuk davalarında da kullanılmayacağına açıklığa kavuşturulması amaçlanmıştır. “Zehirli ağacın meyvesi de zehirlidir” prensibinden hareketle, hukuka aykırı yollardan elde edilmiş bulguların hukuk davalarında da delil olarak kullanılmaması hukuk devleti anlayışının bir gereğidir.

Madde 33- İnsan haklarına ve hukukun üstünlüğüne dayanan demokratik anayasalarda bireylerin cezaî sorumluluğuna ilişkin açık güvenceler bulunmaktadır. Maddede bu güvenceler yer almaktadır. Suç ve cezalarla ilgili düzenlemelerin ve uygulamanın bu ilkelere uygun olması şarttır. Bu sebeple, 1982 Anayasasının 38 inci maddesinde yer alan hükümler bazı düzeltmelerle korunmuştur. 1982 Anayasasının 38 inci maddesinin üçüncü fıkrasındaki “Ceza ve ceza yerine geçen güvenlik tedbirleri”nin ancak kanunla konulabileceğini öngören hükme, suçlar da eklenerek “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ilkesinin gerektirdiği açıklık sağlanmıştır.

Madde 34- 1961 ve 1982 Anayasalarında korunan ispat hakkı, ifade hürriyetinin gelişmesine katkıda bulunabileceği düşüncesiyle, aynen muhafaza edilmiştir.

Madde 35-

Alternatif 1 ve 3

1982 Anayasasının 66 ncı maddesinde yer verilen “vatandaşlık” tanımı, bazı kesimleri dışarıda bıraktığı ve yeterince kapsayıcı olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. (Alternatif 1’in kabulü halinde cümlenin devamı: Bu nedenle, aynı zamanda belli bir ırkın adı olarak kullanılan “Türk” kelimesi yerine, totolojik olma pahasına “Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır” şeklinde bir formül benimsenmiştir.) (Alternatif 3’ün kabulü halinde cümlenin devamı: Bu nedenle, maddede temel bir hak olan vatandaşlığı kanunun öngördüğü esaslara uygun olarak kazananların Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğu belirtilmiştir. Bu formül, vatandaşlığın ırk temelli ve dışlayıcı şekilde tanımlandığı yönündeki itirazları da giderecektir.)

Alternatif 2

Cumhuriyet dönemi anayasalarının vatandaşlık konusundaki düzenlemeleri, büyük ölçüde 1876 tarihli Kanunu Esasının 8 inci maddesinden esinlenmiştir. Bu maddeye göre “Devleti Osmaniye tâbiyetinde bulunan efradın cümlesine herhangi din ve mezhepten olur ise bilâ istisna Osmanlı tabir olunur ...” 1924 Teşkilatı Esasîye Kanununun 88 inci maddesi, bu formüldeki “Devleti Osmaniye” tabirini “Türkiye”, “Osmanlı” kelimesini de “Türk” kelimesiyle değiştirerek neredeyse aynen muhafaza etmiştir. Buna göre, “Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibariyle (Türk) ıtlak olunur.” 1961 ve 1982 Anayasalarının formülü ise birbirinin aynıdır ve şu şekildedir: “Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür.” Bu formülün ırk temelli ve dışlayıcı olduğu yönündeki eleştiriler bilinmektedir. Bu eleştirileri karşılamak ve anayasal vatandaşlık temelinde farklı etnik, dilsel ve dinsel özelliklere sahip kişilerin kendilerini devletin eşit vatandaşları olarak görmesini sağlamak amacıyla 1924 Anayasasındaki vatandaşlık tanımına dönmenin isabetli olacağı düşünülmüştür.

Madde 36- Madde, 1982 Anayasasının 67 nci maddesinde düzenlenen hakları korumaktadır. 1995 ve 2001 yıllarında seçme ve seçilme haklarının alanını genişletici nitelikte değişikliklere uğrayan 67 nci madde, bazı çıkarmalarla birlikte önemli ölçüde korunmuştur.

Madde 37- 1982 Anayasasına hâkim olan depolitizasyon hedefinin bir gereği olarak siyasî parti faaliyetleri ciddî şekilde kısıtlanmıştır. 1980 öncesinde faaliyet gösteren siyasî parti liderlerinin siyaseten yasaklı hale getirilmesinden, siyasî partilerin kadın kolları ve gençlik kolları gibi yapılanmalarının yasaklanmasına kadar bir dizi kısıtlama getirilmiştir. Ancak 1987 yılından itibaren yapılan anayasal değişikliklerle siyasetin ve siyasî partilerin alanının gitgide genişlediği bir normalleşme süreci yaşanmıştır.

Maddede, 1982 Anayasasının 68 inci maddesinin üçüncü fıkrasında yer alan siyasî partilerin Anayasa ve kanunlar çerçevesinde faaliyette bulunacaklarına dair hükme yer verilmemiştir. Bu gereksizdir, çünkü Anayasa ve kanunlara göre faaliyette bulunma bütün kurum, kuruluş ve organizasyonlar için geçerlidir. Ayrıca, siyasî partiler başka türlü faaliyette bulduklarında gerekli yaptırımlar bir sonraki maddede zaten belirtilmiştir.

1982 Anayasasının 68 inci maddesinin dördüncü fıkrası, parti yasakları ve müeyyidelerine ilişkin olduğu için değiştirilerek siyasî partilerin uyacakları esasları belirleyen 38 inci maddeye aktarılmıştır.

Madde 38- Demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olan siyasî partilerden ancak çok istisnâ ve zorunlu durumlarda vazgeçilebilmelidir. Bu nedenle siyasî partilerin kapatılmalarının güçleştirilmesi, siyasî hakların genişletilmesi ve demokrasinin pekiştirilmesi için kaçınılmaz bir gerekliliktir. Bu amaçla, öncelikle, uyulmadığı takdirde partilerin kapatılmalarına neden olan esasların sayısı azaltılmıştır. Buna göre siyasî partilerin tüzük veya programları ile eylemleri insan haklarına, devletin bağımsızlığına, bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olamaz. 1982 Anayasasının 68 inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan siyasî partilere yönelik “sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamaz” şeklindeki yasak, soğuk savaş dönemi anlayışını yansıtmaktadır ve artık gereksizdir. Ayrıca, her türlü diktatörlük savunusu, zaten demokrasiyle bağdaşmayacağı için bu tür faaliyetlerde bulunan siyasî partiler birinci fıkra hükmüne tâbi olabileceklerdir.

Diğer yandan, bir partinin tüzük veya programının bu esaslardan birine aykırı olması durumunda doğrudan kapatma davası açılması yerine Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye ihtar verilmesine yönelik bir düzenleme yapılmıştır. Bunun amacı, muhtemel aykırılıkları gidermek için siyasî partilere bir şans verilmesini sağlamaktır. Ancak siyasî parti bu aykırılıkta ısrar ettiği takdirde dava açılması mümkün olabilecektir.

Siyasî partilerin malî denetiminin Anayasa Mahkemesi yerine bu konuda uzman bir kurum olan Sayıştaya verilmesi, bu denetimin daha etkili yapılmasını sağlayacaktır.

Siyasî partilerin “kapatılması” ile “temelli kapatılması” arasında uygulamada hiçbir karşılığı olmayan ayırım da ortadan kaldırılmıştır.

Maddede siyasî partilerin “odak” olmasının şartları da ağırlaştırılmıştır. Buna göre, üyelerin Anayasaya aykırı eylemlerinin “yoğun, sürekli ve ciddi tehlike” oluşturacak şekilde işlenmesi ve bu fiillerin maddede sayılan parti yetkili organlarınca açıkça benimsenmesi durumunda veya sözkonusu fiillerin bu organlar tarafından “kararlılık içinde” işlenmesi durumunda ancak bir siyasî partinin “odak” haline geldiğine karar verilebilecektir.

Alternatif 1

Siyasî partilerin kapatılmalarına neden olan mensuplarının beş yıl süreyle siyasî yasaklı olması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ölçülülük ilkesine aykırılık nedeniyle Sözleşmeye Ek Protokolün 3 üncü maddesinde korunan “serbest seçim hakkı”nın ihlâli olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, kapatmaya neden olan siyasî parti mensuplarının fiilleriyle orantılı olarak bir sonraki genel ya da yerel seçimlere girmekten menedilmesi şeklinde bir düzenleme getirilmiştir.

Alternatif 2

Siyasî partilerin kapatılmalarına neden olan mensuplarının beş yıl süreyle siyasî yasaklı olması, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından ölçülülük ilkesine aykırılık nedeniyle Sözleşmeye Ek Protokolün 3 üncü maddesinde korunan “serbest seçim hakkı”nın ihlâli olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, sözkonusu müeyyideye yer verilmemiştir. Bununla birlikte, siyasî partilerinin kapatılmasına neden olan milletvekillerinin milletvekilliklerinin düşmesine ilişkin hüküm ilgili maddede muhafaza edilmektedir. Bir siyasî partinin kapatılması, başlı başına bir müeyyide teşkil etmektedir. Kapatmaya neden olan üyelere ayrıca siyasî yasak uygulamak, siyasetin alanını gereğinden fazla daraltabilmektedir. Diğer yandan, kapatmaya neden olan fiiller suç teşkil ediyorsa bu kişilere yönelik cezaî müeyyideler zaten uygulanabilecektir. Bu gerekçelerle, siyasî partilerin kapatılması rejiminde kapatmaya sebep olan parti mensuplarına yönelik olarak milletvekilliğinin düşmesi dışındaki yaptırımlara yer verilmemiştir.

Madde 39- 1982 Anayasasının “kamu hizmetine girme hakkı”nı düzenleyen 70 inci maddesi ile “mal bildirimi”ni düzenleyen 71 inci maddeleri birleştirilerek tek madde altında yeniden düzenlenmiştir.

Madde 40- Önceki anayasalarda da bulunan bu hüküm, hakkın öznesi olarak “Türk” kelimesi yerine “vatandaş” kelimesini kullanmak suretiyle aynen korunmuştur.

Madde 41- 1982 Anayasasının 73 üncü maddesinde öngörülen ilkeler büyük ölçüde korunmuştur. Sözü edilen madde ile vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülüklerin muafık, istisna, indirim ve oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği alt ve üst sınırlar içinde değişiklik yapma konusunda Bakanlar Kuruluna verilen yetkinin, mahallî idareler tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edilen vergi, resim, harç ve benzeri malî yükümlülükler için de mahallî idarelerin karar organlarına tanınması sağlanmaktadır. Bu suretle, Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartının mahallî idarelerle ilgili olarak öngördüğü ilkelerden birinin daha ülkemizde hayata geçirilmesi mümkün olacaktır.

Madde 42- Bu madde, benzer özelliklere sahip üç hakkı birleştirmektedir. Kamusal otoriteler ve özel kuruluşların elinde bulunan kişisel ya da kamusal bilgi ve belgelere erişme hakkı, yönetimde şeffaflığın sağlanması ve kişilerin kendileriyle ilgili bilgileri öğrenip gerektiğinde düzeltebilmeleri açısından oldukça önemlidir. Önceki anayasalarda bulunan dilekçe ve başvuru hakları korunmuştur. Maddede yabancıların bilgi edinme hakları mütekabiliyet esasına dayalı olarak kabul edilirken dilekçe ve başvuru hakları, mütekabiliyet şartına bağlı olmaksızın yabancıları da kapsayacak şekilde herkese tanınmıştır.

Madde 43- Madde, ailenin toplumun temeli olduğu ifadesiyle evrensel sosyolojik ve ahlâkî bir gerçekliğe işaret etmekte, bu gerçekliği normatif olarak düzenlemeye tâbi tutarken, Anayasanın ve evrensel hukuk normlarının temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesini vurgulamakta ve ailenin bu

nitelikleri ile her türlü korumadan yararlandığı belirtilerek Devletin görevlerinin genel çerçevesi çizilmiş olmaktadır.

Madde 44- Çocuk hakları, insan hakları kavramının tarihî gelişiminin ortaya çıkardığı ve uluslararası belgelerle birçok yeni anayasada yer verilen bir hak kategorisidir. Türkiye'nin de onayladığı Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesinin özünü ifade eden bu madde ile çocuk hakları, Anayasal güvenceye kavuşturulmuş olmaktadır. Böylece, Cumhuriyetin temelini oluşturan millî egemenlik gününü, Atatürk'ün çağdaşlaşma idealinin en anlamlı vurgularından birini oluşturacak biçimde, dünya çocuklarıyla birlikte kutlayan Türkiye'nin çocuklarına verdiği değeri hayata geçirecek somut politikaların ana çerçevesi de belirlenmiştir.

Madde 45- Maddenin birinci fıkrası, Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi başta olmak üzere, uluslararası temel hukuk normları uyarınca yeniden düzenlenmiştir. Buradaki maksat, Anayasa tarafından insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi ile ilgili görevler yüklenmiş olan Devletin, eğitim gibi insan kişiliğini oluşturan temel bir işlevi yerine getirirken bireysel tercih imkânını içeren bir serbestlik alanına da dikkat etmesi gerektiğini vurgulamaktır.

Çağdaş hürriyetçi demokrasi ilkeleriyle uyumlu bu yaklaşım uyarınca, maddede eğitim ve öğretimin demokratik, lâik ve çağdaş eğitim esaslarına uygun şekilde yapılacağı özenle vurgulanmaktadır. Beşinci fıkroda, eğitim ve öğretim dilinin Türkçe olduğu belirtilmiştir. Türkiye Cumhuriyetinin resmî dilinin Türkçe olduğu, değiştirilemez maddelerden olan 3 üncü maddede düzenlenmiştir. Dolayısıyla, her türlü resmî yazışmalarda olduğu gibi, eğitim ve öğretimde de kullanılacak olan dil Türkçedir. Bununla beraber, Türkçenin yanında diğer dillerde de eğitim ve öğretim yapılabilmesini sağlamak amacıyla bu fıkroya yeni bir hüküm eklenmiştir. Buna göre, Türkçeden başka dillerin eğitim ve öğretimde kullanılmasına ilişkin esaslar, demokratik toplum düzeninin gerektirdiği eşitlik, çoğulculuk ve katılımcılık gibi ilkelere uygun olarak kanunla belirlenecektir.

Alternatif 1 ve 2

Aynı şekilde altıncı fıkra hükmü, kültürel farklılıklar ile bireysel hayat tarzı tercihlerinin tezahürü niteliğinde olan kılık kıyafet farkının, insanın rüşt yaşını tamamlamış olmakla hayatıyla ilgili tercihlerini de bilinçli bir biçimde yapabileceğinin kabul edildiği bir çağ olan yükseköğretim çağında bu temel hak ve hürriyetten yararlanmaya engel oluşturulmaması gerektiği mülâhazasıyla oluşturulmuştur.

Ayrıca, bu maddedeki düzenlemeler, hem hürriyetçi ve çoğulcu demokratik toplum düzeninin gerekleriyle hem de Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği normlarıyla Türkiye'nin anayasal düzeni arasında gerçek bir uyumu da gerçekleştirmiş olmaktadır.

Önceki anayasalarda da bulunan ve “milletlerarası anlaşmaların saklı” olduğunu belirten hüküm son fıkra olarak muhafaza edilmiştir. Bununla, başta Lozan Andlaşması olmak üzere Türkiye'nin taraf olduğu andlaşmalarda eğitim ve öğretime ilişkin farklı hükümlerin korunması amaçlanmaktadır.

Madde 46- Çağdaş toplumun en temel ve vazgeçilmez niteliklerinden biri olan bireyin çalışma hürriyeti, bireye sözleşme ve teşebbüs serbestliği tanıyan bir “negatif” hürriyet olarak Devletin ne yapmaması gerektiğini göstermektedir. Bu niteliği ile Anayasanın “Kişinin Hakları ve Hürriyetleri” bölümünde düzenlenmiş olan çalışma hürriyetinden farklı olarak çalışma hakkı, Devletin sosyal ve ekonomik hayatta neleri yapması gerektiğini düzenleyen, bu yönüyle de hem Devlete bir dizi ödevler yükleyen, hem de bireylere Devletten bu ödevlerini yerine getirmesini talep etme yetkisini tanıyan bir “pozitif hak” niteliğindedir. Sadece sosyo-ekonomik bakımdan güçsüz konumda olan “emeğiyle geçinenler” ve “işsizler” gibi toplum kesimlerinin insan haysiyetine uygun asgarî hayat standartlarına erişmesini sağlamakla sınırlı olmayıp, insanların yaş ve cinsiyet gibi farklı özelliklerine ve yer aldıkları somut hayat şartlarına göre buldukları dezavantajlı konumdan kurtulmalarını amaçlayan farklı muamelelere tâbi kılınmalarını da düzenleyen bu hüküm, aslında çağdaş demokratik toplum düzeninin en temel güvencesi olan vatandaşlık bilincinin oluşması için

hayatî öneme sahip sosyal ve ekonomik şartların sağlanması gerektiğini hukuk düzeninin temelleri arasına yerleştirmektedir. Madde, daha önceki anayasalarda farklı maddeler hâlinde yer almış olan hükümleri yeniden ve bu defa tek bir madde hâlinde düzenlemek suretiyle oluşturulmuştur.

Madde 47- Bu hükümde 1961 Anayasasının ilk haline paralel bir düzenleme benimsenmiştir. Birinci fıkrada “işçiler” yerine “çalışanlar” terimi, emeği ile geçinen tüm toplum kesimlerini, en geniş anlamda kamu hizmeti görevlilerini de kapsayacak biçimde kullanılmıştır. Kamu hizmeti görevlilerinin sendika kurma hakları şüphesiz diğer çalışanların hakkından farklı biçimlerde düzenlenmeyi gerektirebilecektir.

İkinci fıkra, sendikaların yozlaşmasına ve demokratik düzene aykırı faaliyetlerde bulunmalarına engel olacak bir güvence olarak düzenlenmiştir.

Üçüncü fıkra, bu hakkın sınırlandırılma sebeplerini ifade etmekte, böylece hakkın esas, sınırlandırmanın istisna olduğu anlayışına uygun bir biçimde, kanunla getirilebilecek sınırların sınırlarını da işaret etmiş olmaktadır.

Madde 48- Maddenin ilk iki fıkrasında kısmen 1961 Anayasasına dönülmüştür. Grev hakkı sadece işçiler için anayasal bir hak olarak düzenlenmiştir. İşçi niteliği taşımayan kamu hizmeti görevlilerinin bu hakla ilgili durumları kanun koyucunun tercihine bırakılmıştır. Toplu iş sözleşmesi ve grev hakkı ile ilgili ayrıntılı sınırlandırma sebepleri ve hakkın kötüye kullanımı ile ilgili yasaklar Anayasa yerine kanunla düzenlenecek ayrıntılı hususlardandır. Bu nedenle, maddenin üçüncü fıkrasında sadece bu hakkın sınırlandırılmasına ilişkin sebeplere işaret edilmekle yetinilmiştir.

Madde 49- Hem Cumhuriyetin temel nitelikleri arasında yer alan “sosyal devlet” ilkesinin, hem de Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Avrupa Birliği Sosyal Şartı gibi çağdaş milletlerarası normların zorunlu bir sonucu olarak Devlet, vatandaşlarına sağlıklı bir hayat sürme imkânını sağlamak ve bu anlamda etkili işleyen bir sosyal güvenlik ve yardım sistemini hayata geçirmek yükümlülüğü altında bulunmaktadır. Daha önceki anayasalarda farklı maddeler halinde ve dolayısıyla sanki farklı hak kategorilerini oluşturuyormuş gibi ayrı ayrı düzenlenmiş olan sağlık ve sosyal güvenlik ile ilgili hakları bu defa tek bir madde içinde yeniden sistemleştirerek düzenleyen bu madde, en geniş anlamıyla sağlıklı bir hayat sürmenin sosyal güvenlik ve sosyal yardım ve hizmet kavramlarından ayrılmayacağını kabul etmiş olmaktadır. Bu bütünleşmiş anlamı ile burada getirilen düzenleme, Devletin sosyo-ekonomik fonksiyonlarını en alt düzeyde tutmayı amaçlayan liberal anlayışların bile pratikte kaçınmadıkları bir temeli işaret etmektedir ki bu da, sağlıklı ve sosyal güvencesi sağlanmış bir hayat imkânı bulan vatandaşın sosyo-ekonomik ve siyasî hayattaki katılımıcılığının olumlu olarak katkı yapacağı güçlü bir demokratik meşruluk zemininin oluşmasıdır.

Madde 50-Anayasadaki sosyal devlet ilkesinin ve Avrupa Birliği ile Birleşmiş Milletler nezdinde imzalanıp onaylanmış milletlerarası normların bir gereği olarak Devletin üstlendiği sosyo-ekonomik hayata ilişkin ödevler ve bu ödevlere ilişkin bireysel ve kollektif nitelikli haklar, Devletin devasa ölçeklere varan bir bürokratik mekanizma içinde hantallaşarak hiçbir iş yapamaz hâle gelmesi veya sınırlı kaynakları ile yapması gerekenler arasındaki dengeyi iyi kuramaması gibi riskler tarafından tehdit edilmektedir. Bu itibarla Devletin, burada yer verilen sosyal ve ekonomik haklarla ilgili olarak üstlendiği ödevleri en etkili bir biçimde nasıl yerine getireceği konusunda, hem teşkilâtlanma, hem de kaynaklarla ihtiyaçlar arasında öncelikleri iyi tesbit ederek optimum bir denge kurma serbestliğine sahip olması gerekmektedir. Bu nedenle, Devletin sosyal ve ekonomik haklar ile ilgili yükümlülüklerinin böyle bir sınırının varolduğu gerçeği, bu madde ile hukuken de kabul edilmiş olmaktadır.

Madde 51- 1982 Anayasasında 1995 yılında yapılan değişiklikle milletvekili sayısı dörtyüzelliden beşyüzelliye çıkarılmış, ancak yüz milletvekilliğinin siyasî partilerin ülke genelinde aldıkları oya göre dağıtılması amacıyla yapılan bu Anayasa değişikliğinden beklenen sonuç, bu konuda çıkarılan

kanunun Anayasa Mahkemesi tarafından iptali sebebiyle sağlanamamıştır.

Ülke geneli esasına göre yüz milletvekilliğinin dağıtılmasının, uzman kadroların Meclise girmesini kolaylaştırması bakımından faydalı olacağı gibi ülke geneli barajı sebebiyle milletvekili çıkaramayan siyasî partilere ülke genelinde aldıkları oy oranında Mecliste temsil imkânı sağlanması bakımından da faydalı olacağı düşünülmektedir.

Madde 52- 1982 Anayasasının 77 nci maddesindeki hüküm önemli ölçüde korunmuştur. Ancak, sözü edilen maddede Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin beş yılda bir yapılmasının öngörülmesine karşılık, burada bu süre dört yıl olarak öngörülmüş ve Cumhurbaşkanınca verilecek karara göre seçimlerin yenilenmesine ilişkin hükme bu maddede yer verilmemiştir.

Seçimlerin beş yılda bir yerine dört yılda bir yapılmasının öngörülmesinin sebebi, Anayasada beş yıllık bir seçim döneminin öngörülmesine karşılık, son dönem dışında, uygulamada seçimlerin genellikle dört yılda bir yapılmasıdır.

Madde 53- Madde seçimlerin ertelenmesi ve ara seçime dair esasları düzenlemektedir. 1982 Anayasasının 78 inci maddesindeki hükümler bazı değişikliklerle korunmuştur. Öncelikle “geriye bırakma” yerine daha açık bir kelime olan “erteleme” tercih edilmiştir.

İkinci fıkrada Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim döneminin beş yıldan dört yıla indirilmesi sebebiyle, ara seçimlerin genel seçimden iki yıl geçmedikçe yapılamaması öngörülmüş; böylece, 1961 ve 1982 Anayasalarında ara seçimlere ilişkin olarak yer alan seçim dönemi yarılanmadan ara seçime gidilmemesi ilkesi bu düzenlemede de benimsenmiştir. Buna göre, boşalan milletvekilliği sayısının, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tamsayısının yüzde beşini bulması halinde, ancak genel seçimin üzerinden en az iki yıl geçmiş olması ve genel seçimlere bir yıldan az zaman kalmamış olması şartıyla ara seçim yapılabilecektir. Boşalan milletvekilliği sayısı, üye tamsayısının yüzde beşini bulmadığı takdirde o seçim döneminde ara seçim yapılamayacak ve bu şart gerçekleştiği takdirde ara seçim sadece Meclisin üçüncü yılı içinde yapılabilecektir.

Ayrıca, bir il veya seçim çevresinden milletvekili kalmaması halinde üç ay içinde ara seçim yapılmasını zorunlu kılan hükme de, milletvekillerinin seçtikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ettiklerini belirten Anayasa ilkesi gereğince o il veya seçim çevresinde bir temsil zaafı oluşmayacağı için yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

Madde 54- 1982 Anayasasının rasyonelleştirilmiş parlamenterizm anlayışına uygun olarak getirdiği seçimlerin Cumhurbaşkanınca yenilenebilmesi hükmü, bazı nedenlerle hükümetin kurulamamasından dolayı ortaya çıkabilecek siyasî istikrarsızlığı ve tıkanıklığı önlemeye yöneliktir. Bu nedenle, maddede “yapıcı güvensizlik oyu” da dikkate alınarak, seçimlerin Cumhurbaşkanınca yenilenebilmesi şartları yeniden sistematize edilmiştir.

Madde 55- 1961 Anayasasının en iyi işleyen hükümlerinden biri olduğu için 1982 Anayasasının 79 uncu maddesinde de aynen muhafaza edilmesi uygun görülen seçimlerin genel yönetimine ilişkin madde, burada da büyük ölçüde korunmuştur.

Maddede, bazı ifade düzeltmeleri dışında, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönündeki düzenlemenin gereği olarak Yüksek Seçim Kurulunun görevleri arasına Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını kabul etme görevi de eklenmiştir.

Yüksek Seçim Kurulu ile diğer seçim kurullarının görev ve yetkilerinin yanında teşkilâtının da kanunla düzenlenmesi öngörülmek suretiyle bu kurullara destek hizmeti verecek birimlerin ve görevlilerinin görev ve yetkileri ile sorumluluklarının da kanunla belirlenmesi amaçlanmıştır.

Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde bulunmayan ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komisyonunca 1982 Anayasasının 79 uncu maddesine son fıkra olarak eklenen hükme, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunların halkoyuna sunulması işlemlerinin genel yönetimi ve denetiminin de milletvekili seçimlerinde uygulanan hükümlere göre yapılacağı açık olduğundan yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

Madde 56- Bu madde, Kanunu Esasının 71 inci maddesindeki “Heyeti Mebusan âzasının herbiri kendini intihap eden dairenin ayrıca vekili olmayıp umum Osmanlıların vekili hükmündedir” ifadesiyle başlayan bir anayasal geleneğin devamıdır. “Milletin temsili” ilkesi, 1924 Teşkilatı Esasîye Kanunu, 1961 ve 1982 Anayasalarında da yer almıştır. Madde aynen korunarak temsili rejimin dayandığı temel bir ilkeye yer verilmiştir.

Madde 57- Madde, 1982 Anayasasının milletvekili seçilme yeterliliğini düzenleyen 76 ncı maddesi esas alınarak düzenlenmiştir.

Seçilebilmek için ilköğretim mezunu olabilme şartının yerine ilköğretim diplomasına sahip olma şartı getirilmiş, seçilmeyi engelleyen sebepler ise yeni Türk Ceza Kanununa uygun olarak yeniden belirlenmiştir. 1982 Anayasasının 76 ncı maddesinin ikinci fıkrasındaki düzenleme tarzı sebebiyle tereddütlere yol açan hangi suçların affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilmeye engel olacağı meselesi ise, yeni düzenleme ile tereddüte yer bırakmayacak şekilde açıklığa kavuşturulmuştur. 1982 Anayasasının 76 ncı maddesinde tek tek sayılan devlet sırlarını açığa vurma, terör eylemlerine katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçları da bir yıldan daha fazla hapis cezasını gerektirdiğinden maddede ayrıca belirtilmesine gerek görülmemiştir.

Hâkimler ve savcılar ile bu meslekten sayılanların, Türk Silâhlı Kuvvetleri ve genel kolluk mensuplarının, valilerin, büyükelçilerin ve rektörlerin görevlerinin önemi sebebiyle görevlerinden çekilmedikçe aday olamayacakları hükme bağlanmış; bunların dışındaki kamu hizmeti görevlilerinin ne gibi şartlarla aday olabileceklerinin belirlenmesi ise kanuna bırakılmıştır. Bu düzenlemelerle 1961 Anayasasında olduğu gibi aday olmanın memurluktan çekilme şartına bağlanamayacağına açıkça öngörülmesi suretiyle, seçim güvenliği bakımından tarafsızlığın korunması da gözönünde bulundurularak, kamu hizmeti görevlilerinin milletvekili adayı olma imkânları genişletilmiştir.

Madde 58- 1982 Anayasasının milletvekili andını düzenleyen 81 inci maddesi, hukuken aynı anlama gelecek kavramları farklı biçimlerde tekrar eden, bu nedenle de yalın olmayan bir içeriğe sahiptir. Yapılan düzenlemeyle, tekrar niteliği taşıyan kavramlara yer verilmeyerek maddeye daha sade bir içerik kazandırılmıştır.

Madde 59- 1982 Anayasasının 82 nci maddesi bazı düzeltmelerle korunmuştur. Yeni düzenlemede “özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların” ibaresine yer verilmeyerek bu dernek ve vakıfların yönetim ve denetim kurulları üyelikleri ile bunlarla ilgili maddede sayılan görevler, milletvekilliği ile bağdaşmayan işler arasından çıkarılmıştır.

Böylece, milletvekillerinin sivil toplum kuruluşlarıyla ilişkilerini sınırlayan önemli bir engelin kaldırılması amaçlanmaktadır.

Madde 60- Yasama sorumsuzluğu ve dokunulmazlığı, milletvekillerinin soruşturma veya kovuşturma korkusundan uzak ve serbestçe görevlerini yapabilmeleri için tanınan bir güvencedir. Demokratik rejimlerin neredeyse tamamında milletvekilleri bu tür güvencelere sahiptir. Bu güvencelerin asıl amacı, siyasî iktidarların yargısal mekanizmaları harekete geçirmek suretiyle muhalefete mensup milletvekilleri üzerinde baskı kurmalarını engellemektir. “Kürsü bağışıklığı” olarak da bilinen yasama sorumsuzluğu, milletvekillerinin kanun yapma ve siyasî iktidarı denetleme sürecinde görüşlerini serbestçe ifade edebilmelerine imkân sağlamaktadır. Bu anlamda yasama sorumsuzluğu mutlak ve süreklidir. Başka bir deyişle, milletvekilliği sona erdikten sonra da yasama çalışmaları sırasında kullanılan oylar veya yapılan konuşmalardan dolayı dava açılmaz. Buna karşılık, yasama dokunulmazlığı sınırlanabilir ve süreli niteliktedir; belli suçlarda dokunulmazlık sözkonusu olmadığı gibi, milletvekilliği sona erdikten sonra da dokunulmazlık kalkmaktadır.

Dokunulmazlığın sınırları ülkelere göre değişebilmektedir. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri Anayasası, bu sınırı “vatana ihanet, ağır suçlar ve asayiş ihlâl” suçları olarak belirlemektedir (m.

1/6). Alman Anayasasında dokunulmazlığın sınırı, “suçüstü hâli veya ertesi günü yakalanma” durumudur (m. 46/2). Danimarka Anayasasına göre milletvekilleri, ancak “suçüstü hâli”nde yakalanabilir ve yargılanabilirler (m. 57). Aynı şekilde, İspanya Anayasası sadece “suçüstü hâli”nde milletvekillerinin dokunulmazlığının olmadığını belirtmektedir (m. 71). İtalya Anayasasına göre “kesin mahkûmiyet veya tutuklamayı gerektiren bir suçta suçüstü hâli” dışında milletvekillerine dokunulamaz (m. 68/2). Fransız Anayasasına göre de “ağır suçlar ve orta ağırlıktaki suçlarda suçüstü hâli ve kesin hükümle mahkûmiyet” sözkonusu olduğunda dokunulmazlığın kaldırılması için ayrıca bir karar alınmasına gerek yoktur (m. 26/2).

Alternatif 1

Türkiye’de 1924 Anayasasından itibaren yasama dokunulmazlığının temel esasları çok fazla değişmemiştir. 1924 Anayasasının 17 nci maddesi, “Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur. Cinaî cürmü meşhut bundan müstesnadır” hükmüyle, dokunulmazlığın tek istisnası olarak cinayette suçüstü halini kabul etmiştir. 1961 Anayasasının 79 uncu maddesi ise yasama dokunulmazlığının istisnasını biraz genişleterek “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” olarak düzenlemiştir. 1982 Anayasasının 83 üncü maddesi “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali”ne, “seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar”ı da eklemiştir. Ancak, 14 üncü maddedeki kötüye kullanma yasağının hangi suçları kapsadığı belirsizdir.

Bu nedenle, üçüncü fıkrada “ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali” dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılarak 1961 Anayasasına dönülmüştür.

Alternatif 2

Türkiye’de 1924 Anayasasından itibaren yasama dokunulmazlığının temel esasları çok fazla değişmemiştir. 1924 Anayasasının 17 nci maddesi, “Gerek intihabından evvel gerek sonra aleyhine cürüm isnat olunan bir mebusun maznunen isticvabı veya tevkifi veyahut muhakemesinin icrası Heyeti Umumiyenin kararına menuttur. Cinaî cürmü meşhut bundan müstesnadır” hükmüyle, dokunulmazlığın tek istisnası olarak cinayette suçüstü halini kabul etmiştir. 1961 Anayasasının 79 uncu maddesi ise yasama dokunulmazlığının istisnasını biraz genişleterek “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali” olarak düzenlemiştir. 1982 Anayasasının 83 üncü maddesi “ağır cezayı gerektiren suçüstü hali”ne, “seçimden önce soruşturmasına başlanılmış olmak kaydıyla Anayasanın 14 üncü maddesindeki durumlar”ı da eklemiştir. Ancak, 14 üncü maddedeki kötüye kullanma yasağının hangi suçları kapsadığı belirsizdir.

Üçüncü fıkrada “ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali”nin yanında zimmet, irtikâp, rüşvet gibi maddede sayılan bazı suçlar da dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu suçlar, zaten milletvekili seçilme yeterliliğini kaybettiren “yüz kızartıcı suçlar”dır. Esasen, bu yönde hazırlanan anayasa değişikliği teklifi, 20 nci yasama döneminde Meclis Genel Kurulunun 22/3/1999 tarihli 61 inci birleşiminde yapılan oylamada reddedilmiştir.

Milletvekilliği dokunulmazlığını sınırlandırmaya yönelik bu düzenleme, kamuoyunda bu yönde oluşan beklentileri karşılayacak olması bakımından da önemlidir.

Dördüncü fıkrada bir yenilik olarak, milletvekillerinin dokunulmazlıktan feragat edebilmelerine imkân sağlanmaktadır. Ancak beşinci ve altıncı fıkralarla uygulamada yasama çalışmalarının aksamasını ve keyfiliği önlemek açısından, dokunulmazlığı kaldırılan ya da feragat eden milletvekillerinin yargılanmasında bazı ek güvenceler getirilmektedir.

Yedinci fıkrada dokunulmazlığı kaldırılan, feragat eden ya da dokunulmazlık kapsamı dışında bir suç işleyen milletvekilleri hakkındaki davaların Yargıtayda görüleceği belirtilmiştir.

Madde 61- 1982 Anayasasının 84 üncü maddesi, milletvekilliği ile bağdaşmayan bir iş yapma sebebiyle milletvekilliğinin düşmesi halini düzenleyen üçüncü fıkra hükmü dışında aynen korunmuştur.

Üçüncü fıkradaki milletvekilliği ile bağdaşmayan bir görev veya hizmeti “sürdürmekte ısrar” etme şartı ise kaldırılarak, bu tür işleri sürdürdüğü tesbit edilen milletvekilinin milletvekilliğinin düşürülmesi mümkün kılınmıştır.

Madde 62- 1982 Anayasasının aynı başlıklı 85 inci maddesi bazı düzeltmelerle korunmuştur. Sözü edilen maddede, istifa eden milletvekilinin milletvekilliğinin düşmesine Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilmesi halinde de bu kararın Anayasaya, kanuna veya İçtüzüğe aykırılığı iddiası ile iptali için Anayasa Mahkemesine başvurulabilmesi öngörülmekte iken yeni düzenlemede bu kararlara karşı iptal talebinde bulunma hakkı tanınmamaktadır. Esasen istifa eden bir milletvekilinin, istifasının geçerli olduğunun da tespit edilmesinden sonra, milletvekilliğinin düşmesine ilişkin karara karşı iptal talebinde bulunması düşünülemez.

Diğer taraftan, ilgili milletvekilinin yanında bir diğer milletvekiline de iptal isteminde bulunma yetkisinin tanınmasının geçerli bir gerekçesi bulunamayacağından, buna ilişkin hükme de yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

Madde 63- Milletvekili ödenek ve yolluklarıyla ilgili olarak 1961 ve 1982 Anayasalarında öngörülen ilkeler bu düzenlemede de korunmuş ve ödeneğin aylık tutarının en yüksek Devlet memurunun almakta olduğu miktarı, yolluğun da ödenek miktarının yarısını aşamayacağı hükme bağlanmıştır.

Milletvekillere ödenecek ödenek ve yollukların kendilerine bağlanan emekli aylığı ve benzeri ödemelerin kesilmeyeceğine ilişkin olarak 1982 Anayasasının 86 ncı maddesinde yer alan hüküm de muhafaza edilmiştir.

Madde 64- 1982 Anayasasının 87 nci maddesi yeniden düzenlenerek muhafaza edilmiştir.

Madde, daha kolay anlaşılabilmesi için bentler halinde yeniden düzenlenmiştir. Genel ve özel af için nitelikli çoğunluğun aranmasına ilişkin hükmün, sadece ceza hukukuna ilişkin olduğu açıktır.

Madde 65- 1982 Anayasasının 88 inci maddesi aynen muhafaza edilmektedir. Buna göre, kanun teklifleri milletvekilleri tarafından yapılmakta; kanun tasarıları ise Bakanlar Kurulunca Türkiye Büyük Millet Meclisine sunulmaktadır.

Madde 66- Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanmasını düzenleyen bu maddede önceki anayasalarda olmayan iki yenilik mevcuttur. Birincisi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin kendisine bir kez daha görüşülmek üzere gönderilen kanunu aynen kabul etmesi durumunda Cumhurbaşkanının bu kanunu yayınlama süresi üç güne indirilmiştir. Bunun sebebi, Cumhurbaşkanının zaten kanunu daha önce incelemiş olmasıdır. İkincisi, maddeye “Cumhurbaşkanının onbeş gün içinde geri göndermediği veya yayınlamadığı kanunlar”ın Meclis Başkanı tarafından yayınlanacağına dair bir hüküm eklenmiştir. Bunun amacı da, kanunların yayınlanmasında ortaya çıkabilecek muhtemel gecikmeleri ve belirsizlikleri ortadan kaldırmaktır.

Madde 67- 1961 ve 1982 Anayasalarıyla yapılan düzenlemeler büyük ölçüde korunmuştur. 1982 Anayasasının 90 inci maddesinin son fıkrasında 2004 yılında yapılan değişiklikle, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların çatışması halinde milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınacağı ilkesi kabul edilmiştir. Bu değişiklik, temel hak ve hürriyetlerin korunması bakımından önemli bir ileri adım teşkil etmekle birlikte, bu konuda hüküm verme yetkisinin bütün mahkemelere tanınmış olması ülke düzeyinde içtihat farklarına neden olabileceği gibi, bu mahkemelerin tabiatıyla söz konusu kanunu iptal etme yetkisine sahip olmayışları dolayısıyla kanunun akıbeti hakkında da belirsizlik devam edecektir. Temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların farklı hükümler içermesi halinde milletlerarası andlaşma hükümlerinin esas alınması yönündeki düzenleme yerine, kanunların temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalara aykırı olamayacağının öngörülmesi ve 118 inci madde ile anılan durumlarda kesin karar verme ve gerekirse ilgili kanunu iptal etme yetkisinin Anayasa Mahkemesine verilmesiyle, bu sakıncalar bertaraf edilmiş ve birey

hürriyetleri açısından çok daha güvenceli bir durum sağlanmış olacaktır.

Madde 68- Günümüzün karmaşıklaşmış ve uzmanlık gerektiren devlet hayatı içinde görevini gereği gibi yerine getirebilmesi için Bakanlar Kuruluna, pozitif bakımdan kanunlarla aynı güçte olan kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi verilmektedir.

1961 Anayasasının Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine ilişkin 64 üncü maddesinde 1971 yılında yapılan değişiklikle hukukumuzda giren kanun hükmünde kararname müessesesi 1982 Anayasasında ayrı bir madde olarak düzenlenmiş ve kanun hükmünde kararnamelerle ilgili olarak bazı yenilikler getirilmiştir.

Ancak 1982 Anayasası dönemindeki kanun hükmünde kararname uygulaması da Anayasa Mahkemesinin iptal kararlarında getirdiği yeni ölçütler sebebiyle sürekli sıkıntılara yol açmış ve çok sayıda yetki kanunu ile kanun hükmünde kararname hakkında verilen iptal kararları sebebi ile bu müessese uygulanamaz hale gelmiştir.

Uygulamadaki bu sorunların giderilmesi amacıyla, öncelikle 6 ncı maddeye eklenen bir hükümlerle kanun hükmünde kararnamelere ilişkin hükümler saklı tutularak, bu müessesenin yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesi ile çelişmediği açıklığa kavuşturulmaktadır.

Anayasanın ikinci kısmının birinci, ikinci ve üçüncü bölümlerinde yer alan temel hak ve hürriyetler ile bütçe dışındaki her konu kanun hükmünde kararnamelerle düzenlenebilecektir. Bu çerçevede, Anayasada kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda da, yukarıda belirtilen istisnalar dışında kanun hükmünde kararnameler çıkarılabileceği açıktır. Böylece, örneğin kanun hükmünde kararname ile bakanlıkların kuruluş ve görevlerinin veya memurların ve diğer kamu görevlilerinin malî haklarının düzenlenip düzenlenemeyeceği gibi konulardaki tereddütlerin de kaldırılması amaçlanmaktadır.

Sıkıyönetim ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri kaldırdığından, bunların temel hak ve hürriyetlere ilişkin düzenleme yasağından istisna tutulması konusundaki hükme de yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

1961 ve 1982 Anayasalarında yer alan ve yetki kanununda, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin amacını, kapsamını, ilkelerini ve kullanma süresini belirtmeyi zorunlu kılan hüküm de gerek amacı iyi ifade etmemesi, gerekse uygulamaların da ortaya koyduğu üzere teknik olarak yanlış olması sebebiyle düzeltilerek yeniden düzenlenmiştir. Öncelikle, 1982 Anayasasının 91 inci maddesinde, çıkarılacak kanun hükmünde kararnamenin amacının, kapsamının, ilkelerinin ve kullanma süresinin yetki kanununda gösterilmesi gerektiğinin hükme bağlanmasına rağmen, uygulamada doğru olarak, yetki kanununun amacı, kapsamı, ilkeleri ve kullanma süresi gösterilmiştir. Ancak, yasama organı hangi amaçlarla ve hangi konularda kanun hükmünde kararname çıkarılacağı hakkındaki iradesini açıkça ortaya koyarak yetki kanunları çıkarmasına rağmen, Anayasa Mahkemesi zaman zaman amaç, kapsam ve ilke unsurlarının yeterli açıklıkta olmadığı gerekçesiyle iptal kararları vermiştir. Bu sebeple, yapılan düzenlemeyle önce yukarıda belirtilen yanlış ifade düzeltilmiş; ayrıca amaç, kapsam ve ilkeler yetki kanununun unsurları olmaktan çıkarılarak yetki kanununun “konu”sunun gösterilmesi öngörülmüştür.

Yetki kanununda amaç, kapsam ve ilkelerin gösterilmesi zorunluluğunun öngörülmemesi, Bakanlar Kuruluna sınırları belli olmayan bir alanda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verildiği anlamına gelmez. Türkiye Büyük Millet Meclisinin, yetki kanununun konusunu, geçerlilik süresini ve bu süre içinde birden fazla kanun hükmünde kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını göstermesi, Bakanlar Kuruluna belli konularda kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi vermeye ilişkin iradesini açık olarak ortaya koyması için yeterlidir ve 6 ncı madde gereğince yasama yetkisinin devredilmezliği ilkesiyle de çelişmeyecektir.

Diğer taraftan, 1961 Anayasasında bulunmayan ve 1982 Anayasası ile getirilen Bakanlar Kurulunun istifası, düşürülmesi veya yasama döneminin bitmesinin, belli bir süre için verilmiş olan yetkinin sona ermesine sebep olmayacağı yönündeki hükme de zait olduğu için yer verilmemiştir.

Yine 1961 Anayasasında bulunmayan ve 1982 Anayasası ile getirilen yeniliklerden biri olan kanun hükmünde kararnamenin yetki kanununun süresinin bitmesinden önce onaylanması sırasında yetkinin son bulunduğu veya süre bitimine kadar devam ettiğinin belirtilmesi zorunluluğunu öngören

hükme de yukarıda belirtilen gerekçe ile yer verilmemiştir.

Ayrıca, kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanması ile ilgili ilke aynı gerekçe ile kanun hükmünde kararname için de öngörülmüştür.

Madde 69- 1982 Anayasasının aynı başlıklı 92 nci maddesi bazı düzeltmelerle korunmuş, ancak Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı halinde olmadığı bir dönemde ülkenin ani bir silâhlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silâhlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde, Cumhurbaşkanının Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilmesi ülke savunması bakımından da siyasî sorumluluğu bulunan Başbakanın teklifi şartına bağlanmıştır. Bu düzenleme de, parlâmenter rejimin temel ilkelerine uygun olarak Cumhurbaşkanının hukukî durumunun yeniden belirlenmesinin gereğidir.

Madde 70- 1982 Anayasasının aynı konuya ilişkin 93 üncü maddesi büyük ölçüde muhafaza edilmiştir.

Ara verme veya tatil sırasında Meclisi doğrudan doğruya toplantıya çağırma yetkisi tanınanlar arasına Bakanlar Kurulu da eklenmiş; bu şekilde toplanan Mecliste öncelikle bu toplantıyı gerektiren konu görüşülmeden ara verme veya tatile devam edilemeyeceği yönündeki hükme ise toplantıya çağırma gereğinin yerine getirileceği açık olduğundan ve bu husus İçtüzükte düzenlenecek nitelikte bulunduğu yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

Madde 71-Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin beş yıl yerine dört yılda bir yapılması yönündeki değişikliğin gereği olarak yapılan ve ikinci devre için seçilen Başkanlık Divanının görev süresinin üç yıl yerine genel seçimlere kadar sürmesini öngören değişiklik dışında, 1982 Anayasasının 94 üncü maddesindeki düzenleme bazı ifade değişiklikleri yapılarak korunmuştur.

Madde 72- 1982 Anayasasının aynı konuyu düzenleyen 95 inci maddesinin son fıkrası Meclis İçtüzüğü ile düzenlenebilecek hususlar içerdiğinden yeni metne alınmamış; maddenin diğer hükümleri bazı ifade değişiklikleri yapılarak muhafaza edilmiştir.

Madde 73- 1961 Anayasasının 86 ncı maddesinde öngörülen üye tamsayısının salt çoğunluğu ile toplanma ve katılanların salt çoğunluğu ile karar verme zorunluluğu sebebi ile bu dönemde Meclisin toplanma ve karar almasında zorluklarla karşılaşmıştır.

1982 Anayasasının aynı başlıklı 96 ncı maddesinin gerekçesinde bu zorluklara işaret edilerek, maddenin Meclis toplantılarına istikrar getirmesi ve daha kolay karar alınması amacıyla yeniden düzenlendiği belirtilmiştir.

1982 Anayasasının gerekçesinde yapılan düzenlemenin Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplanmasını kolaylaştırdığı açıklandığı halde, bu haliyle de maddenin yanlış yorumlanmaya açık olduğu anlaşılmıştır. Nitekim, maddede yer alan “Anayasada, başkaca bir hüküm yoksa, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir” şeklindeki hüküm, 11 inci Cumhurbaşkanının seçiminde farklı yorumlara konu olmuştur. 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin 102 nci maddesinde “başkaca” bir toplantı nisabı bulunduğu ileri sürülmüş ve nihayet bu tez Anayasa Mahkemesi tarafından da kabul edilmiştir.

Yapılan düzenlemeyle, bu tür yorumları ve tartışmaları ortadan kaldırmak maksadıyla, Meclisin tüm kararları için tek bir toplantı nisabı öngörülmüştür. Buna göre Meclis, herhangi bir karar alırken üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanmak durumundadır. Bunun dışında Anayasada başkaca bir özel toplantı yeter sayısı bulunmamaktadır. Buna karşılık, karar yeter sayısı konusunda önceki anayasaların genel ve özel kuralları korunmuştur.

Madde 74- 1982 Anayasasının aynı başlıklı 97 nci maddesi, küçük ifade düzeltmeleri dışında aynen muhafaza edilmiştir.

Madde 75- 1982 Anayasasının aynı konuyu düzenleyen 98 inci maddesi büyük ölçüde korunmuştur.

1982 Anayasasının mezkûr maddesinin ikinci fıkrasında, soru önermeleri için yer alan “Bakanlar Kurulu adına” ibaresine, İçtüzükte açık bir düzenleme bulunduğundan, Anayasada yer verilmemiştir.

Madde 76- 1982 Anayasasının gensoruyu düzenleyen 99 uncu maddesi, yapıcı güvensizlik oyuna ilişkin yeni düzenleme dışında büyük ölçüde korunmuştur.

Yapıcı güvensizlik oyunun asıl amacı, hükümet istikrarını korumaktır. Böylece, yıkmakta birleşen parlamento çoğunluğunun yeni bir Bakanlar Kurulu oluşturmak konusunda da birleşmesi hedeflenmektedir. Tek bir partinin parlâmentoda salt çoğunluğu elde ederek hükümeti kurabildiği örnekler bakımından yapıcı güvensizlik oyuna ihtiyaç duyulmayabilir. Zaten doğası gereği tek parti ile kurulan hükümetler, hükümet istikrarını parlâmenter düzenin şartları içinde azamî olarak korumaktadır. Ancak koalisyon hükümetlerinin kaçınılmaz olduğu şartlarda, bu tür hükümetlerin karşı karşıya kaldığı en önemli güçlük, hükümetin istikrarı meselesidir. Türkiye gibi demokrasinin gereği olan uzlaşma geleneğinin yeterince mevcut olmadığı bir ortamda koalisyon hükümetlerinin kırılganlığı da güçlü bir ihtimaldir. Nitekim, özellikle 1970’lerin ikinci yarısına hâkim olan tecrübeler bunu kanıtlamaktadır. Bu yüzden, koalisyon hükümetlerinin kırılganlığını bertaraf etmek, bu tür hükümetlere azamî istikrar sağlamak bakımından yapıcı güvensizlik oyunun kabulü büyük önem taşımaktadır.

Madde 77- 1982 Anayasasının meclis soruşturmasını düzenleyen 100 üncü maddesi bazı ifade değişiklikleri yapılarak korunmuştur.

Madde 78- Türkiye’de Cumhurbaşkanlığı seçimleri, özellikle 1961’den itibaren, sürekli gerilime ve çoğu kez de siyasî krizlere yol açmıştır. Bu durum, kısmen Cumhurbaşkanlığı makamının sembolik değerinden, kısmen de sahip olduğu görev ve yetkilerin fazla olmasından kaynaklanmaktadır.

Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yöntemi, bu tür krizlerin ortadan kalkmasına, dolayısıyla siyasî istikrara ciddi bir katkı sağlayacaktır. Ayrıca, doğrudan halk tarafından seçim Cumhurbaşkanının belirlenmesinde siyaset dışı unsurların müdahalesini engelleyecek, böylece ortaya çıkan “demokrasi açığı”nın büyük ölçüde kapanmasını sağlayacaktır. Cumhurbaşkanının halk tarafından iki türlü bir seçimle seçilecek olması temsil krizi tartışmalarını da sonlandıracaktır. Diğer yandan, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesinin parlâmenter sistemle bağdaşmadığına dair görüş ve düşünceler, teorik ve ampirik olarak yanlıştır. Parlâmenter sistemlerde cumhurbaşkanının sembolik yetkilere sahip olması esastır, dolayısıyla onun nasıl seçildiği tâli bir konudur. Avrupa’da parlâmenter sistemle yönetilen bir çok ülkede cumhurbaşkanı ya da devlet başkanı halk tarafından seçilmektedir. Sonuç olarak, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, gerek daha demokratik bir yöntem oluşu, gerek parlamento içinde gereksiz tıkanmalar yaşanması ihtimalini ortadan kaldırması nedeniyle tercih edilmiştir.

Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıla indirilmiş, fakat Avrupa ülkelerindeki genel eğilime uygun olarak, en çok iki defa seçilebilmesi öngörülmüştür. Yeniden seçilebilme, bu görevi başarıyla yürüten cumhurbaşkanının birikim ve tecrübesinden yararlanmayı da mümkün kılacaktır. Ayrıca bu yöntemle, Cumhurbaşkanının halk önünde hesap verebilmesine de imkân sağlanmıştır.

Cumhurbaşkanı seçilenin, varsa partisi ile ilişkisinin kesilmesi ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliğinin sona ermesi hükmü muhafaza edilmiştir. Cumhurbaşkanlığına seçilebilmek için yüksek öğrenim görme şartı kaldırılmış, (kabul edilen alternatifte göre kalacak veya çıkacak)

Cumhurbaşkanı adaylarının yirmi milletvekilinden başka, ikiyüzbin seçmence de gösterilmesi, katılımcı demokrasi ilkelerine daha uygun bir çözüm olarak benimsenmiştir.

Madde 79- Bu maddede Cumhurbaşkanının halk tarafından seçiminin esasları düzenlenmiştir.

Kabul edilen sistem, Cumhurbaşkanının mutlaka geçerli oyların çoğunluğunu kazanmasını zorunlu kılmak suretiyle, temsil kabiliyetini, dolayısıyla demokratik meşruluğu güçlendirmektedir. Bir

ihhtimal olarak ikinci turda tek adayın kalması halinde oylama referandum şeklinde yapılarak seçim süreci tamamlanabilecektir.

Madde 80- Anlamalarının geniş, belirsiz ve takdire elverişli olmaları nedeniyle, 2 nci madde metninden çıkarılan ve insan hakları vurgusunu zayıflatan “milletin huzur ve refahı, millî dayanışma ve adalet içinde” ibaresi çıkarılarak ve bazı ifadeler eklenerek 1982 Anayasasının 103 üncü maddesi muhafaza edilmiştir.

Madde 81- Parlâmenter rejimlerde devlet başkanları veya cumhurbaşkanları, devleti ve milletin birliğini temsil eden sembolik bir konuma sahiptir. Nitekim, parlâmenter rejimin tekâmülî olarak ortaya çıktığı İngiltere’de Tac’ın yetkileri günümüzde tamamen sembolik bir karaktere bürünmüştür. Almanya, İtalya ve İsrail gibi başlıca parlâmenter cumhuriyetlerde de cumhurbaşkanına önemli yetkiler tanınmamıştır. Hatta cumhurbaşkanının halk tarafından seçildiği İrlanda, Bulgaristan ve kısmen Avusturya’da bile, cumhurbaşkanları sembolik bir konumdadırlar. Cumhurbaşkanına bazı önemli yetkilerin verildiği Portekiz, Yunanistan, Finlandiya gibi parlâmenter rejimlerde ise zamanla bu yetkilerde kısıtlamalara gidilmiştir. Dolayısıyla, parlâmenter rejimlerde cumhurbaşkanının yetkilerinin kısıtlanması yönünde bir eğilim mevcuttur.

Türkiye’de Cumhurbaşkanının 1982 Anayasasının 104 üncü maddesinde listelenen görev ve yetkileri, parlâmenter rejimle bağdaşmayacak kadar geniştir. Bu kadar fazla yetkiye sahip bir Cumhurbaşkanının bulunduğu ülkede yürütmenin iki başlı hale gelmesi ve bu iki baş arasında iktidar çatışmasının yaşanması kaçınılmazdır. 1982 Anayasası yürürlüğe girdikten sonra bu çatışma sürekli yaşanmıştır. Bu nedenle, Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerinin azaltılarak, bunların ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtılması parlâmenter sistemin normalleşmesi bakımından gereklidir. Cumhurbaşkanının yetkilerinin düzenlenmesinde parlâmenter rejim ilkeleri, yetki ve sorumluluğun paralelliği kuralı ve 1961 Anayasasınca benimsenen sistem esas alınmıştır.

Bu çerçevede 1982 Anayasasının 104 üncü maddesinin birinci fıkrasında yer alan “Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir” cümlesi çıkarılmıştır. Bu yetki çok geniş ve belirsiz olduğu gibi, hangi yöntemlerle yerine getirileceği de açık değildir. Bu nedenle böyle bir cümleye maddede yer verilmemiştir.

1982 Anayasasının 104 üncü maddesinde sayılan diğer yetkilerin bir bölümü Anayasanın ilgili maddelerinde zaten mevcut olduğundan, bir bölümü de parlâmenter rejim ilkelerine uygun olarak kaldırıldığından, bu maddede ayrıca sayılmalarına gerek görülmemiştir.

Aynı ilkeler uyarınca, ikinci fıkrada Cumhurbaşkanının sadece Genelkurmay Başkanı, vali ve büyükelçilerin atanmalarına ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarını imzalayacağı, bunun dışında hangi kararlarını imzalayacağını kanun tarafından düzenleneceği belirtilmiştir. Böylece, yürütme organının sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulunun konumu güçlendirilmiştir.

Diğer yandan, Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler, Batı örneklerinde olduğu gibi tahdidî olarak sayılarak, tartışma yaratabilecek belirsizliklere son verilmiştir.

Madde 82- 1982 Anayasasında yer alan Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemlere karşı yargı yolunun kapalı olduğuna dair hüküm, Cumhuriyetin değiştirilemez niteliklerinden biri olan hukuk devleti ilkesine aykırı olduğu için benimsenmemiştir.

İkinci fıkrada Cumhurbaşkanının Yüce Divana sevk edilmesi durumunda görevinin sona ereceği belirtilmek suretiyle, bu konudaki belirsizliklere ve gereksiz tartışmalara son verilmiştir. Ayrıca Cumhurbaşkanının sorumluluğu konusunda hangi suçların vatana ihanet suçu teşkil edeceğinin kanunla belirlenmesi öngörülerek, suç ve cezaların kanunîliği ilkesine uygunluk sağlanmıştır. Üçüncü fıkrada Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbi olacağı hükme bağlanarak mevcut belirsizlik ortadan kaldırılmıştır.

Madde 83- 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanlığı makamının seçim dışındaki sebeplerle boşalması durumundaki vekâleti düzenleyen 106 ıncı maddesi, “vekillik” yerine “vekâlet” kelimesinin kullanılması dışında, aynen korunmuştur.

Madde 84- Maddede, parlâmenter rejimlerde yürütmenin yetkili ve sorumlu kanadı olan Bakanlar Kurulunun kuruluşu düzenlenmektedir. Anayasa geleneğimizde Başbakan Cumhurbaşkanı tarafından milletvekili olanlar arasından atanmaktadır. Önceki anayasalarda olduğu gibi, burada da hangi milletvekilinin Başbakan olarak atanacağına dair ayrıntılı düzenlemeye gidilmemiştir. Cumhurbaşkanının Meclis çoğunluğuna sahip siyasî partinin genel başkanına hükümeti kurma görevi vermesi anayasal teamüldür. Başbakanın atanmasında temel kriter, atanan milletvekilinin genel seçimler sonrası oluşan parlâmentoda çoğunluk iradesini temsil etmesi ve bu anlamda güvenoyu alma sorununun bulunmamasıdır.

Bakanların Cumhurbaşkanınca atanacağına dair kural, parlâmenter rejimin devlet başkanlarına tanıdığı sembolik görevlerden biridir. Bakanların belirlenmesinde yetki ve sorumluluk tamamen Başbakana aittir. 1982 Anayasasının Bakanlar Kurulunda milletvekili olmayan kişilerin de bakan olarak görevlendirilebileceğine dair hükmü, parlâmento dışında bulunan uzmanlardan da yararlanmayı mümkün kıldığı için, aynen korunmuştur.

Madde 85- Önceki anayasalarda yer alan Bakanlar Kurulunun göreve başlaması ve güvenoylamasına ilişkin hükümler, burada da aynen korunmuştur.

Güvenoyu, parlâmenter rejimin temel kavramlarından biri olup yürütmenin yasama karşısındaki sorumluluğunu ve hesap verebilirliğini ifade etmektedir. Yasama organının anayasal denetim yollarıyla hükümeti denetleyebilmesi için öncelikle Bakanlar Kurulunun programını tartışıp ona güvenoyu vermesi gerekmektedir. Diğer yandan güvenoylaması, hükümetin izleyeceği temel politikalar konusunda parlâmentoyu bilgilendirmesi ve bu politikaların hayata geçirilmesi için ondan yetki alması olayıdır. Zira, Bakanlar Kurulunun görevde kalması ve politikalarını uygulayabilmesi, kanun koyucu organdan alacağı desteğe bağlıdır.

Madde 86- 1961 ve 1982 Anayasalarının paralel hükümleri aynen korunmuştur. Başbakanın görev esnasında bakanlarıyla değerlendirme yaptıktan sonra güvenoyu istemesi, hükümetin güven tazelemesi ve dolayısıyla güç kazanması için başvurulabilen yollardan biridir. Yasama organı açısından da bu, hükümeti sorgulayıp hesap sormanın müsait bir zeminidir. Diğer yandan, güven isteminin reddinin üye tamsayısının salt çoğunluğuyla mümkün olması, siyasî istikrarsızlıkları önlemeye dönük bir düzenlemedir.

Madde 87- Önceki anayasalarda da yer alan bu madde muhafaza edilmiştir.

Madde 88- Bu madde bakanlıkların kurulması ve kaldırılması ile görev ve yetkilerinin kanunla düzenleneceğine dair 1982 Anayasasının 113 üncü maddesindeki hükmü muhafaza etmektedir. Ancak, bakanlıkların “teşkilât yapısı”nın, 1961 Anayasasının 106 ncı maddesinde olduğu gibi, “kanunun koyduğu esaslara göre” düzenlenmesine imkân verilmiştir. Böylece bakanlıkların birimlerinin ve bakanlık teşkilâtına ilişkin diğer hususların, kanunun öngördüğü esaslara göre düzenleyici işlemlerle belirlenmesi ve düzenlenmesi mümkün olacaktır.

Madde 89- Bu maddenin amacı, Anayasanın 54 üncü maddesi çerçevesinde Meclis seçimlerinin Cumhurbaşkanınca yenilenmesi durumunda tarafsız bir Bakanlar Kurulunun yönetiminde ülkenin seçime götürülmesini sağlamaktır.

Önceki anayasalarda yer alan seçimlerden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlarının çekilmesine ve yerlerine Başbakanca bağımsız kişilerin atanmasına dair hükme bu maddede yer verilmemiştir. Bunun temel sebebi, böyle bir tedbirin iletişim ve güvenlik teknolojisinin geliştiği günümüzde anlamını yitirmiş olmasıdır.

Madde 90- 1982 Anayasasının 117 nci maddesinde yer alan Genelkurmay Başkanının savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanı namına yerine getireceğine ilişkin ibareye yeni düzenlemede yer verilmemiş ve Genelkurmay Başkanının atanma usulü Cumhurbaşkanının görev

ve yetkilerini düzenleyen maddede belirtildiğinden burada tekrarlanmadan 1982 Anayasasındaki düzenleme korunmuştur.

Madde 91-

Birinci Alternatif: Başbakanın Başkanlığı

Millî Güvenlik Kurulu, 1961 Anayasası ile kurulduğundan bu yana eleştirilerin odağında olmuştur. Kurulun tamamen kalkmasını isteyenler olduğu gibi güçlendirilerek muhafazasını savunanlar da bulunmaktadır. Özellikle ABD'deki 11 Eylül terör saldırılarından sonra, güvenlik kavramının kuşatıcı bir şekilde gelişmesi, bu tür kurumların muhafazası yönündeki eğilimleri de güçlendirmiştir. Bulgaristan, Romanya ve Polonya gibi bazı ülkelerin nispeten yeni sayılabilecek anayasalarında benzer işleve sahip kurumlar öngörülmektedir. Ancak bu anayasalar, millî güvenlik ya da millî savunma kurullarının genel işlevini belirtip bunların yapısı ve işleyişiyle ilgili düzenlemeleri kanuna bırakmaktadır. Bu kurulların oluşumunda ve işleyişinde sivil siyasî irade hiçbir duraksamaya yer vermeyecek şekilde belirleyicidir. En önemlisi, demokratik ülkelerde bu tür kurullar, siyasal sorumluluğa ve hesap verebilirlik özelliğine sahip hükümet ya da devlet başkanlarının başkanlığında toplanmaktadır.

Esasen bu durum normaldir, çünkü parlâmenter demokrasilerde millî güvenlik politikalarını belirleme ve uygulama yetkisi hükümetlere aittir. Nitekim ülkemizde de "millî güvenliğin sağlanmasından ... Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı Bakanlar Kurulu sorumludur." Bu nedenle, millî güvenlik konusunda hükümete istişarî nitelikte görüş sunan Millî Güvenlik Kurulunun başkanının Başbakan olması, parlâmenter rejimin esaslarına daha uygundur.

Diğer yandan, parlâmenter sistemin öngördüğü yetkilerin çok ötesinde yetkilere sahip kılınan Cumhurbaşkanının ülkenin en etkili anayasal kurumlarından birine de başkanlık ediyor olması, siyasal sistem içindeki ağırlığını iyice artırmaktaydı. Başbakanın Millî Güvenlik Kuruluna başkanlık etmesi, Cumhurbaşkanının yetkilerinin sınırlandırılmasından sonra mantıksal bir zorunluluk haline gelmiştir.

Ayrıca, Millî Güvenlik Kurulunun Başbakanın başkanlığında toplanan istişarî bir organ olarak yeniden düzenlenmesi, kuruluşundan beri bu kurulun demokratik meşruiyetine yönelik eleştirileri de bir ölçüde ortadan kaldıracaktır.

Millî Güvenlik Kurulunda Jandarma Genel Komutanına yer verilmeyerek, bu konuda 1961 Anayasasına dönülmüştür. Bunun sebebi, Jandarma Genel Komutanlığının esasen kolluk hizmeti gören bir birim olması ve bu yönüyle İçişleri Bakanlığına bağlı olmasıdır. Hem Jandarma Genel Komutanının hem de Emniyet Genel Müdürünün amiri olan İçişleri Bakanının Kurulda bulunması yeterli görülmüştür.

Dördüncü fıkrada, Başbakanın başkanlığının doğal sonucu olarak, Kurul gündeminin Genelkurmay Başkanının önerileri dikkate alınarak Başbakan tarafından belirleneceği belirtilmiştir.

İkinci Alternatif: Cumhurbaşkanının Başkanlığı

Asker ve sivil üyelerden oluşan Millî Güvenlik Kurulu, ülkenin millî güvenlik ile ilgili meseleleri hakkında karar almaya yetkili kılınmış bir organdır. Kurulun, gerek Anayasa gerekse kuruluş kanununun gereği olarak düzenli aralıklarla toplanması, askerî makamlarla seçilmiş sivil yöneticiler arasında millî güvenlik meseleleri üzerinde görüş alış-verişine ve diyaloga olanak sağlamaktadır. Bilindiği gibi, Millî Güvenlik Kurulunun anayasal bir organ olarak muhafazası gerek iç kamuoyunda gerekse uluslararası kamuoyunda temsilî demokrasinin esaslarıyla bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Böyle olmakla birlikte ülkenin içinde yer aldığı coğrafyanın güçlükleri bu tür bir kurulun muhafazasını gerektirmektedir. Bu yüzden, Kurulun anayasal bir organ olarak varlığını sürdürmesine ihtiyaç vardır. Kurulun yapısı ile temsilî demokrasinin gereklerini bağdaştırmak amacıyla 2001 yılında 1982 Anayasasının 118 inci maddesinde köklü sayılabilecek değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler sayesinde Kurulun sivil üyelerine askerî üyeler karşısında çoğunluk sağlanmıştır. Bu, Kurul kararlarında sivil iradenin ağırlıklı olduğu sonucunu yaratmaktadır. Öte yandan, gene aynı değişikliklerle Kurul kararlarının istişarî niteliği şüpheye yer bırakmayacak bir açıklıkla ifade edilmiştir. Bu nedenle, Kurulun yapısı ve kararlarının niteliğine

ilişkin 2001 Anayasa değişiklikleriyle yetinilmesinde isabet vardır.

Üçüncü fıkra, 1961 Anayasasının aynı konudaki 111 inci maddesinin orijinal hükmünden müphem olarak hazırlanmıştır. Bu fıkra Kurul kararlarının içeriği ile ilgili olarak esaslı bir değişiklik getirmemekte, sadece bu kararların içerik ve niteliğini daha yalın olarak tanımlamaktadır.

Üçüncü Alternatif:

Değişen şartlara göre Millî Güvenlik Kurulunun yapısında ve işleyişinde hızlı değişiklikler yapmak gerekebilmektedir. Nitekim Avrupa Birliğine üyelik sürecinde Kurulun hem oluşumunda, hem de işleyişinde değişiklikler yapılması gerekmiştir. Bu esnekliği sağlamak amacıyla, Millî Güvenlik Kurulunun genel işlevi belirtilerek diğer hususlar kanuna bırakılmıştır. Nitekim, Bulgaristan, Romanya ve Polonya anayasaları da, millî güvenlik ya da millî savunma kurullarının genel işlevini belirtip, bunların yapısı ve işleyişiyle ilgili düzenlemeleri kanun koyucuya bırakmışlardır.

Madde 92- 1982 Anayasasının 123 üncü maddesi aynen korunmuştur.

Türkiye Cumhuriyetinin üniter devlet yapısının bir gereği olarak, idarî teşkilâtlanmasının da idarenin bütünlüğü ilkesine göre kurulması gerektiği açıktır.

Buna karşılık, idarî teşkilâtlanmadaki bütünlüğün mutlaka her idarî görevin merkezden yerine getirileceği, diğer bir deyişle bütün devlet fonksiyonlarının merkeziyetçi bir yapı içinde icra edileceği düşünülmemelidir. Devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu görevlerin nicelik ve nitelik itibarıyla ciddi artışlar gösterdiği günümüz dünyasında, pek çok görevin merkezî idarenin dışındaki kurum ve kuruluşlarca yerine getirilmesi zorunludur. Bu nedenle, belli bir kamu hizmetinin yerine getirilmesini ülke çapında gerçekleştirecek özerk birimler ile belli bir yörenin ihtiyaçlarını doğrudan o yöredeki insanların katılımı ile karşılayacak idarî kurum ve kuruluşlara ihtiyaç vardır. Bu bakımdan, merkezî idare ile onun dışındaki hizmet yerinden yönetim kuruluşlarını ve mahallî idareleri, kamu tüzel kişiliği ilkesine uygun olarak, yerinden yönetimi mümkün kılacak biçimde yapılandırmak gerekmektedir.

Bu yapılanmanın idarenin bütünlüğünü bozmaması için ve idarenin kanunla düzenleneceği hükmünün de bir uzantısı olarak, kamu tüzel kişiliğinin ancak kanunla veya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulacağı hükme bağlanmıştır.

Madde 93- İdarenin kanunla düzenleneceği ilkesinin bir sonucu olarak, düzenleyici işlem yapma yetkisi, idareye ancak kanunların uygulanmasını sağlamak amacıyla ve kanunlara aykırı olmamak şartıyla verilebilmekte ve bu yetkinin yönetmelik çıkarma biçiminde, Bakanlar Kurulu, Başbakanlık, bakanlıklar ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından kendi görev alanlarıyla ilgili olarak kullanılabilmesi hükme bağlanmaktadır.

Buna ek olarak, idarenin kanuniliğinin ve dolayısıyla hukuk devleti ilkesinin teyidi anlamında, önceden kanunla düzenlenmemiş konularda yönetmelik çıkarılamayacağı tasrih edilerek idarenin düzenleyici işlem yapma yetkisinin aslî bir yetki niteliğinde olmadığı açıkça vurgulanmaktadır.

Madde 94- Hukuk devletinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan idarenin hiçbir eylem ve işleminin yargı denetimi dışında bırakılamayacağı esası, 1961 Anayasasının 1971 değişikliklerinden önceki şekliyle açıkça vurgulanmaktadır. Buna uygun olarak, 1982 Anayasasının 125 inci maddesinde yer alan Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askerî Şura kararlarının yargı denetimi dışında olduğu yönündeki hükümlere bu düzenlemede yer verilmemektedir.

Hukuka bağlı idarenin özel gereklerinden en önemlisi olan yargı denetimini düzenleyen bu ifadeden hemen sonra ise, çağdaş devlet düzenlerinde yaygın olarak yer alan idarî sözleşmelerin özel bir tipi olan kamu hizmeti imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinde mahkeme yerine tahkime gidilebileceğine bir istisna olarak yer verilmek suretiyle, idareye bu istisna ile sınırlı olarak kamu hukuku kalıplarının dışına çıkarak daha serbest bir biçimde davranma imkânı getirilmek istenmiştir.

Üçüncü fıkra yargısal denetimde çok önemli bir ilkeyi düzenlemektedir. Yaşanan tecrübeler ülkemizde gerek idarî yargı gerekse anayasa yargısı alanlarında, yargı mercilerinin zaman zaman hukuka uygunluk denetimi yapmak yerine, yerindelik denetimine yöneldiklerini göstermektedir.

Oysa bilindiği gibi, hukuk devleti, yasama ve yürütme organları ile idarî makamlar kadar yargının da hukukun sınırları içinde hareket etmekle yükümlü olduğu anlamına gelmektedir. Hukuk devleti ilkesinin gereği olan yasama ve yürütme organlarıyla idarî makamların tüm eylem ve işlemlerinin yargı denetimine tâbi olması, ancak bu denetimin hukuka uygunluk denetimi ile sınırlı kalması halinde mümkün olabilir. Bu nedenle, yargı organlarının yerindelik denetimine yönelmeleri de bir hukuk devleti ihlâlidir. Öte yandan, yerindelik denetimi, denetime tâbi olan işlemi yapmaya yetkili olan organ veya makamın takdir yetkisinin incelenmesi anlamına gelmektedir. Oysa yargı organları kendi yetki sahalarında bulunan işlemleri ancak bu işlemlerin üzerindeki hukuk normlarına uygunluk yönünden denetleyebilirler. Hukuka uygunluk denetiminin sınırları aşılarak yerindelik denetiminin yapılması, denetime tâbi işlemi yapmaya yetkili organ veya makamın takdirinin denetlenmesi, temsilî demokrasi anlayışı ile de çelişmektedir. Bütün bu sebeplerle, idarî yargı mercilerinin yapacağı denetimin “hukukîlik”le sınırlı olduğu, yargı organlarının yerindelik denetimi yapamayacakları açıkça hükme bağlanmaktadır.

Dördüncü fıkrada, hukuk devleti ilkesinin gerçekten anlam kazanabilmesi için anlamlı bir müessese olan ve yargı kararının gecikmesi halinde ortaya çıkabilecek haksızlıkları önlemeyi amaçlayan “yürütmeyi durdurma kararı”nın şartları ve sınırları düzenlenmektedir.

Beşinci fıkrada ise, idarenin sorumluluğunun anayasal esasları belirlenmekte ve kişisel kusuru ile idarenin sorumluluğuna yol açan kamu görevlisine karşı idarenin rücu edebileceği hususuna yer verilmektedir.

Madde 95- 1982 Anayasasının 126 ncı maddesindeki düzenleme aynen muhafaza edilmiştir. Kaynağı çok eskiye uzanan ve Türkiye’nin tarihî birikiminde önemli bir yeri bulunan kamu idaresinde merkeziyet ilkesi, en önemli yönüyle, merkezî idarenin Başkent ve taşra teşkilâtı arasındaki hiyerarşik ilişkiyi ifade etmektedir. Bu ilişkinin en önemli dezavantajlarından biri, tüm yetkilerin Başkentte toplanmasından kaynaklanan ve idarenin işleyişini güçleştiren ve ağırlaştıran usullerin varlığıdır. Bunu aşabilmek için il idaresinde yetki genişliği ilkesi, eski Anayasalarımızda olduğu gibi korunmuş ve ayrıca merkezî idarenin ortaya çıkan yeni ihtiyaçlara ve kamu hizmetlerinin görülmesinde, verimlilik ve uyumu hedefleyerek yeni yönetim birimleri oluşturmasına anayasal dayanak sağlanmış olmaktadır.

Madde 96- 1876 Kanunu Esasından beri yerleşmiş olan ve sosyolojik bir varlık kazanmış bulunan mahallî idarelerin, aynı zamanda çağdaş kamu idaresinde demokratik geleneğin temellerini de oluşturduğu bilinmektedir. Madde, bu tarihî ve sosyolojik gerçekliği yeniden düzenlerken eski anayasalarımızdaki esasları, bazı ifade zayıflıklarını gidermiş olmakla beraber korumuştur. Ayrıca, yeni düzenlemede, Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin beş yıl yerine dört yılda bir yapılması hükmüne paralel olarak, mahallî idareler seçimlerinin de dört yılda bir yenilenmesi öngörülmektedir.

Son fıkrada mahallî idarelere kendi gelir kaynaklarını oluşturma imkânı vermeye açık ve dolayısıyla daha geniş bir ademi merkeziyet alanı sağlamak amaçlanmıştır.

Madde 97- Türkiye’nin kamu idaresinde öteden beri süregelen memur, işçi ve sözleşmeli personel gibi kamu görevlileri arasındaki statü farklılıklarını adlandırma ve düzenleme ile ilgili sorunlar, yeni mevzuat hükümlerinde kamu hizmeti görevlileri kavramıyla karşılanmaktadır. Madde, 1982 Anayasası ile benimsenmiş olan bu terimi ve hukukî düzenlenişini korumakla birlikte, sözleşmeli personeli ve işçileri de memurlar ve diğer kamu görevlileri ile birlikte ayrıca ve açıkça zikretmiştir. 1982 Anayasasının 128 inci maddesinin gerekçesinde, dolaylı biçimde de olsa memur tanımı yapılmasından kaçınıldığı; böyle bir tanımın unsurlarının açık ve kesin bir şekilde Anayasada verilmesi mümkün görülmediğinden, kamu hizmeti görevlilerinin çalıştırılma biçimlerine göre kendi içinde ayrılmasının kanun koyucuya bırakıldığı belirtilmekle birlikte, bu alanda yapılan pek çok kanunî düzenleme, anılan maddede yer verilen “genel idare esaslarına göre” ve “aslî ve sürekli” ibareleri sebebi ile iptallerle karşılaşmış ve uygulanamamıştır. Bu sebeple, mezkûr ifadelerle maddede yer verilmemesi sağlıklı bir kanunî düzenleme için zorunludur.

Bu düzenlemede zaten kamu tüzelkişilikleri olduğu için 1961 Anayasasında maddede sayılmayan, 1982 Anayasasına da, Danışma Meclisinin kabul ettiği metinde bulunmadığı halde Millî Güvenlik Konseyince eklenen, kamu iktisadî teşebbüslerine yer verilmemiştir.

Ayrıca, yukarıda sözü edilen sorunların aşılması için, 1982 Anayasasının 128 inci maddesinin gerekçesinde belirtilen sebeplerle, kamu hizmeti görevlilerinin çalıştırılma şekillerine göre kendi içinde ayrılması tamamen kanun koyucuya bırakılmıştır.

Madde 98- 1982 Anayasasının 129 uncu maddesinde memurlar ve diğer kamu görevlileri için öngörülen Anayasaya ve kanunlara sadık kalarak faaliyette bulunma yükümlülüğü, sözleşmeli personeli ve işçileri de kapsayacak şekilde, bütün kamu hizmeti görevlileri için hükme bağlanmıştır.

Maddenin ikinci ve üçüncü fıkralarındaki ilkeler de sözleşmeli personeli kapsayacak şekilde genişletilerek hukuk devleti ilkesinin gereğinin yerine getirilmesi amaçlanmıştır.

1982 Anayasasının 129 uncu maddesinde yer alan uyarma ve kınama cezalarının yargı denetimi dışında tutulmasına ilişkin hükme, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığından yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

1982 Anayasasında memurlar ile diğer kamu görevlileri hakkında ceza kovuşturmasının açılması kural olarak izne bağlanmakta iken, yeni düzenlemede izin şartı sadece kanunla belirlenecek istisnalar için geçerli hale getirilmiştir. Böylece memurlar ve diğer kamu görevlileri hakkında görevleri ile ilgili olarak işledikleri iddia edilen suçlardan ötürü ceza kovuşturmasına başlanması için kural olarak herhangi bir idarî merciin izni aranmayacaktır.

Madde 99- 1961 ve 1982 Anayasalarındaki düzenleme esas olarak muhafaza edilmiştir. Yapılan düzenleme kanunîlik ilkesi ile idarî hiyerarşi ve disiplin zorunluluklarını bağdaştırmaktadır.

1961 ve 1982 Anayasalarında “yönetmelik, tüzük, kanun veya Anayasa” hükümlerine aykırılıktan söz edilmesine karşılık, burada madde başlığına da uygun olarak “kanuna” aykırı emirlerin yerine getirilmeyeceği hükme bağlanmıştır. Çünkü madde başlığından da anlaşılacağı üzere, burada maddî anlamda kanun sözkonusudur. Aksinin kabulü ise “Kanunsuz emir” şeklindeki madde başlığının yetersizliği anlamına gelir ki bu doğru değildir.

Madde 100- Getirilen düzenlemeyle, yükseköğretim kurumlarının bilimsel özerkliği ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü güçlendirilmektedir. 1982 Anayasasının 130 uncu maddesinin yasakçı ve sınırlayıcı yaklaşımı yerine, yükseköğretim kurumlarının bilimsel özerkliğini öne çıkaran ve bu amaçla teminatlar öngören bir düzenleme yapılmaktadır.

İkinci fıkrada, yükseköğretim kurumları ile buralarda görev yapan akademisyenlerin, serbestçe bilimsel araştırma, öğretim, yayın ve açıklama yapabilecekleri belirtilmek suretiyle, akademik hürriyet hem kurumsal hem de bireysel boyutuyla güvenceye alınmıştır.

Üçüncü fıkrada, üniversitelerde daha demokratik bir ortam oluşturmak amacıyla, rektörlerin doğrudan öğretim üyelerince seçilmesi esası benimsenerek Yükseköğretim Kurulu ve Cumhurbaşkanının bu konudaki yetkisi sona erdirilmektedir. 1982 Anayasasının 130 uncu maddesinde Yükseköğretim Kurulunca seçilmesi öngörülen dekanlara ilişkin olarak bir hüküm getirilmemekte; yükseköğretim kurumlarının diğer organları gibi dekanların seçilip atanmalarına ilişkin esaslar da kanuna bırakılmaktadır.

Bu düzenlemelerle yükseköğretim kurumlarımızın çağdaş bir yapıya ve işleyişe kavuşturulması amaçlanmaktadır.

Madde 101- Yapılan düzenlemeyle, üniversite özerkliği ilkesi çerçevesinde Yükseköğretim Kurulunun işlevi koordinasyon ve planlama ile sınırlandırılmaktadır. Yükseköğretim Kurulunun uygulamada etkin bir şekilde çalışabilmesine imkân sağlamak amacıyla, üye sayısı onbir olarak belirlenmektedir. Bakanlar Kurulunun seçeceği üyelerin çoğunluğunun da öğretim üyesi olması öngörülmektedir. Beş üyenin ise farklı üniversite ve yükseköğretim kurumlarından olmak üzere

1982 Anayasasında olduğu gibi, kanunla belirlenen usullere göre üniversitelerce seçilmesi öngörülmektedir. Cumhurbaşkanının üye seçme yetkisi, Cumhurbaşkanının yetkilerinin azaltılması kapsamında sona erdirilmekte ve ayrıca 1982 Anayasasında doğrudan Cumhurbaşkanına ait olan Kurul Başkanını seçme yetkisi Kurulun kendisine verilmektedir.

Madde 102- Bu madde, çeşitli meslekî faaliyetlerin kamu hizmeti niteliği taşıdığı düşüncesinden hareketle ve kanunla birer kamu tüzel kişisi olarak teşkilatlanmasını sağlamak ve böylece bu tip meslek kuruluşlarının kamu kurumu niteliğini kazanarak yerinden yönetim ilkesine göre çalışabilmelerine, bu çerçevede de seçimle işbaşına gelen organlarının güvenceye kavuşturulmaları bakımından yerinden yönetimdekine benzer biçimde düzenlenmelerine imkân vermektedir. 1982 Anayasasının 135 inci maddesinden farklı olarak, bu maddede meslek kuruluşlarının kuruluş amaçlarına yer verilmemiş ve bunların düzenlenmesi kanuna bırakılmış; ayrıca sorumlu organların görevlerine mahkeme kararıyla son verilmesini gerektiren sebeplerin meslek kuruluşunun amaçları dışında faaliyet göstermeyle sınırlı tutulması yerine kanunlara aykırı faaliyette bulunma şeklinde belirlenmesi öngörülmüştür.

Madde 103- 1961 ve 1982 Anayasalarının yer verdiği Diyanet İşleri Başkanlığı muhafaza edilmiştir. Bu kurumun lâiklik ve siyasî tarafsızlık ilkeleri doğrultusunda hizmet görmesi öngörülmektedir. Bu ilkelere dayanan bir düzende, devlet tüm hizmetlerini din, inanç ve mezhep ayrılığı gözetmeksizin eşitlik ilkesi çerçevesinde yerine getirmelidir. Bu anlamda, Diyanet İşleri Başkanlığı, sadece ülkede çoğunluk dinine ya da bu dinin belli bir mezhebine mensup olanlara değil, tüm inanç gruplarına hizmet sunan bir anayasal kurum olarak faaliyette bulunmak durumundadır.

Madde 104- Olağanüstü hallerin her iki türü ile sıkıyönetimin ilânına yol açan sebepler tek madde halinde düzenlenmektedir. Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilânı yetkisi, münhasıran Bakanlar Kuruluna bırakılmaktadır. İkinci ve üçüncü fıkralarda sıralanan sebepler millî güvenlikle ilgili olduklarından, bu sebeplerin ortaya çıkması halinde olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilânı kararının, istişarî bir organ olan Millî Güvenlik Kurulunun görüşünün alınmasından sonra verilebileceği kabul edilmektedir. Millî Güvenlik Kurulunun görüşünün, bu Kurulun diğer kararlarında olduğu gibi, bağlayıcı olmadığı ve sadece istişarî nitelikte olduğu açıktır. Her iki yönetim biçiminin de geçici bir tedbir olma özelliği dikkate alınarak, olağanüstü haller için iki aylık, sıkıyönetim için ise dört aylık bir süre öngörülmektedir.

Madde 105- Maddenin birinci fıkrasında, olağanüstü hal ve sıkıyönetime ilişkin usulî düzenlemelere yer verilmektedir.

Olağanüstü hal ve sıkıyönetim, bir hukuk rejimidir. Bu anlayışa uygun olarak, Bakanlar Kuruluna olağanüstü hal ve sıkıyönetim süresince yetki kanununa ihtiyaç duymaksızın kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisini veren ve bu kararnameleri yargı denetimi dışında tutan 1982 Anayasasının sistemi terk edilmiştir. Bu maddeyle, olağanüstü hal ve sıkıyönetimin gerektirdiği düzenlemeler kanuna bırakılmaktadır. Ancak, bu amaçla çıkarılacak kanunda, olağanüstü haller ile sıkıyönetimin ilânını gerektiren sebeplerin ağırlığı ve derecesi dikkate alınarak, her biri için ayrı yükümlülükler ve düzenlemeler öngörülmektedir.

Madde 106- Mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin temel amacı, mahkemelerin tarafsızlığını sağlamaktır. Dolayısıyla, asıl amaç tarafsızlıktır. Asıl amaç olan tarafsızlığa Anayasada yer vermek, onun önem ve ağırlığına vurgu yapmak, araç olan bağımsızlığı da güçlendirecektir. Bu sebeple, gerek bu maddenin başlığında ve normatif kısmında, gerekse yargı bölümündeki diğer maddelerde, tarafsızlık ilkesi, bağımsızlık ilkesiyle birlikte anılmıştır.

1982 Anayasasının paralel hükmünde yer alan “Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak” ibaresi, “hukuka uygun olarak” biçiminde kısaltılmıştır. Bununla, “hukuk” kavramının kapsayıcılığının vurgulanması ve mevcut hükümdeki sıralamanın normlar hiyerarşisi bakımından uygun olmayan ifadesine son verilmesi amaçlanmıştır.

Yargının, yasama organı karşısında bağımsızlığını teminat altına alma amacını taşıyan üçüncü fıkradaki yasaklayıcı düzenleme, yasama organında oluşturulan araştırma ve soruşturma komisyonlarının faaliyetlerini kapsamamasına karşın, aksi yönde anlaşılmalara ve tartışmalara mahal vermemek amacıyla, Türkiye Büyük Millet Meclisindeki araştırma ve soruşturma komisyonlarının faaliyetlerinin bu hükmün dışında olduğu açıkça belirtilmiştir.

Maddede yapılan son bir yenilikle, 1982 Anayasasının 138 inci maddesinin dördüncü fıkrasında yer alan “yasama ve yürütme organları ile idare” ibaresi çıkarılmış; bunun yerine, “bütün devlet organları” ibaresi eklenmiştir. Böylece, yasama ve yürütme organları ile idare dışında kalan devlet organları da bu direktif mahiyetindeki hükmün kapsamına dahil edilmiştir.

Ayrıca, mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usûllerinin kanunla düzenlenmesinin öngören 1982 Anayasasının 142 nci maddesi aynen korunmuştur.

Madde 107- 1982 Anayasasının 139 uncu maddesi, küçük bir değişiklik dışında, aynen korunmuştur. İlgili maddenin birinci fıkrasında geçen “emekliye ayrılamaz” ibaresi, hâkimler ve savcılar bakımından bir teminat oluşturmaktan uzak olduğundan, bunun yerine “emekli edilemez” ibaresi tercih edilmiştir.

Madde 108- Madde, iki değişiklik dışında, 1982 Anayasasının 140 inci maddesi aynen benimsenmiştir. Değişikliklerden ilki, maddenin birinci fıkrasındaki “bu görevler meslekten hâkim ve savcılar eliyle yürütülür” hükmünün çıkarılmasıdır. İkincisi ise, hâkim ve savcılardan idarî görevde çalışanlarla ilgili olan düzenlemenin maddeden çıkarılmasıdır. Anayasada yer alması gereksiz olan bu düzenlemeler kanuna bırakılmıştır.

Madde 109- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, mahkemelerin bağımsızlığı, hâkimlik teminatı, hukukun üstünlüğü ve demokratik yönetim ilkeleri dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir. Kurulun yeni yapılandırılmasında, hâkimlik bağımsızlığı ve teminatının görünür güvencesini oluşturan kendi kendini yönetim ilkesi ile korporatizmin olumsuz etkilerinden korunma gerekliliği bağdaştırılmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede, yürütmenin yargıya müdahalesine imkân sağladığı gerekçesiyle yargı çevrelerinde ve kamuoyunda eleştirilen, Adalet Bakanının Kurulun başkanı olması esasına son verilmiştir. Ancak, gerek Kurulda oluşabilecek korporatist eğilimleri önlemek ve gerekse Adalet Bakanlığı ile Kurul arasındaki karşılıklı ilişkilerin sağlıklı bir zeminde sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla, Adalet Bakanlığı Müsteşarı, Kurulun tabî üyesi olarak kabul edilmiştir. Kurul başkan ve başkanvekilinin seçimle belirleneceği esası getirilmiştir. Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğunda Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun muadili olan kurullar, yüksek mahkemelerin veya hâkimlerin kendi aralarından seçtikleri üyelerle devlet başkanı veya parlâmentoların seçtikleri üyelerden oluşan karma kurullardır. Bununla sözkonusu kurulların demokratik meşruluklarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır.

Onyeddi asıl ve dört yedek üyeden oluşması öngörülen Kurulun seçimle gelen onaltı asıl ve dört yedek üyesinin belirlenmesinde, 1961 Anayasasının ilk şeklinde öngörülen karma bir sistem benimsenmiş; kurumlar arasında ve yargı mercilerinin kendi içinde dengeli bir dağılım gözetilmiştir. Üyelerden beşinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, beşinin Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca ve altısının da birinci dereceye ayrılmış adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilmesi kabul edilmiştir. Meclis tarafından yapılacak üye seçimlerinde iktidar partisinin yegâne belirleyici olmasını önlemek için, nitelikli bir çoğunluk aranmıştır. Kabul edilen bu karma sistemle, hâkim ve savcılarının daha demokratik bir şekilde temsilini sağlamak ve Kurulun demokratik meşruluğunu güçlendirmek amaçlanmıştır.

Kurul üyelerinin görev süresi dört yıllı sınırlanmıştır. Görev süresi dolanların yeniden seçilmeleri esası kabul edilmemiştir. Bu amaçla, Yargıtay ve Danıştay Genel Kurullarınca seçilecek üyelerin altmış yaşını tamamlamış olmaları şartı aranmıştır.

Kurulun toplantı ve karar yeter sayısının düzenlendiği ikinci fıkrada, hâkim ve savcılar hakkında verilecek meslekten ihraç kararlarının, toplantıya katılan üyelerin üçte ikisinin oyu ile alınabileceği kabul edilmek suretiyle, hâkim ve savcılarının teminatı güçlendirilmiştir.

1982 Anayasasının paralel düzenlemesinde yer alan ve Kurul kararlarını yargı denetimi dışında tutan yasaklayıcı hüküm, hukuk devleti ilkesiyle bağdaşmadığı için kaldırılmıştır. Kurul kararları idarî işlem niteliğinde olduğundan, bu kararlara karşı idarî yargı yolu açık tutulmuştur.

Madde 110- 1982 Anayasasında öngörülen ve hâkimlik teminatına aykırılık arz ettiği için eleştirilen, hâkim ve savcılar hakkındaki araştırma, inceleme ve soruşturmanın Adalet Bakanlığının izni ile adalet müfettişleri tarafından yapılması esası terk edilmiştir. Hâkim ve savcılarının denetimi, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik ve savcılık teminatı esaslarına uygun olarak, 1961 Anayasasında olduğu gibi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bırakılmıştır.

Madde 111- Askerî yargının görev alanı, sivil kişilerin askerî mahkemelerde yargılanmalarını önleyecek şekilde daraltılarak yeniden düzenlenmektedir. Yeni düzenlemeyle, askerî yargının görev alanı, asker kişilerin askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri askerî suçlarla sınırlandırılmaktadır.

Maddenin ikinci fıkrasında, askerî hâkim ve savcılarının özlük işleri ile görevli buldukları komutanlıkla olan ilişkilerinin, mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak kanunla düzenleneceği belirtilerek, askerî hâkim ve savcılar anayasal teminata kavuşturulmaktadır.

Madde 112- Anayasa Mahkemesi, bu yöndeki kurumsal ve toplumsal beklentiler dikkate alınmak suretiyle özellikle üye oluşumu ve görevleri bakımından yeniden yapılandırılmıştır. Bu yapılırken, Anayasa Mahkemesinin 2004 yılında kamuoyuna açıkladığı anayasa değişikliği önerisinden, farklı kurumların zaman zaman bu yönde hazırladıkları anayasa tekliflerinden ve karşılaştırmalı anayasa yargısının sunduğu bilgilerden yararlanılmıştır.

Yapılan düzenleme ile Mahkemenin üye sayısı artırılarak asıl üye yedek üye ayırımına son verilmiştir. Anayasa Mahkemesinin önerisi de dikkate alınmak suretiyle üye sayısı onyediyedi olarak belirlenmiştir. Bu sayı Avrupa ülkelerindeki ortalamaya yakındır. Anayasa mahkemelerinin üye sayısı, Almanya'da 16, Avusturya'da 14 (+ 6 yedek), Belçika'da 12, İspanya'da 12, İtalya'da 15, Polonya'da 15 ve Rusya'da 19'dur.

Kelsen'in ifadesiyle, bir anlamda "negatif yasa koyucu" olarak işlev gören anayasa mahkemelerine yasama organlarının üye seçmesi bu kurumun demokratik meşruiyetini sağlamak bakımından kaçınılmaz bir gerekliliktir. Nitekim, anayasa yargısına yer veren demokratik ülkelerin neredeyse tamamında parlâmentolar anayasa mahkemelerine önemli ölçüde üye seçmektedir. Bu ülkelerde üyelerin seçimi konusunda iki temel yöntem vardır. Birincisi, üyelerin tamamının yasama organı tarafından seçilmesidir. Örneğin Almanya, Macaristan ve Polonya'da anayasa mahkemesi üyelerinin tamamını parlâmento seçmektedir. Üye oluşumundaki ikinci yöntem ise, üyelerin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından seçilmesidir. Örneğin Avusturya, Portekiz, İspanya ve İtalya anayasa mahkemelerinin üyeleri karma yöntemle belirlenmektedir. 1961 Anayasası da özellikle, İtalya modelinden esinlenerek, Anayasa Mahkemesi üyelerinin yasama, yürütme ve yargı organları tarafından seçilmesini benimsemiştir.

Bu madde de 1961 Anayasasında olduğu gibi, karma yöntemi benimsemiştir. Ancak, 1961 Anayasasından farklı olarak, yürütme organının sorumsuz kanadı olan Cumhurbaşkanına tanınan iki üyenin seçimi yetkisi yasama organına bırakılmıştır. Buna göre, Anayasa Mahkemesi üyelerinin dokuzu yargı organları tarafından kendi üyeleri arasından, sekizi de yasama organı tarafından belli nitelikleri sahip kişiler arasından doğrudan seçilmektedir.

Diğer yandan, Türk Anayasa Mahkemesinin Avrupa'daki diğer anayasa mahkemeleriyle karşılaştırıldığında ciddi bir akademisyen üye açığı yaşadığı söylenebilir. Bu açığı belli ölçüde kapatmak amacıyla, yasama organının seçeceği üyelerden en az üçünün anayasa hukuku, kamu hukuku veya siyaset bilimi alanlarında çalışan profesör olması zorunluluğu getirilmiştir. Mahkeme Başkanı ve Başkanvekilinin görev süreleri de en fazla iki dönemle sınırlandırılmıştır.

Madde 113-Anayasa Mahkemesi üyelerinin emeklilik yaşına kadar görevde kalması, mahkemenin

yenilenememesi ve gelişmelere ayak uyduramaması gibi birtakım sakıncalara yol açabilmektedir. Nitekim Avrupa'da anayasa yargısına yer veren ülkelerin neredeyse tamamında anayasa mahkemesi üyelerinin görev süreleri sınırlıdır. Bu süre, Almanya ve Rusya'da 12 yıl, Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz, Polonya, Macaristan, Romanya ve Slovenya'da ise 9 yıldır. Bu ülkelerin Macaristan hariç tamamında üyeler, bir defaya mahsus seçilebilmektedir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 14 üncü Protokolün 2 nci maddesi de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi yargıçlarının 9 yıllığına ve bir defaya mahsus seçilmesini öngörmektedir. Bu sebeplerle, ülkemizde de Anayasa Mahkemesi üyelerinin bir defaya mahsus olmak üzere ve dokuz yıllığına seçileceği hükmü getirilmektedir.

Madde 114- Birinci fıkrada yetki kanunları ve kanun hükmünde kararname üzerindeki denetimin Anayasanın 68 inci maddesinin birinci ve ikinci fıkralarındaki hususlara uygunlukla sınırlı olduğu vurgulanmıştır. Bununla, Anayasa Mahkemesinin "hukukilik denetimi"nden uzaklaşarak "yerindelik denetimi" yapmasının önlenmesi amaçlanmıştır.

Yeni düzenleme ile getirilen en önemli yeniliklerden biri, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün sadece "öndenetim" (a priori) yoluyla denetlenebileceğine dair hükümdür. İhdas edildiği andan itibaren "bastırıcı" (a posteriori) denetim yöntemi benimsenen anayasa yargımızda, İçtüzüğü'nün öndenetimi istisnaî bir düzenleme olarak ortaya çıkmaktadır. Bu düzenlemeye gidilmesinin sebeplerinden biri, kanunlardan farklı olarak Meclis İçtüzüğü'nün sadece parlâmento çalışmalarını düzenleyen kurallar içermesidir. Nitekim, Avrupa'da Romanya ve Macaristan gibi birkaç ülke hariç, parlâmento içtüzüklerinin anayasallık denetimi yapılmamaktadır. Bu sebeple, Meclis İçtüzüğü gibi son derece teknik ve özel bir usulî metnin "eylemli ihdas" ya da "eylemli değişiklik" gibi adlandırmalar altında sürekli denetlenebilir hale getirilmesi demokratik esaslara bağdaşmamaktadır. Bununla birlikte, İçtüzük değişikliği yapıldıktan sonra öndenetim yoluyla Anayasaya aykırılığın ileri sürülebilmesi yasama organına muhtemel eksiklikleri giderme fırsatı verecektir. Bu denetimden sonra, artık herhangi bir gerekçeyle ya da isimle İçtüzüğü'nün Anayasaya aykırılığı ileri sürülemeyecektir.

Madde 115- Anayasa Mahkemesinin her zaman üye tamsayısı ile toplanamaması ihtimali karşısında, toplantı yeter sayısı onüç olarak belirlenmiştir. Mahkeme, anayasa değişikliklerinde iptal ve siyasî parti davalarında kapatma kararlarını, bu kararların önemine ve doğuracağı sonuçların ağırlığına binaen, ancak üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla verebilir. Nitekim, maddenin 2001 öncesi halinde de anayasa değişikliklerine ilişkin iptal kararlarının Mahkemenin üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ile alınabileceği belirtilmekteydi. Bunun bir sebebi de, Anayasa değişikliğine ilişkin kanunların halkoylamasına sunulmadan kabul edilebilmesi için TBMM üye tamsayısının üçte ikisi tarafından kabul edilmesi gerektiğine dair anayasal hükümdür.

1982 Anayasasının 149 uncu maddesinin son fıkrasındaki yargılama usulüne ilişkin hükümlere kanunla düzenlenebilecek nitelikte olduğu için yeni düzenlemede yer verilmemiştir. Ancak, siyasî parti davalarında parti genel başkanının veya temsilcisinin dinlenmesi savunma hakkının bir gereği olduğu için muhafaza edilmiştir.

Madde 116- Bu madde, Anayasa Mahkemesine iptal davası açabilecekleri Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda biri oranındaki milletvekilleri olarak belirlemiştir. 1982 Anayasasının 150 nci maddesindeki iktidar partisi veya koalisyon halinde en fazla üyeye sahip iktidar partisinin iptal davası açabileceğine dair hükümlere, parlâmenter sistemin mantığına aykırı olduğu için yer verilmemiştir. İktidar partisi, zaten iptal davasına konu kuralların çıkarılmasında doğrudan ya da dolaylı olarak belirleyici olmaktadır. Kendi çıkardığı kuralların Anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle iptal davası açabileceği düşüncesi de mantıksızdır. Diğer yandan, anamuhalefet partisinin elinden iptal davası açma yetkisi de alınmış değildir. Mecliste üye tamsayısının en az onda biri oranında milletvekiline sahip her siyasî parti, milletvekilleri eliyle bu yetkiyi kullanabilecektir. Ayrıca, farklı siyasî partilere mensup milletvekillerinin de bir araya gelerek iptal davası açabilmesi mümkündür. 1982 Anayasasının 150 inci maddesinde Meclis üye tamsayısının en az beşte biri oranındaki milletvekillere tanınan iptal davası açma yetkisi, bu

düzenlemeyle üye tamsayısının onda birine düşürülerek kolaylaştırılmıştır. Böylece en az yüzon milletvekilinin imzasıyla iptal davası açılabilirken, yeni düzenlemeye göre ellibeş milletvekilinin imzasıyla iptal davası açılacaktır. Siyasî parti grupları yerine belli sayıdaki milletvekillerine dava açma yetkisinin verilmesi, Anayasa Mahkemesini vereceği kararlarda bir partinin lehine ya da aleyhine davrandığı gibi yersiz ithamlardan da kurtaracaktır. Bunun en azından psikolojik bir boyutu olduğu söylenebilir.

Meclis İçtüzüğü'nün ön denetim yoluyla incelenmesini isteme yetkisi, Cumhurbaşkanı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının onda biri oranındaki milletvekillerinin yanısıra Meclis Başkanına da tanınmıştır.

İkinci fıkrada, dava açma süreleri esas bakımından Anayasaya aykırılık davalarında altmış gün, şekil sakatlığı ve İçtüzük öndenetiminde ise on gün olarak belirlenmiştir. İçtüzükle ilgili süre, ödenetime konu hükmün Meclis Genel Kurulunda kabul edildiği günden itibaren başlamaktadır.

Madde 117- 1982 Anayasasının 152 nci maddesinin "Anayasaya aykırılığın diğer mahkemelerde ileri sürülmesi" şeklindeki uzun başlığı terk edilerek, uygulamada daha çok kullanılan bir kavram olan "itiraz yolu" benimsenmiştir.

Şekil sakatlığı nedeniyle itiraz yoluna başvurulamayacağına dair hüküm, itiraz yoluyla ilgili tüm hususları aynı maddede toplamak amacıyla, bu maddeye taşınmıştır.

Madde 118- Anayasa Mahkemesinin uygulamada iptal kararlarını gerekçesi yazılmadan açıkladığı sıkça görülmektedir. 1982 Anayasasının 153 üncü maddesindeki "iptal kararları" ibaresinden "iptal" kelimesi çıkarılarak, tüm kararlar için açıklanmadan önce gerekçe yazılması zorunluluğu getirilmiştir. Ayrıca, gerekçesiz kararların "hiçbir surette" açıklanamayacağı belirtilmesiyle, bu konudaki hassasiyet daha da vurgulanmıştır. Kararların, bu hükmeye rağmen, gerekçesi yazılmadan açıklanması durumunda hüküm ifade etmeyeceği ve uygulama değeri taşıyamayacağı açıktır. İkinci fıkra hükmü, idarî yargıda olduğu gibi anayasa yargısında da mahkemenin kendisini "hukukîlik denetimi" ile sınırlayıp, yasama organının takdir alanına müdahale anlamına gelen "yerindelik denetimi" yapmaması gerektiğini ifade etmektedir. Anayasa Mahkemesi, iptal davasına konu bir hükmü denetlerken bu hükmün Anayasaya uygunluğunu inceler ve sonuçta kuralın iptaline ya da iptal isteminin reddine karar verebilir. Anayasa Mahkemesinin bunun ötesinde yorum yoluyla yeni bir uygulamaya yol açacak bir hüküm tesis etmesi zaten söz konusu olamaz. Bu anlamda Mahkemenin yorumlarından ve gerekçelerinden iptale dair hükmün dışında bağlayıcı hükümler çıkarmanın hiçbir geçerliliği yoktur.

Üçüncü fıkra, yürürlüğün durdurulması kararının şartlarını düzenlemektedir. 1982 Anayasasında belirtilmediği halde, uygulamada Anayasa Mahkemesinin 1993 yılından itibaren "içtihadî yetki" ile yürürlüğü durdurma kararları verdiği bilinmektedir. Sonradan telafisi imkânsız bazı durumlarda bu tür kararların verilmesi kişilerin mağduriyetini önlemek bakımından gerekebilir. Nitekim, Almanya ve Belçika başta olmak üzere bir çok ülkenin anayasa mahkemeleri belli şartlar altında yürürlüğü durdurma kararı verebilmektedir. Ancak, bu yetkinin yasama iradesini tamamen devre dışı bırakacak şekilde cömertçe kullanılmaması gerekir. Bu amaçla, yürürlüğü durdurma kararının (a) telafisi imkânsız bir zararın doğması ve (b) açıkça Anayasaya aykırılık şartlarının birlikte gerçekleşmesi durumunda verilebilecek istisnaî nitelikte bir karar olduğu belirtilmiştir. Yürürlüğün durdurulması kararının ancak katılanların üçte ikisinin kabulüyle alınabileceğinin belirtilmesi de aynı amaca yöneliktir. Ayrıca, yürürlüğü durdurma kararından sonra nihaî kararın gecikmesini önleme amacıyla da altmış günlük bir süre sınırı getirilmiştir. Bu da, yürürlüğü durdurulan kuralın iptal edilmemesi durumunda bu kuralın uygulanmamasından doğabilecek telafisi imkânsız zararları engellemeye veya en azından asgarîye indirmeye yönelik bir düzenlemedir.

Maddenin son fıkrasında, Anayasa Mahkemesinin 2004 yılındaki önerisi dikkate alınarak, Mahkemenin esasa girerek verdiği red kararlarından sonra on yıl geçmedikçe aynı konuda tekrar başvuru yapılamayacağına dair hüküm değiştirilerek, süre beş yıla indirilmiştir. Ayrıca, bu süre Mahkemenin hem iptal davası, hem de itiraz yoluyla yapılan başvurularda verdiği esasa ilişkin red kararlarını kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Bu değişikliğin sebebi, on yıllık sürenin, toplumsal,

siyasal ve hukuksal gelişmelerin başdöndürücü bir hızla ilerlediği düşünüldüğünde çok uzun olmasıdır.

Madde 119- Yüce Divan görevi, 1961 Anayasasıyla birlikte Anayasa Mahkemesine verilmiştir. Bu tarihten itibaren de bu durum sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaya sadece akademisyenler değil, aynı zamanda yüksek yargı organlarının başkanları da taraf olmuşlardır. Yüce Divan görevinin Anayasa Mahkemesine verilmesine yönelik en önemli eleştiri, bu mahkemenin ceza yargılaması yapma ehliyetine sahip bir üye kompozisyonuna sahip olmadığı yönündedir. Buna göre, Yüce Divan yargılaması bir ceza yargılaması olduğu halde, Anayasa Mahkemesi üyelerinin tamamı hukukçu değildir, hukukçu olanların da çok azı ceza dairelerinden gelmektedir. Buna karşılık, Anayasa Mahkemesinin ülkenin en yüksek mahkemesi olduğu, dolayısıyla Yüce Divan görevinin bu organa verilmesi gerektiği yönünde de görüşler vardır. Bu tartışmalara son vermek amacıyla karma bir sistem benimsenerek, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulu üyelerinden oluşan bir mahkeme olarak Yüce Divan yeniden düzenlenmiştir.

İkinci fıkrada, Yüce Divanın görevleriyle ilgili suçlardan dolayı yargılayabileceği kişiler arasına Meclis Başkanı ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet komutanları da ilâve edilmiştir.

Dördüncü fıkrada, Yüce Divan kararlarına karşı temyiz yolu açılmıştır. Yüce Divandaki yargılamanın temyizinin olmaması adil yargılanma hakkıyla bağdaşmamaktadır. İnsan hakları sözleşmelerinde ceza yargılamasının iki kademeli olması zorunluluğu açıkça belirtilmektedir. Birleşmiş Milletler Medenî ve Siyasî Haklar Sözleşmesinin “adil yargılanma” başlıklı 14 üncü maddesinin beşinci fıkrası gereğince “Bir suçtan ötürü mahkûm olan bir kimse, mahkûmiyetinin ve aldığı cezanın daha yüksek bir yargı yeri tarafından hukuka göre incelenmesini isteme hakkına sahiptir.” Aynı şekilde, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 7 Nolu Protokolün 2 nci maddesine göre “Bir mahkeme tarafından cezaî bir suçtan mahkûm edilen her kişi, mahkûmiyet ya da ceza hükmünü daha yüksek bir mahkemeye yeniden inceletme hakkını haiz olacaktır.” Kısacası, adil yargılanma ilkesine uygunluğu sağlamak amacıyla Yüce Divan önündeki yargılama iki kademeli hâle getirilmiştir.

Madde 120- Yargıtay üyeliğine seçimin düzenlendiği ikinci fıkra hükmü, bir yenilik getirmektedir. Üye seçiminin objektif kriterlere bağlı olarak yapılmasını sağlamak amacıyla “özel kanunlarında öngörülen yöntemlerle ölçülen liyakat ve başarı gibi nitelikler dikkate alınarak” ibaresine yer verilmektedir.

Maddede gerçekleştirilen bir başka yenilik, Yargıtay üyeliğinin süreyle sınırlandırılmasıdır. Yargıtay üyelerinin yenilenmesine imkân tanınması için, üyelik, birçok Avrupa Birliği ülkesinde olduğu gibi süreye bağlanmakta ve bu süre dokuz yılla sınırlandırılmaktadır. Görevlerinde başarılı olanların yeniden seçilmelerine imkân tanımak amacıyla, görev süresi dolanların yeniden seçilebilecekleri esası kabul edilmektedir.

1982 Anayasasında Cumhurbaşkanına verilen Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcıvekilini seçme yetkisi, bir yandan parlâmenter rejim kurallarının, diğer yandan da mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak kaldırılmaktadır. Bu maddeyle, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Cumhuriyet Başsavcıvekilinin de Yargıtay üyelerince seçilmesi esası benimsenmektedir.

Madde 121- 1982 Anayasasının 115 inci maddesiyle Bakanlar Kuruluna tanınan tüzük çıkarma yetkisine yeni Anayasa ile son verilmesine paralel olarak, Danıştayın görevlerinin düzenlendiği maddenin ikinci fıkrasında, tüzük tasarılarını inceleme görevine yer verilmemiştir.

Maddenin üçüncü fıkrasında, Danıştay üyelerinin seçimini objektif kriterlere bağlama ve görev süresini sınırlandırma hususlarında, 121 inci maddedeki değişikliklere paralel bir düzenleme öngörülmektedir. Ayrıca, Danıştayın yapısı ve görev alanı dikkate alınarak, üyelerinin dörtte birinin Cumhurbaşkanına yerine Bakanlar Kurulu tarafından seçilmesi esası kabul edilmektedir.

Madde 122- Askerî Yargıtayı mahkemelerin bağımsızlığı ve hâkimlik teminatı esasları açısından güçlendirme amacını taşıyan iki değişiklik dışında, 1982 Anayasasının paralel hükmü olan 156 ncı

madde aynen korunmuştur. Gerçekleştirilen birinci değişiklikle, Askerî Yargıtay üyelerinin Cumhurbaşkanınca seçilmesi usulüne son verilmiş; üyelerin, Askerî Yargıtay Genel Kurulu tarafından seçilmesi benimsenmiştir. İkinci olarak, 1982 Anayasasının 156 ncı maddesinin son fıkrasında yer alan ve kanun koyucunun, mahkemelerin bağımsızlığı ve tarafsızlığı ile hâkimlik teminatına aykırı bir düzenleme yapabilmesine açık kapı bırakan “askerlik hizmetlerinin gereklerine göre” ibaresine bu düzenlemede yer verilmemiştir.

Madde 123- Türk kamu malî yönetimi ve kontrol sisteminin milletlerarası standartlara ve Avrupa Birliği müktesebatına uyumunu sağlamak üzere sürdürülen çalışmaların önemli bir boyutunu da, kamu kaynaklarının kullanılmasının gerekli şekilde denetlenmesi oluşturmaktadır.

Bu çerçevede Sayıştayın denetim kapsamının genişletilmesi, başka bir ifadeyle kamu kaynaklarını kullanan hiçbir kurum ve kuruluşun bu denetimin dışında bırakılmaması büyük önem taşımaktadır. Bu sebeple, yapılan düzenleme ile Sayıştayın denetim yetkisinin kapsamı genişletilmektedir. 1982 Anayasasında Anayasa Mahkemesine verilen siyasî partilerin malî denetimi yetkisi, bu düzenlemeyle Sayıştaya bırakılmıştır. Sayıştayın malî denetimde uzman bir kurum olması ve yasama organı adına denetim görevi yapıyor olması, siyasî partilerin malî denetiminin bu kurum tarafından yapılmasını hem profesyonellik hem de demokratik meşruiyet açısından haklılaştırmaktadır.

Ayrıca, Sayıştayın, bu görevini gereği gibi yerine getirebilmesini sağlamak amacıyla, sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlama yetkisinin bulunduğu da dikkate alınarak, yüksek mahkemeler arasına alınması uygun görülmüştür.

Madde 124- 1982 Anayasasının 158 inci maddesi hükmü aynen korunmuştur.

Maddenin ikinci fıkrasında düzenleme tekniği açısından yapılan değişiklik dışında bir değişiklik yapılmamış ve Uyuşmazlık Mahkemesi yüksek mahkemeler arasında sayılarak Mahkemenin adlî, idarî ve askerî yargı mercileri arasındaki görev ve hüküm uyuşmazlıklarını kesin olarak çözümleme yetkisi muhafaza edilmiştir.

Madde 125- 1982 Anayasasında birkaç maddede düzenlenen bütçe ve kesin hesap konuları, Türk kamu malî yönetimi ve kontrol sisteminin milletlerarası standartlara kavuşması amacıyla yapılan düzenlemeler çerçevesinde, görüşme usulüne ilişkin ayrıntılar İçtüzüğe bırakılarak ve tek madde halinde sadeleştirilerek yeniden düzenlenmiştir.

Madde 126- 1982 Anayasasının 167 nci maddesinde piyasaların denetimi ve dış ticaretin düzenlenmesine ilişkin olarak yapılan düzenleme, ayrı bir maddede düzenlenen tüketicilerin korunmasına ilişkin hüküm de eklenerek, daha kapsayıcı bir başlık altında muhafaza edilmiştir. Madde ile, rekabetin ve tüketicilerin korunması, piyasaların sağlıklı ve düzenli bir şekilde işlemesi ve gelişmesi amaçlanmaktadır.

Madde 127- Devletin ve kamu tüzel kişilerinin, kamu yararının gerektirdiği hallerde malikin rızasını aramadan özel mülkiyete son verebilmesi anlamına gelen kamulaştırma, istisnâ olarak başvurulması gereken bir müessese olarak anayasalarımızda yer almıştır.

1982 Anayasasının kamulaştırmayı düzenleyen 46 ncı maddesi Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin bu konuda verdiği kararlar da dikkate alınmak suretiyle 2001 yılında değiştirilmiştir. 1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler bölümünde 46 ncı maddede düzenlenen kamulaştırma müessesesi, 2001 yılında yapılan değişiklikler de korunarak, sistematik olarak daha uygun olacağı düşüncesiyle bu defa Malî ve Ekonomik Hükümler bölümünde düzenlenmiştir. Kamulaştırma bedellerinin taksitle ödenebileceği durumlar arasında sayılan “turizm”e, bu sektörün doğrudan devletin üstlenmesi gereken bir alan olmaması nedeniyle, yeni düzenlemede yer verilmemiştir.

Ayrıca, kanunla düzenlenebilecek ayrıntılara yer verilmemiş ve 1982 Anayasasında Avrupa Birliğine uyum amacıyla yapılan değişiklikler de korunarak madde yeniden düzenlenmiştir.

Madde 128- 1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler bölümünde, 47 nci maddede aynı başlıkla yer alan düzenleme, sadeleştirilmek suretiyle ve sistematik olarak daha uygun olacağı düşüncesiyle Malî ve Ekonomik Hükümler bölümünde yeniden düzenlenmiştir. Özel teşebbüslerin devletleştirilmesinin ancak kamu hizmeti niteliği taşıyanlar için ve kamu yararının zorunlu kıldığı haller ile sınırlı olması yönündeki ilke korunmuştur. Devletleştirmenin de çok istisnaî olarak başvurulabilecek bir müessese olduğu açıktır.

Maddenin ikinci ve üçüncü fıkraları 1982 Anayasasının 47 nci maddesine 1999 yılında yapılan değişikliklerle eklenen üçüncü ve dördüncü fıkralarla aynıdır.

Madde 129- Önceki anayasalarımızda, devletin malî imkânlarıyla sınırlı olan sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer alan çevrenin, tabîî servetler ve kaynakların, kıyıların, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması gibi hükümler, ormanların korunmasına ilişkin düzenlemeyle birlikte “Çevrenin Korunması ve Millî Servetlere İlişkin Hükümler” başlığı altında özel bir kısım olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece, çağımızın büyük felâketi olarak görülen ve ülkemizi ciddi şekilde etkileyen küresel ısınmanın önlenmesi çabalarının hayatî önem kazandığı bir dönemde, çevrenin etkili bir şekilde korunması yönünde Anayasaya Devlete yönelik direktif niteliğinde bir hüküm konulmaktadır.

Bu maddeyle, çevre sorunlarıyla ilgili olarak bir yandan devletin daha duyarlı olması ve yükümlülüklerini yerine getirmesi, diğer yandan da vatandaşların bu konuda devlete yönelik taleplerinin hukukî zeminin pekiştirilmesi amaçlanmaktadır.

Madde 130- 1982 Anayasasının 168 inci maddesinde yer alan hüküm sadeleştirilerek muhafaza edilmiştir.

Böylece, tabîî servetlerin ve kaynakların aranması ve işletilmesinde özel teşebbüsün imkânlarından da yararlanılması suretiyle Devletin imkânlarıyla çok daha uzun zaman alacak millî servetin işletilmesinin ve millî gelirin artırılmasının bir an önce sağlanması amaçlanmaktadır.

Madde 131- 1982 Anayasasının 169 ve 170 inci maddelerinde yer alan hükümler sadeleştirilerek ve ülkemizin ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden düzenlenmiştir.

Tabîî kaynaklarımızın en önemlilerinden biri olduğu için ormanlar ayrı bir maddede düzenlenmektedir.

Ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için Devlet tarafından tedbirler alınması zorunludur. Bu çerçevede yanan ormanların yerinde yeni orman yetiştirilmesi gerektiği, bu yerlerde tarım ve hayvancılık yapılamayacağı gibi bu yerlerin imara da açılmayacağı yönündeki ilkeler de korunmaktadır.

Ancak, 1982 Anayasasında da öngörüldüğü halde, uygulamada çözümlenemeyen orman vasfını tam olarak kaybetmiş ve orman olarak muhafazasında hiçbir yarar görülmeyen yerler ile şehir, kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerlerle ilgili meselenin de çözümlenmesi gerekmektedir. Bu sebeple yapılan yeni düzenleme ile, bu yerlerin değerlendirilmesi ve satılması konusunda kanun koyucu yetkili kılınarak, hem millî servetin değerlendirilmesi, hem de milletimizin bu meseleden kaynaklanan mağduriyetlerinin giderilmesi amaçlanmaktadır.

Madde 132- 1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler Bölümünde, 43 üncü maddede yer alan bu hüküm, Devletin anılan bölümdeki görevlerini, öncelikleri gözeterek ve malî imkânlarıyla sınırlı olarak yerine getirebileceği dikkate alınarak, kıyı ve sahillerimizin etkili bir şekilde korunması ve buralardan azamî faydanın sağlanması amacıyla Malî ve Ekonomik Hükümler bölümünde düzenlenmiştir.

1982 Anayasasının 43 üncü maddesi aynen korunmuş; böylece kıyıları ve sahil şeritlerinin korunması ile buralardan kamunun yararlanması ve buralarda doğmuş bulunan mülkiyet haklarının telif edilmesi amaçlanmıştır.

Madde 133- 1982 Anayasasının Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler Bölümünde, 63 üncü maddede yer alan bu hüküm, Devletin sözü edilen bölümdeki görevlerini malî imkânlarıyla sınırlı olarak yapabileceği dikkate alınarak tarih, kültür ve tabiat varlıklarımızın etkili bir şekilde korunması amacıyla direktif bir hüküm olarak Malî ve Ekonomik Hükümler Bölümünde düzenlenmiştir. Devlet bu varlıkların korunmasını sağlamalı ve bu amaçla gerekli tedbirleri almalıdır. Bu amaçla, 1982 Anayasasının 63 üncü maddesinde yapılan düzenleme aynen muhafaza edilmiştir.

Madde 134- 1982 Anayasasında 4 üncü madde olarak düzenlenen “değiştirilemeyecek hükümler”, sistematik açıdan daha uygun olacağı düşüncesiyle bu maddeye taşınmıştır. 1982 Anayasasının özellikle 1987 değişikliğinden sonra iyice karmaşık hale gelen anayasa değişikliğine ilişkin 175 inci maddesi, sonuçları son derece önemli tartışmaların konusu olagelmıştır. Dahası bu tartışmalar Anayasa Mahkemesine taşınmış ve Mahkeme Cumhurbaşkanı tarafından bir daha görüşülmek üzere Meclise gönderilen anayasa değişikliklerinin kabulü için gerekli nisabın ne olduğunu belirlemek zorunda kalmıştır. Bu sebeple, yapılan yeni düzenlemeyle, anayasa değişikliğine ilişkin usul ve esaslar olabildiğince açık ve anlaşılabilir bir dille yazılmıştır. 1982 Anayasasının düzenlenmesinde Cumhurbaşkanının Anayasayı değiştirme sürecindeki rolü, temelde yasama organına ait olan bu yetkinin kullanılmaması sonucunu doğurabilecek bir nitelik taşımaktaydı ya da en azından bu yönde kullanılabilirdi. Bu durum, parlâmenter sistemin yetkileri sınırlı ve sorumsuz Cumhurbaşkanı modeliyle bağdaşmamaktadır. Bu nedenlerle, bu maddede Cumhurbaşkanının, Meclis tarafından üçte iki çoğunlukla kabul edilen Anayasa değişikliklerini yayınlaması zorunluluğu getirilmektedir. Yine aynı düşünceyle Meclis tarafından beşte üçten fazla ancak üçte ikiden az çoğunlukla kabul edilen Anayasa değişikliklerinin doğrudan Meclis kararıyla halkoylamasına götürülebilmesine imkân tanınmaktadır. Öte yandan Meclis gerekli gördüğü takdirde üçte iki çoğunlukla kabul edilen Anayasa değişikliğini de ihtiyarî olarak halkoylamasına sunabilecektir. Anayasa değişikliklerinde her iki durumda da halkoylamasına gitme yetkisinin Türkiye Büyük Millet Meclisine verilmiş olması, parlâmenter sistemin gerektirdiği yetki sorumluluk paralelliğinin doğal bir sonucudur.

Madde 135- Ülkemizin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşması için çıkarılan inkılâp kanunlarının korunması, aynı hedefe ulaşma kararlılığının sürdürülmesi bakımından önem taşımaktadır. Bu sebeple, 1961 ve 1982 Anayasalarında yapılan düzenleme aynen korunmuştur. Ancak, 743 sayılı Türk Kanunu Medenîsinin 22/11/2001 tarihli ve 4721 sayılı Türk Medenî Kanunu ile yürürlükten kaldırılmış olması sebebiyle, maddenin (ç) bendinde buna ilişkin açıklayıcı bir hükme ihtiyaç duyulmuştur.

Madde 136- Anayasa tarihimizde 1961 Anayasası ile başlayan “Başlangıç”, anayasal düzene yapılan müdahaleleri haklılaştırma ve anayasanın dayandığı temel ilke ve görüşleri açıklama işlevi görmüştür. Başlangıçların anayasa metninden sayılması, normalde tanımlanması güç ve norm değeri olmayan bazı soyut kavramların yorumlanarak kullanılması sonucunu doğurmuştur. Bu nedenle, Başlangıç kısmının insan hakları, demokrasi ve eşitlik gibi çağdaş siyasî değerleri vurgulayan kısa bir cümle olarak yazılmasına paralel olarak, bu kısmın anayasa metnine dahil edilmemesi uygun görülmüştür. Böylece, Başlangıç anayasallık denetiminde “ölçü norm” olmaktan çıkarılarak, anlamsız ve gereksiz tartışmaların önüne geçilmiştir. İlgili maddenin konusunu gösteren ve bölümlenmeyi kolaylaştırmak için kullanılan madde başlıkları da, Anayasa metnine dahil edilmemiştir.

Geçici Madde 1- 1982 Anayasasında Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimleri ile mahallî idare seçimlerinin beş yılda bir yapılacağı düzenlenmekteydi. Bu hüküm çerçevesinde 28 Mart 2004 tarihinde yapılan mahallî idare seçimleri ile 22 Temmuz 2007 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimleri sonuçlarına göre oluşan mahallî idareler ve Türkiye Büyük Millet Meclisi, seçim tarihlerini izleyen beşinci yılda yeni seçime gideceklerdir. Oysa bu Anayasa ile hem Türkiye Büyük

Millet Meclisi seçimleri hem de mahallî idare seçimleri dört yıla indirilmektedir. Dolayısıyla, 1982 Anayasası hükümlerine göre yapılan seçimler çerçevesinde oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile mahallî idarelerin seçimlerinin de dördüncü yıllarının sonunda yapılabilmesi için bu geçici madde düzenlenmiştir.

Geçici Madde 2- 1982 Anayasasının 76 ncı maddesinde milletvekili seçilebilmek için aranan en az ilkokul mezunu olma şartı, yapılan yeni düzenleme ile en az ilköğretim diploması sahibi olma şartı ile değiştirilmiştir. İlköğretim zorunluluğunun beş yıldan sekiz yıla çıkarıldığı 1997-1998 ders yılından önce ilkokul mezunu olanlar açısından uygulamada sorun doğmaması için getirilen bu geçici madde ile sözü edilen durumda olanların ilkokul diplomalarının milletvekili seçilme yeterliliğine sahip olmaları için yeterli olduğu açıklığa kavuşturulmaktadır.

Geçici Madde 3- 1982 Anayasasına göre Cumhurbaşkanı Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından yedi yıl için ve bir defalığına seçilebilirken, bu Anayasa ile Cumhurbaşkanının halk tarafından beş yıllığına ve en çok iki kez seçilebilmesi sistemi benimsenmiştir. Dolayısıyla, 1982 Anayasası hükümlerine göre 28 Ağustos 2007 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından seçilen Cumhurbaşkanının görev süresinin bu Anayasanın yürürlüğe girdiği tarihi izleyen beşinci yılın sonunda sona ermesini sağlamak ve bu Cumhurbaşkanının da bir kez daha seçilebilmesine imkân tanımak amacıyla bu geçici madde düzenlenmiştir. Böylece, Devletin başı sıfatını taşıyan, Türkiye Cumhuriyetini ve Türk Milletinin birliğini temsil eden Cumhurbaşkanlığı gibi önemli bir konum hakkında görev süresinin ne zaman sona ereceği ve mevcut Cumhurbaşkanının bir kez daha seçilip seçilemeyeceği yönünde yapılacak yorumlar ve tartışmalar da önlenmiş olacaktır.

Geçici Madde 4- 1961 ve 1982 Anayasalarında düzenlenen tüzüklere bu Anayasada yer verilmemiştir. Tüzüklerle yönetmeliklerin arasında içerik açısından önemli bir fark kalmaması sebebiyle uygulamada çok az başvuru olan tüzük çıkarma ihtiyacının Bakanlar Kurulunca çıkarılacak yönetmeliklerle karşılanacağı açıktır.

Bu geçici madde ile yapılan düzenlemeyle, yürürlükteki tüzüklerin, dayandıkları kanunda aksine düzenleme yapıncaya kadar yürürlükte kalmaya devam edecekleri açıklığa kavuşturulmakta; kanunî dayanağı kalmayan tüzüklerin yürürlükten kaldırılabilmesi için ise Anayasada tüzük müessesesi yer almasa da tüzük çıkarılabilmesi öngörülmektedir.

Geçici Madde 5- Yükseköğretim Kurulunun oluşumu ile üyelerinin sayısı ve seçim usulleri yeniden düzenlendiğinden, Yükseköğretim Kurulunun yeni düzenlemeye intibakını sağlamak, kazanılmış hakları saklı tutmak ve Bakanlar Kurulunca seçilen üyeler ile diğer üyeliklerde boşalma meydana gelmesi halinde seçilecek üyeleri belirlemek amacıyla bu geçici madde düzenlenmiştir.

Geçici Madde 6- Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun oluşumu ile üyelerinin sayısı ve seçim usulleri yeniden düzenlendiğinden, Kurulun yeni düzenlemeye intibakını sağlamak, kazanılmış hakları saklı tutmak ve üye sayısının tamamlanması ve boşalan üyeliklere yapılacak seçimleri düzenlemek amacıyla bu geçici madde getirilmiştir.

Geçici Madde 7- Anayasa Mahkemesinin kuruluşu ile üyelerinin nitelikleri, seçilme usulleri ve görev süreleri yeniden düzenlenmiştir.

Anayasa Mahkemesinin yeni düzenlemeye intibakını sağlamak, kazanılmış hakları saklı tutmak, üye sayısının tamamlanması ve boşalan üyeliklere yapılacak seçimler için esasları belirlemek ve yedek üyelerin bu sıfatlarını koruyarak toplantılara katılma usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla bu geçici madde getirilmiştir.

Geçici Madde 8- Yargıtay üyelerinin görev süreleri yeniden belirlendiğinden, yeni düzenlemeye intibakı sağlamak ve kazanılmış hakları saklı tutmak amacıyla bu geçici madde düzenlenmiştir.

Geçici Madde 9- Danıştay üyelerinin görev süreleri yeniden belirlendiğinden, yeni düzenlemeye intibakı sağlamak ve kazanılmış hakları saklı tutmak amacıyla bu geçici madde düzenlenmiştir

Madde 137- Madde ile bu Anayasanın yürürlüğe gireceği tarih belirlenmekte ve 1982 Anayasasının yürürlükten kalkacağı açıklığa kavuşturulmaktadır.

YENİ ANAYASA ÖNERİSİNİN GETİRDİĞİ YENİLİKLER (ÖZET OLARAK)

A. SİSTEMATİK BAKIMDAN

Yeni Anayasanın düzenlenmesinde sistematik bakımından da yeni bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu çerçevede;

- 1) Yeni Anayasanın sistematüğinde KISIM, BÖLÜM ve ALT BÖLÜM ayırımı kabul edilmiş ve 1982 Anayasasının anlaşılma güçlüğü gösteren romen rakamı, harf ve numaralarla yapılan ayırımı da terkedilmiştir.
- 2) 2006 yılından bu yana uygulanmakta olan ve atıf yapma kolaylığı getirerek atıflardaki muğlaklığı kaldıran maddelerin fıkra ve bentlerinin numaralandırılması Yeni Anayasada da benimsenmiştir. Maddeler ve fıkralar daha sistematik bir şekilde yazılmıştır. Böylece, Avrupa ülkelerinde uygulanmakta olan bir sistemle de uyum sağlanmıştır.
- 3) Yine sistematik bakımdan daha uygun olacağı düşüncesiyle, hak ve hürriyetler; kişinin hakları ve hürriyetleri, siyasî haklar ve ödevler ve sosyal ve ekonomik haklar şeklinde sıralanmış, ayrıca sosyal ve ekonomik haklar bölümünde yer alan ancak mahiyeti itibariyle kişi haklarından olan bazı hak ve hürriyetler bu bölüme alınmıştır. Ayrıca, sosyal ve ekonomik haklar içinde yer verilen kamulaştırmaya, devletleştirmeye ve özelleştirmeye ilişkin hükümler ise malî ve ekonomik hükümler kısmına taşınmıştır.
- 4) Önceki Anayasalarımızda, devletin malî imkânlarıyla sınırlı olan sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler bölümünde yer alan çevrenin korunması, tabii servetler ve kaynakların korunması ve kullanılması, kıyıların korunması, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması gibi hükümler, ormanların korunmasına ilişkin düzenlemeyle birlikte “Çevrenin Korunması ve Milli Servetlere İlişkin Hükümler” şeklinde özel bir kısım olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece, çağımızın büyük felâketi olarak görülen ve ülkemizi ciddi şekilde etkileyen küresel ısınmanın önlenmesi çabalarının hayatî önem kazandığı bir dönemde, çevrenin etkili bir şekilde korunması yönünde Anayasaya Devlete yönelik direktif bir hüküm konulmuştur. Aynı yaklaşım, koruma kapsamındaki millî servetler için de korunmuştur.

B. 1982 ANAYASASININ ALINMAYAN HÜKÜMLERİ

1982 Anayasasında düzenlenen ancak anayasa düzeyinde düzenlenmesine gerek olmayan bazı maddelere Yeni Anayasada yer verilmemiştir. Bu çerçevede, aşağıda belirtilen 1982 Anayasasının maddeleri Yeni Anayasaya alınmamıştır.

- 1) Madde. 44, Toprak mülkiyeti,
- 2) Madde. 45, Tarım, hayvancılık ve bu üretim dallarında çalışanların korunması,
- 3) Madde. 57, Konut hakkı,
- 4) Madde. 58, Gençliğin korunması,
- 5) Madde. 59, Sporun geliştirilmesi,
- 6) Madde. 62, Yabancı ülkelerde çalışan Türk vatandaşları,
- 7) Madde. 107, Sanatın ve sanatçının korunması,
- 8) Madde. 107, Cumhurbaşkanı Genel Sekreterliği,
- 9) Madde. 108, Devlet Denetleme Kurulu,
- 10) Madde. 115, Tüzükler,
- 11) Madde. 133, Radyo ve Televizyon Üst Kuruluna ilişkin hükümleri,
- 12) Madde. 134, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,
- 13) Madde. 157, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi,
- 14) Madde. 162, Bütçenin görüşülmesi,

- 15) Madde. 163, Bütçelerde değişiklik yapılabilme esasları,
- 16) Madde. 165, Kamu iktisadi teşebbüslerinin denetimi,
- 17) Madde. 166, Planlama,
- 18) Madde. 170, Orman köylüsünün korunması,
- 19) Madde. 171, Kooperatifçiliğın geliştirilmesi,
- 20) Madde. 173, Esnaf ve sanatkarların korunması.

C. BAŞLANGIÇ

Otoriter ve devletçi felsefenin izlerini taşıyan 1982 Anayasasının Başlangıç kısmı tümüyle terk edilmiştir. Yeni öneride, Anayasanın metnine dahil edilmeyen Başlangıç kısmı, çok kısa ve özlü bir anlatıma kavuşturulmuştur. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, demokrasi, laiklik ve çoğulculuk gibi evrensel değerlere vurgu yapılmış; Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefi ile ebedî barış ideâline olan bağlılık ifade edilmiştir.

D. GENEL ESASLAR

- 1) Cumhuriyetin nitelikleri arasında yer almayan, sübjektif yorumlara elverişli bulunan ve insan hakları üzerindeki vurguyu zayıflatan “toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde” ibareleri çıkarılmış; insan hakları vurgusunun güçlendirilmesi amacıyla, “saygılı” kelimesi yerine, “dayanan” kelimesi benimsenmiştir (m. 2).
- 2) “Dili Türkçedir” cümlesinin yerine, aynı anlamı daha doğru ifade etmek üzere, “Resmî dili Türkçedir” cümlesi kabul edilmiştir (m. 3/2).
- 3) Devletin temel amaç ve görevi, insan odaklı olarak tanımlanmış; insan ve onun haysiyeti merkezi bir öneme sahip kılınmıştır (m. 4).
- 4) Anayasada düzenlenen her kurul veya kurumun, kendisini, egemenliği kullanan yetkili organ olarak görmesini engellemek amacıyla, Türk milleti adına egemenliği kullanacak olan organlar tadadı olarak belirtilmiştir (m. 5/2). Ayrıca, Türkiye'nin milletlerarası ve milletlerüstü kuruluşlara üyeliğinden doğabilecek muhtemel sorunları önlemek için, “milletlerarası ve milletlerüstü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan sınırlamalar saklıdır” hükmü eklenmiştir (m. 5/4).
- 5) Kanun hükmünde kararnamelerle ilgili olarak uygulamada ortaya çıkan bazı sorunlara son vermek amacıyla, yasama yetkisinin devredilmezliğine ilişkin ilkeye “kanun hükmünde kararnamelere ilişkin hükümler saklıdır” hükmü getirilmiştir (m. 6).
- 6) Yargılama bir yetki olduğu kadar, aynı zamanda bir görev olduğu için, yargı yetkisi ve görevinden söz edilmiş; bağımsızlık prensibinin yanı sıra, onun yönelik bulunduğu temel amaç olan tarafsızlık prensibine yer verilmiştir (m. 8).
- 7) Eşitlik ilkesini güçlendirmek amacıyla sadece kadınlar lehine değil, aynı zamanda toplumun özel olarak korunması gereken başka kesimleri için de pozitif ayrımcılık kuralı benimsenmiştir (m. 9/3).

E. TEMEL HAKLAR VE HÜRRİYETLER

- 1) Temel haklara yapılan vurguyu güçlendirmek ve bu hakların korunmasının kural, sınırlanmasının ise istisna olduğuna ilişkin prensibe geçerlilik kazandırmak için, ikinci kısım başlığındaki “ödevler” kelimesi çıkarılmıştır. Aynı amaçla, 1982 Anayasasının 12 nci maddesinin ikinci fıkrasındaki temel hak ve hürriyetlerin kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva ettiği hükmüne yer verilmemiştir (m. 11).
- 2) Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağını genişletici ve bireylerin hürriyetlerini daraltıcı bir işlev gören 1982 Anayasasının 14 üncü maddesinin ilk fıkrası kaldırılmıştır (m. 13-Alternatif 1).
Temel hak ve hürriyetleri kötüye kullanma yasağı, ifade hürriyetinin keyfi şekilde sınırlandırılmasını önlemek amacıyla daraltılmış; bu çerçevede, “faaliyetler” ibaresi yerine “eylemler” ibaresi konulmuştur (m. 13-Alternatif 2).
- 3) “Sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde yetkili merciin verdiği emirlerin uygulanması” hali, yaşama hakkının istisnası olmaktan çıkarılmıştır (m. 15/2).
- 4) Kişi hürriyetiyle ilgili bir kurum olan “önleme amaçlı yakalama” anayasal düzenlemeye tabi

tutulmuştur (m. 18/3).

5) Önceki anayasalarımızda yer almayan “kişisel bilgilerin korunması hakkı”, anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (m. 20).

6) Haberleşme hürriyetine, maddenin ikinci fıkrasında sayılan sınırlama sebepleri dışındaki bir sebeple sınırlama yapılmasına yol açabilecek nitelikte olan 1982 Anayasasının 22 inci maddesinin son fıkrasında ifade edilen “İstisnaların uygulanacağı kamu kurum ve kuruluşları kanunda belirtilir” hükmüne yeni düzenlemede yer verilmemiştir (m. 22).

7) Din ve inanç hürriyeti bütün unsurlarıyla birlikte güvenceye kavuşturulmuş (m. 24/1-2); Devlete, çocukların eğitimi alanında ebeveynin dinî ve felsefî inançlarını dikkate alma yükümlülüğü getirilmiş (m. 24/4); lâiklik ilkesinin ve bu ilkenin önemli bir unsuru olan “din ve inanç hürriyeti”nin bir gereği olarak, din kültürü ve ahlâk öğretimi zorunlu olmaktan çıkarılmış, ancak talep halinde Devlete bunu yerine getirme yükümlülüğü yüklenmiştir (m. 24/4-Alternatif 1). 1982 Anayasasının 24 üncü maddesinin son fıkrasında “din ve vicdan hürriyeti” için öngörülen özel “kötüye kullanma” (din istismarı) yasağı, subjektif ve keyfi değerlendirmelere açık unsurlardan arındırılmıştır (m. 24/5-Alternatif 1 ve 3).

8) Birleşmiş Milletler Uluslararası Kamusal ve Siyasal Haklar Sözleşmesinin 20 nci maddesine uyum sağlamak amacıyla, bu Sözleşmede yer alan “savaş kışkırtıcılığının engellenmesi, her türlü ayrımcılık, düşmanlık veya kin ve nefret savunuculuğunun önlenmesi” sebepleri, ifade hürriyetinin sınırları arasında sayılmıştır (m. 26/3).

9) Basın hürriyetiyle bağdaşmaması sebebiyle, 1982 Anayasasının 28 inci maddesinde zikredilen “tedbir yoluyla dağıtımın önlenmesi” usulüne son verilmiştir. Ayrıca, özellikle soruşturma ve kovuşturma aşamalarında kişilerin kimliklerinin açıklanarak haksız yere mağdur edilmelerini önlemek amacıyla, “masumiyet karinesinin ihlaline yönelik yayın yapılamaz” hükmü getirilmiştir (m. 27).

10) Önceki anayasalarımızda bağımsız bir hak olarak kendinden söz edilmeyen adil yargılanma hakkına yer verilmiş; bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 6 ncı maddesi dikkate alınarak, hak arama hürriyetiyle birlikte yeniden düzenlenmiştir. Bu hak kapsamında, “kanuni hâkim” ilkesi yerine, “tabii hâkim” ilkesi kabul edilmiştir (m. 32).

11) Vatandaşlık kavramı etrafında yaşanan tartışmalara son vermek ve vatandaşlığın, din, mezhep, dil ve benzeri ayrımlar dikkate alınmaksızın her bireyin devlete olan siyasî aidiyeti ifade ettiğini tasrih etmek amacıyla, mer’i olana oranla daha kapsayıcı ve kuşatıcı bir vatandaşlık tanımına yer verilmiştir. Bu çerçevede, “Türk vatandaşlığı” kenar başlığı “vatandaşlık” olarak değiştirilmiştir. “Türk devleti” yerine, Türkiye Cumhuriyetini ifade etmek üzere “Devlet” kelimesi tercih edilmiş ve “Devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır” ifadesi kabul edilmiştir (m. 35-Alternatif 1).

Anayasada karşılığı olmayan “Türk devleti” ifadesi yerine, Anayasanın 1 inci maddesi uyarınca daha doğru bir ifade olan “Türkiye Cumhuriyeti” ifadesi benimsenmiş; “Türk” kelimesinin etnik bir kümeye referans içermediğine açıklık kazandırmak amacıyla, 1924 Anayasasının formülasyonu, “Türkiye Cumhuriyetine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkese, din ve ırk farkı gözetilmeksizin Türk denir” tanımına yer verilmiştir (m. 35-Alternatif 2).

Vatandaşlığın temel bir hak olduğu belirtilmiş ve bu hakka ve statüye sahip olan herkesin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak adlandırılacağı kabul edilmiştir (m. 35-Alternatif 3).

12) Yüksek öğretim elemanlarının, siyasî partilerin merkez organları dışında görev alamayacaklarına ilişkin kısıtlayıcı hüküm kaldırılmıştır (m. 37/4).

13) Siyasî partilerin kapatılmalarına yol açan yasaklar daraltılmış (m. 38/1-2) ve bu yasaklarla ilgili olarak 1961 Anayasasının 57 nci maddesindeki ifade esas alınarak partilerin kapatılması güçleştirilmiştir. Bu çerçevede, bir partinin tüzük veya programının insan haklarına, Devletin bağımsızlığı ve bölünmez bütünlüğüne, demokrasiye, cumhuriyete ve lâikliğe aykırı olması halinde doğrudan kapatma davası açılması yerine, Anayasa Mahkemesi tarafından ilgili partiye ihtar verilmesi esası kabul edilmiş (m. 38/4); siyasi partilerin “odak” olmasının şartları ağırlaştırılmıştır (m. 38/5). Anayasa Mahkemesinin siyasî parti davalarında kapatmaya karar verilebilmesi, üye tamsayısının üçte ikisinin kapatma doğrultusunda oy kullanması şartına bağlanmıştır (m. 115/1).

Siyasi partilerin kapatılmalarına neden olan mensupları için öngörülen müeyyide hafifletilmiştir (m. 38/7-Alternatif 1).

Siyasi partilerin kapatılmalarına neden olan mensupları için öngörülen müeyyide kaldırılmıştır (m. 38/7-Alternatif 2).

Son olarak, siyasi partilerin mali denetimi, Anayasa Mahkemesi yerine Sayıştaya bırakılmıştır (m. 38/8).

14) Vergi ve benzeri malî yükümlülüklerin muaflık, istisna, indirim ve oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği sınırlar içinde değişiklik yapma yetkisi, Bakanlar Kurulunun yanı sıra, mahallî idareler tarafından tarh, tahakkuk ve tahsil edilenler için mahallî idarelerin seçimle oluşan karar organlarına da tanınmıştır (m. 41/4).

15) Bilgi edinme hakkı anayasal bir hak olarak tanınmıştır (m. 42).

16) Çocuk hakları, yeni bir hak kategorisi olarak anayasal güvenceye kavuşturulmuştur (m. 44).

17) Eğitim ve öğrenim hakkı, çağdaş hürriyetçi demokrasi ilkeleriyle uyumlu bir hale getirilmiştir (m. 45/2). 1961 Anayasasının paralel maddesinde yer verilmeyen, ancak 1982 Anayasasında mevcut olan bazı sınırlayıcı hükümler madde metninden çıkarılmıştır. Ayrıca, bireysel hayat tarzının bir ifadesi niteliğindeki kılık-kıyafet tercihinin bu haktan yararlanmaya engel oluşturulmaması amacıyla bir güvence hükmü getirilmiştir (m. 45/6).

F. YASAMA

1) Beşyüzelli milletvekilinden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisinin dört yüzelli üyesinin seçim çevrelerinden, yüz üyesinin ise ülke seçim çevresinden seçilmeleri esası benimsenmiştir (m. 51).

2) Türkiye Büyük Millet Meclisinin seçim dönemi beş yıldan dört yıla indirilmiştir (m. 52).

3) Bir ilin veya seçim çevresinin, Türkiye Büyük Millet Meclisinde üyesinin kalmaması halinde ara seçime gidilmesini öngören 1982 Anayasasının 78 inci maddesinin beşinci fıkraya hükmü çıkarılmıştır (m. 53).

4) Milletvekili andında yer alan “toplumun huzur ve refahı, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde herkesin insan haklarından ve temel hürriyetlerden yararlanması ülküsünden” ibaresi madde metninden çıkarılmış; “insan hakları”, milletvekillerinin üzerine and içecekleri değerler arasında sayılmıştır (m. 58).

5) Özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış kamu yararına çalışan derneklerin ve Devletten yardım sağlayan ve vergi muafiyeti olan vakıfların yönetim ve denetim kurulları üyelikleri ile bunlarla ilgili görevler, milletvekilliği ile bağdaşmayan işler arasından çıkarılmıştır (m. 59/1).

6) Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali yasama dokunulmazlığı kapsamı dışında tutulmuştur (m. 60/3-Alternatif 1).

Ağır ceza mahkemesinin görevine giren suçlarda suçüstü hali ile zimmet, ihtilas ve irtikap gibi yüz kızartıcı suçlar dokunulmazlık kapsamı dışında bırakılmış; bu hallerde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcına, durumu derhal Meclise bildirme zorunluluğu getirilmiştir (m. 60/3-Alternatif 2).

Milletvekillerinin dokunulmazlıktan feragat edebilmelerine imkân sağlanmış (m. 60/4);

dokunulmazlık kapsamında bulunmayan suçları işleyen, dokunulmazlığı kaldırılan veya dokunulmazlıktan feragat eden milletvekillerinin yargılanmalarının tutuksuz olarak ve yasama çalışmaları engellenmeyecek şekilde yürütüleceği hükme bağlanmış (m. 60/5) ve milletvekilleri hakkındaki ceza davalarının Yargıtayda görüleceği belirtilmiştir (m. 60/7).

7) Kanunların Cumhurbaşkanınca yayınlanmasında yaşanabilecek gecikmeleri önlemek amacıyla, parlamenter rejimin kurallarıyla uyumlu iki yenilik getirilmiştir. Cumhurbaşkanınca Türkiye Büyük Millet Meclisine tekrar görüşülmek üzere geri gönderilen kanunun Meclis tarafından aynen kabul edilmesi halinde, kanunun Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayınlanması esası kabul edilmiştir (m. 66/3). Ayrıca, Cumhurbaşkanının onbeş gün içinde geri göndermediği veya yayınlamadığı kanunların Meclis Başkanı tarafından yayınlanacağı benimsenmiştir (m. 66/4).

8) Temel haklara ilişkin milletlerarası andlaşmalarla iç hukukun çatışması halinde, birey haklarına daha etkili bir korunma ve güvence sağlamak amacıyla, “Kanunlar, usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalara aykırı olamaz” hükmü

getirilmiştir (m. 67/6).

9) Sıkıyönetim ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnameleri hukuk sistemimizden çıkarılmıştır (m. 68/1). Kanun hükmünde kararnamelere ilişkin uygulamada yaşanan sorunları aşmak amacıyla, yetki kanununun sadece konusunu, geçerlilik süresini ve bu süre içinde birden fazla kararname çıkarılıp çıkarılmayacağını göstermesi benimsenmiştir (m. 68/2). Bakanlar Kurulunun, geri gönderilen kanun hükmünde kararnameyi aynen kabul etmesi halinde, kararnamenin Cumhurbaşkanınca üç gün içinde yayınlanması esas kabul edilmiştir (m. 68/4).

10) Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı halinde olmadığı bir dönemde ülkenin ani bir silâhlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silâhlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde, Cumhurbaşkanının Türk Silâhlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilmesi, Başbakanın teklifi şartına bağlanmıştır (m. 69).

11) Türkiye Büyük Millet Meclisinin toplantı yeter sayısı, her tür toplantı için üye tamsayısının üçte biri (184) olarak belirlenmiştir (m. 73/1).

12) Gensoru önergesinin gündeme alınmasına karar verilmesi sonrasında yapılacak güven oylamasında Bakanlar Kurulunun düşürülmesi konusunda yapıcı güvensizlik ilkesi getirilmiş, Bakanlar Kurulunun düşürülmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisinin üye tamsayısının salt çoğunluğuyla yeni bir Başbakan aday seçmesi şartına bağlanarak, hükümet istikrarının güçlendirilmesi amaçlanmıştır. (m. 76/5)

G. YÜRÜTME

1) Cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesinde yaşanan tikanlıklar dikkate alınarak, Cumhurbaşkanının, beşer yıllık azamî iki dönem için halk tarafından seçilmesi yöntemi kabul edilmiştir (m. 78). Cumhurbaşkanlığına seçilebilmek için yüksek öğrenim şartı kaldırılmış, Cumhurbaşkanı adaylarının yirmi milletvekilinden başka, ikiyüzbin seçmence de gösterilmesi esas benimsenmiştir (m. 78-Alternatif 2).

2) Cumhurbaşkanının yetkileri, parlamenter rejim ilkeleri, yetki ve sorumluluğun paralelliği kuralı ve 1961 Anayasasınca benimsenen sistem esas alınarak yeniden düzenlenmiş; 1982 Anayasasının Cumhurbaşkanına tanımış olduğu yetkilerden, parlamenter rejimler için de geçerli olanları korunmuş, diğer yetkileri ise kaldırılmıştır (m. 81/3). Bakanlar Kurulunun Genelkurmay Başkanı, vali ve büyükelçilerin atanmalarına ilişkin kararnamelerinin Cumhurbaşkanınca imzalanacağı, bunların dışında hangi kararnamelerin Cumhurbaşkanınca imzalanacağını ise kanunla belirleneceği kabul edilmiştir (m.81/2).

3) Cumhurbaşkanının tek başına yaptığı işlemler yargı denetimine açılmış ve Cumhurbaşkanının kişisel suçlarından dolayı yasama dokunulmazlığı hükümlerine tâbi olacağı hükme bağlanarak mevcut belirsizlik giderilmiştir (m. 82).

4) Genel seçimlerden önce Adalet, İçişleri ve Ulaştırma bakanlarının çekilmesine ve yerlerine Başbakanca bağımsız kişilerin atanmasına dair hüküm kaldırılmıştır (m. 89/1).

5) Bakanlar Kurulunun tüzük çıkarma yetkisi kaldırılmıştır.

6) Milli Güvenlik Kurulunun Başbakanın başkanlığında toplanması, Jandarma Genel Komutanının Kurul üyeliğinden çıkarılması ve Kurul gündeminin Başbakan tarafından belirlenmesi kabul edilmiş; Kurulun istişarî bir organ olduğu tasrih edilmiştir (m. 91-Alternatif 1).

Jandarma Genel Komutanı Kurul üyeliğinden çıkarılmış ve Kurulun istişarî bir organ olduğu tasrih edilmiştir (m. 91-Alternatif 2).

Bakanlar Kuruluna millî güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak üzere Millî Güvenlik Kurulunun kurulacağı ve bu Kurulun yapısının, teşkilâtının, görevlerinin ve işleyişine dair hususların kanunla düzenleneceği benimsenmiştir (m. 91-Alternatif 3)

7) İdarenin her türlü eylem ve işleminin yargı denetimine tabi tutulacağı kuralına herhangi bir istisna öngörülmemiş; bu bağlamda, 1982 Anayasasında yargı denetimi dışında tutulan Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askeri Şura ile Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu kararlarına karşı yargı yolu açık bırakılmıştır (m. 94).

8) Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinin dört yıla indirilmesine paralel olarak mahallî

idarelerin seçimlerinin de dört yılda bir yapılması esası benimsenmiştir (m. 96/3). Mahallî idarelerin seçilmiş organlarının organlık sıfatını kazanma ve kaybetmeleri konusundaki denetim tümüyle yargı organına bırakılmış; İçişleri Bakanına 1982 Anayasası ile verilen bu organları veya bu organların üyelerini geçici olarak görevden uzaklaştırma yetkisine burada yer verilmemiştir (m. 96/4). Böylece mahallî idareler üzerindeki merkezî denetimin sınırlandırılması amaçlanmıştır.

9) Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak, istisnasız, bütün kamu hizmeti görevlileri hakkında verilen disiplin kararları yargı denetimine açık tutulmuştur (m. 98).

10) Yükseköğretim kurumlarının bilimsel özerkliği ve öğretim elemanlarının akademik özgürlüğü güçlendirilmiştir. Demokratik yönetim ilkesi gereği, rektörlerin doğrudan doğruya öğretim üyelerince seçilmesi esası benimsenmiştir. Üniversite ve diğer yükseköğretim kurumlarının yönetim ve denetim organları ile öğretim elemanlarının, ancak yetkili organlarınca görevlerinden uzaklaştırılabileceği kabul edilmiştir (m. 100/4). Yükseköğretim Kurulunun yetkisi koordinasyon ve planlama ile sınırlanmış; Yükseköğretim Kurulu üyelerinin seçimi ve görev süreleri yeniden düzenlenmiştir (m. 101/1).

11) Olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilanı yetkisi, münhasıran Bakanlar Kuruluna bırakılmış, olağanüstü haller ve sıkıyönetim için öngörülen süreler kısaltılmıştır.(m. 104).

H. YARGI

1) Yargı ile ilgili hükümlerde, yargının bağımsızlığı yanında, tarafsızlığı da vurgulanmıştır (m. 106, 111, 121, 122 ve 123).

2. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu, demokratik esaslara ve yargı bağımsızlığı ilkesine daha uygun şekilde, yeniden düzenlenmiştir. Adalet Bakanının Kurulun başkanı ve üyesi olmasına son verildiği, Adalet Bakanlığı Müsteşarının ise Kurulun tabii üyesi olarak kabul edildiği yeni düzenlemede, Kurulun onyededi üyeden oluşması öngörülmüştür. Kurulun seçimle gelen onaltı üyesinden beşinin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından, beşinin Yargıtay ve Danıştay genel kurullarınca ve altısının da birinci dereceye ayrılmış adlî ve idarî yargı hâkim ve savcılarınca seçilmesi esası benimsenmiştir. Kurul üyelerinin görev süresi dört yılla sınırlandırılmış ve Kurul kararları yargı denetimine açılmıştır (m. 109).

3) Hâkim ve savcıların denetimi, mahkemelerin bağımsızlığı ile hâkimlik teminatı esaslarına uygun olarak, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kuruluna bırakılmıştır (m. 110).

4) Askeri yargının görev alanı sivil kişilerin askeri mahkemelerde yargılanmalarını engelleyecek şekilde daraltılmıştır (m. 111).

5) Anayasa Mahkemesi üye sayısı onyediye çıkarılmış; üyelerden sekizinin Türkiye Büyük Millet Meclisi, dördünün Yargıtay, dördünün Danıştay ve birinin de Sayıştay tarafından seçilmesi esası benimsenmiştir (m. 113). Üyelik süresi dokuz yılla sınırlandırılmıştır (m. 114). Anayasa Mahkemesinin yetki kanunları ve kanun hükmünde kararname üzerindeki denetimine sınırlamalar getirilmiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün öndenetim yoluyla denetlenmesi kabul edilmiştir (m. 115). Anayasa Mahkemesinin en az onüç üye ile toplanacağı ve katılanların salt çoğunluğu ile karar vereceği öngörülmüştür (m. 116). İptal davası açma yetkisi, sadece Cumhurbaşkanına ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az onda biri oranındaki milletvekillerine tanınmıştır (m. 117). İtiraz yolu ile denetimde, usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve hürriyetlere ilişkin milletlerarası andlaşmalar bağımsız ölçü norm olarak kabul edilmiş ve böylece söz konusu kanunların sadece ihmali değil, aynı zamanda iptali mümkün kılınarak, temel haklara ilişkin güvence güçlendirilmiştir. Son olarak, itiraz yolunda Anayasa Mahkemesinin işin esasına girerek verdiği red kararından sonra aynı hüküm hakkında on yıl içinde Anayasa aykırılık iddiasıyla başvurulamayacağı yasağı beş yıla indirilmiştir (m. 118). Anayasa Mahkemesine yürürlüğü durma kararı verebilme yetkisi açıkça zikredilmiş, ancak üçte iki çoğunluk şartına bağlanmıştır (m. 119).

6) Yüce Divan, Anayasa Mahkemesi ve Yargıtay Ceza Genel Kurulundan seçilecek üyelerden oluşan bir mahkeme olarak yeniden düzenlenmiş ve Yüce Divan yargılamasının iki dereceli olarak işlemesi kabul edilmiştir (m. 120).

7) Yargıtay üyeliğine seçilmeye objektif kriterler getirilmiş ve üyelik dokuz yılla sınırlandırılmıştır.

Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ile Başsavcivekilini seçme yetkisi, mahkemelerin bağımsızlığı ilkesinin bir gereği olarak, Cumhurbaşkanından alınarak Yargıtay üyelerine bırakılmıştır (m. 121).

8) Danıştay üyeliğine seçilmede de objektif kriterler öngörülmüş ve üyelik dokuz yılla sınırlandırılmıştır. Danıştayın görev alanı dikkate alınarak, üyelerinin dörtte birinin Bakanlar Kurulu tarafından, diğer üyelerin ise, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca seçilmesi esası kabul edilmiştir. Bakanlar Kurulunun tüzük çıkarma yetkisine son verilmesine paralel olarak, Danıştayın tüzük tasarılarını inceleme görevi kaldırılmıştır (m. 122).

9) Askeri Yargıtay üyelerinin Cumhurbaşkanınca seçilmesi esası terk edilmiş ve üyelerin, Askeri Yargıtay Genel Kurulunca seçilmesi kabul edilmiştir (m. 123).

10) Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılmıştır.

11) Sayıştay, yüksek mahkeme olarak kabul edilmiş ve kamu kaynağı kullanan hiçbir kurum ve kuruluşun Sayıştayın denetimi dışında tutulmaması sağlanmıştır (m. 124).

I. SON HÜKÜMLER

Anayasanın değiştirilmesi usulünde önemli değişiklikler öngörülmüştür (m. 135). Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) Cumhurbaşkanının Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları, bir daha görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisine geri gönderme yetkisi kaldırılmıştır.

2) Anayasa değişikliğinin, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının beşte üç veya daha fazla fakat üçte iki çoğunluktan az bir çoğunluğu ile kabul edilmesi halinde, bu değişikliğin yürürlüğe girmesi, ancak Meclisin bu Anayasa değişikliğini halkoylamasına sunması ve halkoylamasında kabul edilmesi şartına bağlanmıştır. Meclis değişikliği halkoylamasına sunmadığı takdirde, değişiklik teklifi hükümsüz kalmış olacaktır.

3) Anayasa değişikliğinin Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğu ile kabul edilmesi halinde ise, Anayasa değişikliği hakkındaki kanunun yayınlanmak üzere Cumhurbaşkanına gönderilmesi kabul edilmiştir. Meclis, üçte iki çoğunluğu ile kabul ettiği değişiklik kanununu isterse üye tamsayısının en az üçte iki çoğunluğunun kararı ile halkoyuna da sunabilecektir. Bu durumda değişiklik kanunu, halkoyuyla kabul edildikten sonra kesinleşecektir.